

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: історико-політологічні дискусії

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ
(до 100-річчя створення Української Центральної Ради
та початку національно-демократичної революції)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 4

Хмельницький - 2017

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 4. – Хмельницький, 2017. – 194 с.

УДК 316.7 (477)«1917/1921»
ББК 63.3(4Укр)
3 59

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції) : зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2017. – Вип. 4. – 194 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті, виголошені на засіданні Всеукраїнської науково-практичної конференції “День Соборності України: історико-політологічні дискусії” (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції). Авторами статей розкрито такі питання: історія української державності; Українська Центральна Рада в документах; українська національно-демократична революція 1917–1921 рр.: перебіг і причини поразки; День Соборності України: початки ідеї соборності; передумови возз’єднання українських земель; Акт возз’єднання українських земель: політологічний аналіз; День Соборності України: історія та сучасність.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов’я; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальна за випуск); **Савчук Л.О.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Лозовий В.С., доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Олійник М.П., доктор історичних наук, професор (м. Хмельницький).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом
(протокол № 1 від 30 січня 2017 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2017

ПЕРЕДМОВА

Вперше у XX столітті українська незалежність була проголошена 22 січня 1918 року IV Універсалом Української Центральної Ради, а вже за рік (22 січня 1919 року) на Софійському майдані в Києві відбулася не менш вагома подія – об'єднання Української Народної Республіки (УНР) і Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в одну державу.

Важливо говорити не тільки про 24 серпня 1991 року – акт, який став логічним завершенням боротьби українців за незалежність, а й про цілу низку визначальних для державотворення історичних подій XX століття:

22 січня 1918 року – проголошення незалежності Української Народної Республіки;

22 січня 1919 року – проголошення Акта злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки;

15 березня 1939 року – проголошення незалежності Карпатської України;

30 червня 1941 року – проголошення Акта відновлення української державності;

16 липня 1990 року – ухвалення Декларації про державний суверенітет України;

1 листопада 1918 року – день «Листопадового чину», українського повстання у Львові, за результатами якого постала Західно-Українська Народна Республіка;

1 грудня 1991 року – Всеукраїнський референдум на підтвердження Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року.

Однією з найважливіших історичних дат є саме 22 січня (проголошення Першої Незалежності у 1918 році та проголошення Акта злуки УНР і ЗУНР) – День Соборності.

Текст IV Універсалу датований 22 (9) січня 1918 року. Ухвалили його вночі 24 (11) січня 1918 року на засіданні Малої

Ради Української Центральної Ради. Документ містив чотири головні напрями: проголошення самостійності Української Народної Республіки; доручення Раді Народних Міністрів укласти мир з Центральними державами; оповіщення оборонної війни з більшовицькою Росією; декларування основ внутрішнього соціально-економічного будівництва й окреслення заходів для припинення війни з Центральними державами.

Перед проголошенням IV Універсалу виступив голова Української Центральної Ради Михайло Грушевський. Голосували за документ поіменно: «за» було 39, «проти» – 4, «утрималось» – 6 осіб.

Уперше в XX столітті Україна проголошувалася незалежною суверенною державою.

Революційні події в Наддніпрянській Україні, проголошення української державності сприяли піднесенню національного руху в підавстрійській Галичині. 1 листопада 1918 року постала Західно-Українська Народна Республіка. Її лідери ініціювали переговори про об'єднання Наддніпрянської України з Наддністрянською. Їх наслідком стало підписання 1 грудня 1918 року у Фастові «перед вступного» договору між УНР і ЗУНР про злуку обох республік в одну велику державу. 3 січня 1919 року Українська Національна Рада ЗУНР у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) ратифікувала цей договір і прийняла ухвалу про наступне об'єднання двох частин України в одну державу.

22 січня 1919 року на Софійському майдані у Києві в урочистій атмосфері відбулося проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР в єдину незалежну державу. У зачитаному на зборах «Універсалі соборності», зокрема, відзначалося: «Однині воєдино зливаються століттями одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина, Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали

кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка». Наступного дня Акт злуки майже одноставно був ратифікований Трудовим конгресом України.

У роки радянського тоталітарного режиму проголошення незалежності УНР і День Соборності не відзначалися. Із утвердженням влади російських більшовиків ці «контрреволюційні свята» стерли з суспільної свідомості. Однак пам'ять про об'єднання УНР і ЗУНР в єдину Українську Державу зберігали мешканці Західної України й українська політична еміграція в країнах Європи й Америки.

Перше офіційне відзначення свята Соборності на державному рівні відбулося 22 січня 1939 року в столиці Карпатської України м. Хусті. Це була наймасовіша за 20 років перебування краю у складі Чехословаччини демонстрація українців – понад 30 тис. осіб.

У 71-шу річницю Акта злуки (22 січня 1990 року) в Україні відбулася одна з найбільших у Центральній і Східній Європі масових акцій – «живий ланцюг» як символ єдності східних і західних земель та знак ушанування подій Української революції. Більше мільйона людей, узявшись за руки, створили безперервний ланцюг від Києва до Львова. Акція стала одним зі свідчень того, що українці подолали страх перед комуністичним режимом і готові протистояти політиці комуністичної партії.

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/informatsiini-materiali-do-dnya-sobornosti-ukraini-22-sichnya>.

Л. Г. Білий,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Історія народів є сумою прагнень, дій і жертв багатьох поколінь, що жили в різні періоди на землі, і тому кожний народ має на собі печать духовної сили або слабкості тих, що творили його історію. Отож історія народу – це сума менш або більш важливих дій і подій, в яких відбивається духовна вартість її творців. Діла одиниць є цеглинками в будові живого організму нації, що завершується національним храмом – рідна держава.

Нація без держави є неповна і незакінчена, хоч би була не знати яка численна, багата та здібна; вона не буде вважатися повноцінною, аж доки не стане господарем на своїй власній землі. Це – життєва аксіома, якої не можна нічим заперечити. Таким чином, утворення й збереження держави було, є й буде найвищим ідеалом нації на землі.

Відновлення державної незалежності України дало могутній поштовх розвитку національної історичної науки, викликало жваве зацікавлення історією визвольних змагань українства за здобуття своєї незалежності, слід нагадати, що процеси відновлення української державності розпочалися в екстремальних умовах воєнного часу. Значною мірою це пов'язано нагальними потребами сучасного державного будівництва, успішне вирішення яких немислиме без урахування досвіду минулого [1].

13 березня 1917 р. в Україні дізналися про революцію у Петрограді, і тільки 14 березня у Києві офіційно оголосили про падіння монархії та встановлення влади нового уряду. Тимчасовий Уряд змінив весь адміністративний апарат, майже

всі посади стали виборними, що віддало місцеву владу в руки нових революційних організацій [2].

Український рух вимагав створення певного осередку, що об'єднав би всі українські сили. Щоб створити такий осередок, з ініціативи ТУПу (Товариства Українських Поступовців) 17 березня 1917 р. було засновано Центральну Раду. Окрім членів ТУПу, до Центральної Ради вступили представники різних політичних груп та організацій: військових, робітників, кооператорів, студентів, православного духовенства, Українського Наукового Товариства, Педагогічного Товариства та ін. Головою Центральної Ради було обрано М. Грушевського, заступником – В. Науменка. Центральна Рада негайно розпочала свою діяльність, вона надіслала привітальні телеграми Голові Тимчасового Уряду князю Г. Львову та міністру юстиції О. Керенському. 22 березня Центральна Рада звернулася з відозвою «До Українського Народу», в якій закликала зберігати спокій, користуватись своїм виборчим правом, збирати гроші на український національний фонд, творити нове, вільне життя [3].

В Україні за короткий проміжок часу було створено нові організації та політичні партії, одночасно було засновано Українські Національні Ради – в Петрограді (голова О. Лотоцький) та у Москві (голова О. Саліковський).

На 19 квітня було призначено скликання Українського Національного Конгресу. Конгрес став тріумфом ідеї української державності та тріумфом М. Грушевського. У резолюції Конгресу було поставлено вимогу автономії України у федеративній демократичній республіці Росії. Проведено перевибори Президії Центральної Ради: головою обрано М. Грушевського, його заступниками С. Єфремова та В. Винниченка. Визначився кількісний склад Центральної Ради: 150 членів за територіальним принципом, а крім того представники від партій та національних меншин. Передбачалося, що вся Україна буде вкрита сіткою українських

комітетів – сільських, повітових, губернських. [4] Важливою рисою партійності Центральної Ради була приналежність майже всіх її членів до соціалістичних партій. [5] Серед різноманітних професій та соціалістичних партій не було надано в Центральній Раді жодного місця представникам Української Церкви. Це дуже характерне явище, на початку революції, у першому складі Центральної Ради (на Національному Конгресі) було три представники духовенства, але в самій Центральній Раді таких представників не було. Соціалістичні за своїми орієнтаціями уряди Центральної Ради, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави, здебільшого прямо ігнорували релігійне життя і тому мало що зробили на ниві розвитку державно-церковних відносин в Україні [6].

Центральна Рада обрала Виконавчий Комітет під назвою – Комітет Центральної Ради, згодом його стали називати Мала Рада. Так було сформовано уряд України. На периферії становище було не однакове. Загальним явищем стала нестача свідомої української інтелігенції. У регіонах не вистачало людей, які б могли виконувати директиви центру [7]. Таким чином у перші місяці після революції прагнення українських діячів усіх партій обмежувалися автономією України у федеративній російській державі. Про самостійність та створення незалежної держави мріяли тільки одиниці.

Влітку 1917 р. Центральна Рада досягла певних успіхів: 25 червня було оголошено Перший Універсал, а 16 липня – Другий Універсал. Суть Універсалів зводилася до оголошення автономії України у складі Росії.

В листопаді 1917 р. у Києві було проголошено Українську Народну Республіку (УНР), а в наступному місяці в Харкові – Республіку Рад України. Існування на території двох різних режимів, двох урядів, з одного боку, надзвичайно ускладнювало й загострювало до краю обстановку, а з іншого – зайвий раз висвітлювало протилежність поглядів на майбутній державний устрій України, її внутрішню і зовнішню політику,

глибину невизначеності українських трудящих мас – головної рушійної сили революції, народженої бурхливим розвитком революційно-визвольних змагань [8].

На звістку про більшовицький переворот у Петрограді Центральна Рада прийняла таку резолюцію: «Визнаючи, що влада як у державі, так і в кожному окремій краї повинна перейти до рук усієї революційної демократії, вважаючи недопустимим перехід усієї влади виключно до рук Рад Робітничих і Солдатських Депутатів, які є лише частиною організованої революційної демократії, Українська Центральна Рада через це висловлюється проти повстання в Петрограді» [9].

Згідно з цим Універсалом, до Української Республіки мали входити губернії: Київська, Волинська, Подільська, Чернігівська, Полтавська, Харківська, Херсонська і Таврійська (без Криму), а долю Куртини, Холмщини, Вороні чини й інших територій з українською більшістю мала вирішити організована воля самого населення.

Третій Універсал скасував приватну власність, націоналізував поміщицьке, монастирське, казенне та церковне майно; встановив 8-годинний робочий день, скасував смертну кару за злочини і проголосив загальну амністію всім політичним і кримінальним злочинцям; дав всім національним меншинам в Україні повні права й свободу. Щонайважливіше, він призначив всенародні вибори до Українських Установчих Зборів на 27 грудня 1917 р., а їх перше загальне зібрання повинно було відбутися 23 січня 1918 р.

22 листопада архієпископ Олексій з трьома іншими владиками та численним духовенством відслужили на Софійській площі молебень у присутності членів Центральної Ради, Генерального Секретаріату та представників іноземних місій. Після проголошення тексту Третього Універсалу відбувся військовий парад.

Щоправда, Третій Універсал проголосив Українську Народну Республіку, але у федерації з Росією, де вже існувала

серйозна влада більшовиків, від яких Центральна Рада не мала жодного запевнення, що вони будуть дотримуватися угоди Центральної Ради з Тимчасовим Урядом О. Керенського. Із заяв більшовицьких делегатів у Центральній Раді було відоме їх негативне ставлення до автономії України, і вже з тієї причини далі обстоювати федерацію з Москвою було великою помилкою українських соціалістів. І ця помилка мала вагомий й трагічний вплив на подальші події в Україні. Цей Універсал не справив на населення більшого враження, ніж два попередніх, хоча з політичного боку він давав набагато більше.

Також Третій Універсал, що проголошував націоналізацію землі, не викликав ентузіазму землевласників, селян, а також поставив в опозицію до Центральної Ради духовенство, у якого відбирали споконвічну церковну землю, що була основою його життя. В Універсалі не згадувалося, яку компенсацію держава виплатить за ці землі. Також питання про ліквідацію приватного землеволодіння викликало тертя у Генеральному Секретаріаті. У пресі розпочалася гостра критика Третього Універсалу.

Як і потрібно було сподіватися, після проголошення Універсалу розпочалася акція відбору землі, а з цим поглибилася анархія. Генеральний Секретаріат був перетворений на Раду міністрів, а Секретар земельних справ звернувся до народу із закликом, пояснюючи, що власників землі, які мають менше 50 десятин, не слід націоналізувати, а справа всіх інших земель буде вирішена на Українських Установчих Зборах.

Українізовані полки, що через своїх делегатів брали участь у Військових Конгресах-З'їздах і домагалися проголошення повної самостійності України, тепер втрачали запал і щоразу більше розчаровувалися, тому що не знаходили розуміння у верхах. Траплялися випадки, коли українські фронтові частини, повертаючись з Росії в Україну, простоювали на станціях по декілька днів у холодних вагонах, без їжі, під

карантином, і це дуже негативно впливало на настрої патріотично налаштованих вояків, що всеціло готові були віддати себе в розпорядження свого уряду. Не дочекавшись ніякої допомоги від уряду, вони самотужки пробивалися до своїх домівок, де панувала атмосфера «ділення десятих».

Центральна Рада занедбала організацію своєї нової армії в переконанні, що в соціалістичному суспільстві міліція є достатньою і тому, коли більшовицькі війська вирушили на Україну, не було кому її обороняти. На жаль, не тільки вороги України, але й значна частина Центральної Ради не розуміли значення організації української армії. В. Винниченко у «Робітничій Газеті» виступив з різкими статтями проти формування української армії: «не своїй армії нам, соціал-демократам і всім щирим демократам, треба, а знищення всяких постійних армій» [10]. За такі переконання своїх «вождів» Україна згодом заплатила своєю державою, тому що виголошувалися такі твердження саме тоді, коли на Україні стояв фронт іноземних військ.

Під впливом більшовицьких агітаторів в Україні ширилася анархія. Незважаючи на заклик Генерального Секретаріату берегти національні скарби, широкою хвилею проходили погроми поміщицьких господарств, нищення фабрик, заводів, запасів хліба, підпали садів та лісів. Не вистачало сил для боротьби з анархією. Україну заливали маси дезертирів з фронту, які палили та грабували села [11].

Трагедія України полягала в тому, що ніде більшовики не знаходили рішучого опору. Центральна Рада, у більшості соціалістична, не приховувала своїх пробільшовицьких настроїв. Один з її впливових діячів прилюдно заявив: «Якщо Україна не буде соціалістичною, нам не треба ніякої». Між ідеологіями Центральної Ради та більшовиків не було майже ніякої різниці, і тому Центральна Рада не могла вести з ними боротьбу, не мала зброї проти них у головних питаннях села, а саме – в справах ліквідації поміщицьких земель. У самій

Центральній Раді частина депутатів есерів, так зване ліве крило, спробувала ліквідувати Центральну Раду зсередини, розігнати її членів і обрати «Українську Раду Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів». Замах не вдався, змовників заарештували. Ще далі пішов голова Генерального Секретаріату В. Винниченко, який пропонував заарештувати частину генеральних секретарів, разом з ним самим, проголосити Раду Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів і провести нові вибори до Центральної Ради. Цей проект свідчить, як безнадійно дивились на становище України самі її керівники [12].

Безсилля Центральної Ради створити міцну владу і налагодити адміністрацію у регіонах мало наслідком втрату до неї довіри, що характеризувало її в перші місяці 1917 р. У різних містах налагоджувалася власна адміністрація, яка не рахувалася з рішеннями Центральної Ради. Цілком зрозуміло, що безсилля Центральної Ради спостерігали німецькі та австрійські командири, що прийшли з військом на Україну після укладення Берестейського договору. Для Австро-Угорщини та Німеччини весь сенс Берестейського договору полягав в забезпеченні хлібом, а Центральна Рада, в свою чергу, показала неспроможність виконати умови договору, тому між союзниками та Українським Урядом розпочалися конфлікти.

28 квітня 1918 р., під час засідання Центральної Ради до залу засідань увійшов відділ німецького війська й заарештував міністра закордонних справ М. Любинського та директора адміністративного департаменту міністерства внутрішніх справ В. Гаєвського. У всіх присутніх було зроблено обшук і конфісковано всі папери. Щоправда, сама німецька влада засудила самовільну акцію військових, що вчинили цей скандал у Центральній Раді.

Наступного дня на засіданні Центральної Ради було ухвалено проект Конституції Української Народної Республіки, зміну земельного закону і обрано М. Грушевського президентом УНР [13]. Це було останнє засідання Центральної Ради. У той

час, коли вона обговорювала закони, на з'їзді хліборобів у Києві обрано керівником держави гетьмана Павла Скоропадського, і німецька влада, в свою чергу, санкціонувала цей факт.

Центральна Рада існувала тринадцять з половиною місяців – з 17 березня 1917 р. до 29 квітня 1918 р. Це був час двох бурхливих революцій – лютневої та жовтневої, що знищили підвалини, на яких базувалося старе життя. Центральна Рада віддзеркалювала ці бурхливі події і захоплення соціалістичними ідеями. Величезною заслугою Центральної Ради та її проводу було те, що, вона поновила в Україні державницьку свідомість. Вона перейшла разом з усією Україною протягом року величезну еволюцію – від підданства – через автономію – до незалежної Української Держави [14]. Центральна Рада мало що зробила протягом цього року, але це був рік плекання самої ідеї парламентської держави і рік безперервної боротьби за існування.

В результаті величезного селянського повстання на чолі з Симоном Петлюрою гетьманщина П. Скоропадського була зметена з історичної арени [15]. До влади прийшла Директорія, яка відновила українську державність у формі Української Народної Республіки. Нова влада спиралася на ті самі соціалістичні партії, які стояли на чолі Української революції в добу Центральної Ради. Це означало, що вся програма діяльності попереднього режиму відкидалася. В основу суспільства в УНР було покладено принцип, згідно з яким класи поділялися на трудові і нетрудові. Відповідно до цього поділу передбачалася участь у політичному житті держави.

Становище нової влади було дуже важке. Велика армія повстанців, що забезпечила тріумфальний рух на Київ, розтанула з такою швидкістю, з якою її було створено. Основну масу її давали селяни, які поваливши гетьманський режим, поспішали додому, щоб ділити панську землю. Становище уряду було тяжке й тому, що в середині його не було єдності, не

було спільної лінії в політиці. Єдине, що на перших кроках об'єднувало уряд, була боротьба проти Гетьмана та його уряду.

Щоб мати правильне уявлення про умови, в яких доводилося працювати українським державним органам, треба підкреслити, що Директорія УНР діяла в надзвичайно складному військово-політичному становищі.

Україна була оточена ворожими військами з усіх боків. На заході стояли польські війська, які переважали українські кількістю та якістю. Майже одразу після повалення гетьманату, посилювався рух радянських військ на Україну. На південно-східному кордоні зростали російські антибільшовицькі сили під командуванням генерала Денікіна, південна смуга була зайнята французами. Український уряд не мав союзників і ніякої підтримки. Німецькі та австро-угорські армії, що мали охороняти Україну від більшовиків, раптом обернулися на збіговисько озброєних людей. По всій Україні німецьке військо зберігало нейтралітет, солдати здавали зброю й шукали нагоди для від'їзду додому.

Вигравши війну, Антанта з підозрою ставилася до відновлення УНР, розглядаючи Україну лише як частину Росії, відновлення якої (але без більшовиків) і входило в плани переможних союзників, які надавали всебічну підтримку армії Денікіна.

Фактично протягом усього існування Директорія жодного разу не поширювала своєї юрисдикції на всю територію України. Так, у листопаді 1918 р. Румунія захопила Північну Буковину, у січні-квітні 1919 р. Закарпаття опинилося під контролем Чехословаччини, майже всю Східну Галичину окупувала Польща. З грудня 1918 р. по квітень 1919 р. південні українські міста зайняли війська Антанти. Решта території України постійно перебувала під владою червоних російських військ, які підтримував робітничо-селянський уряд (Раднарком) УСРР, та Добровольчою армією Денікіна. Оскільки підконтрольні території для Уряду УНР весь час змінювалися,

то проведення внутрішньої політики залежало від загального військово-політичного становища на фронтах. Уряд УНР змушений був часто змінювати своє місцеперебування. З Києва під натиском більшовиків він перебрався до Вінниці. «Після переїзду Директорії в Вінницю безладдя, яке панувало в Києві, ще збільшилося. Трудовий конгрес не встиг ухвалити докладної конституції щодо взаємовідносин між Директорією й урядом, тому кожний член Директорії «правив» по-своєму, раз-у-раз втручаючись в справи окремих міністерств» [16].

Згодом уряд переїздив до Кам'янця-Подільського, Рівного, Галичини, а з червня 1919 р. знову повернувся до Кам'янця-Подільського, де працював до 15 листопада 1919 р. Після майже піврічного по Україні уряд знову опинився у Вінниці, де перебував до 14 листопада 1920 р., тобто до евакуації за межі України.

З 1921 р., у результаті підписання Ризького мирного договору, Директорія, уряд УНР і всі їх організації втратили право легального існування в Польщі, вони продовжували свою діяльність нелегально [17]. Всі частини України опинилися під окупацією: з 1918 р. Закарпаття – під чеською, з 1921 р. Наддніпрянська Україна – під російсько-радянською та польською, з 1923 р. Галичина – під польською [18].

Ризький договір закінчив героїчну добу Визвольних Змагань, боротьби за волю України, за її державу, за її національні права. Ця боротьба охопила тільки чотири роки (1917–1921 рр.), але ці роки провели глибоку межу між попередніми та наступними роками. Вони піднесли національну свідомість народу, скріпили соборність, прагнення державності. Занадто багато крові пролив український народ, сотні тисяч жертв приніс він, щоб здійснити мрії свободи. Оточений ворогами він не мав підтримки, не мав союзників у цій боротьбі.

Закінчення регулярної війни не означало капітуляції перед численно сильнішим ворогом: багато років тривала внутрішня боротьба, не припинялися повстання, які охопили

всю Україну. Лише у 1924 р. було розгромлено останні повстанські загони, але й тоді не припинилася боротьба. Безперервні арешти та судові процеси, розстріли, заслання, концтабори, штучний голод 1932–1933 рр. – були завершенням Визвольних Змагань. А десятки тисяч людей, з любові до Батьківщини, до волі, покидали рідні землі, прирікаючи себе на безпритульне існування, на безправне існування «бездержавних» мандрівників.

Історія України перейшла до нового етапу. З одного боку, розпочалася історія під владою окупації, історія боротьби за своє національне «я», за свою національну культуру й свободу. З другого боку – розпочалася історія української еміграції, окремих осередків українського народу в Європі, Америці, Австралії, Азії. Доля всіх цих частин українського народу – і під чужою окупацією, і в різних країнах розселення – складалася по-різному, але залишалася спільною національна свідомість і прагнення мати свою державу.

Поразку визвольних змагань спричинила деструктурованість суспільства, слабкість соціальної бази УНР. Українська революція переважно спиралася лише на селянство і нечисленну інтелігенцію. Пролетаріат міст і сіл здебільшого виражав про більшовицькі настрої, а великі землевласники і промисловці були білогвардійської орієнтації. Соціальний та економічний потенціал України підривала й соціалістична орієнтація в самій Центральній Раді та Уряді УНР, особливо їх заходи, спрямовані на зміну власності та системи розподілу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К., 1994. – С. 404.
2. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу / В. Голубко. – Львів, 1997. – С. 9.

3. Дорошенко Д. Історія України / Д. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т. 1. – С. 40-43.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України. / Грушевський М. – New York, 1990. – С. 543-546.
5. Андрієвський В. З минулого / В. Андрієвський. – Берлін, 1921. – Т. 1. – С. 152.
6. Сьомін С. Церква у політичному житті українського суспільства / С. Сьомін // Наукові праці МАУП, 2003. – Вип. 5. – С. 21.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України / Полонська-Василенко. – К., 1995. – Т. 2. – С. 461-462.
8. Складенко Д. Зовнішньополітичні акції уряду УНР в 1919–1921 рр. / Д. Складенко // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ 1/2 (6/7) 1998. – С. 57-69.
9. Нагасвський І. Там само. – С. 89.
10. Дорошенко Д. Там само. – С. 344-352.
11. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. – Мюнхен, 1950–1951. – Т. 1. – С. 38-39.
12. Винниченко В. Відродження нації / В. Винниченко. – Відень, 1927. – Т. 2. – С. 220-222.
13. Солдатенко В. Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції / В. Ф. Солдатенко // Український іст. журн. – № 5. – 1996. – С. 7.
14. Грушевський М. Українська самостійність й її історична необхідність // Грушевський М. Вибрані твори., Нью-Йорк, 1960. – С. 37-39.
15. Андрусишин Б. Церква в українській державі 1917–1920 рр. (доба Директорії УНР). / Б. Андрусишин. – К., 1997. – С. 3.
16. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції 1917–1921. Мюнхен, 1950–1951. – Т. 1.
17. Мазепа І. Там само. – Т. 3. – С. 76.
18. Полонська-Василенко Н. – Там само. – С. 545-546.

В. Р. Адамський,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

**ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ
БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

У статті аналізується державотворча та культурно-просвітницька діяльність представників богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, що проявлялася в організації важливих інституцій та реалізації низки проектів культурно-освітнього значення, найбільш помітними з яких стали заснування філії Кирило-Мефодіївського братства, участь у Комісії з перекладу Св. Письма на українську мову, організації курсів з українознавства та ін.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, професорсько-викладацький склад, державотворчі процеси, Директорія УНР.

Характерною ознакою діяльності академічної спільноти Кам'янець-Подільського державного українського університету і, зокрема, богословського підрозділу, було, крім виконання навчальних та наукових планів, й активна співпраця з громадськими інституціями та творчою інтелігенцією на ниві культурно-освітньої діяльності та загалом участь у державотворчих процесах. Наслідком цих старань стала реалізація багатьох проектів просвітницького характеру, які суттєво впливали на перебіг суспільно-політичного та гуманітарного життя краю.

Найбільш значимим із них була участь у створенні центру національного церковного руху. В лютому 1919 р. у Кам'янці-Подільському утворилася ініціативна група з місцевих священиків, громадських діячів та членів професорсько-викладацької корпорації, яка поставила завданням заснувати у місті за прикладом Києва Кирило-Мефодіївське братство. Його центром став місцевий університет. Основна мета братства полягала у налагодженні практичної різнобічної діяльності на ниві відродження Православної Церкви в Україні [1, с. 4-5].

Попервах робота за визначеними напрямками проводилася досить мляво. Про це особисто зізнавався голова ради братства В. О. Біднов [2]. Однак поступово праця налагоджувалася і, приблизно, з середини серпня 1919 р. почала набирати все чіткіших та реальних форм. 16 серпня 1919 р. у присутності 83 членів братства було затверджено «Посланіє Кирило-Мефодіївського Братства Православним Християнам на Україні». У «Посланні» братчики наголосили, що «Українська Церква повинна бути вільною, рівною другим Православним Церквам, автокефальною, себто мати своє урядування, незалежне від сторонньої інодержавної влади» [3, с. 143]. Відповідно цьому стрімко збільшувалась вага та вплив організації на прийняття важливих державних рішень з церковних питань, зокрема кадрових. Принаймні, призначення 15 вересня 1919 р. ректора університету І. І. Огієнка на посаду Міністра ісповідань відбулося внаслідок «вимог та рекомендацій» Кирило-Мефодіївського товариства [4, арк. 137]. Цей факт визнавав як сам Іван Іванович [5, с. 127], так і голова ради братства В. О. Біднов [6, с. 2].

Очільник духовного відомства розпочав свою діяльність надто активно, намагаючись активізувати впровадження національних засад у різні складові тогочасного церковного життя, зокрема у справу перекладу богослужбових текстів на українську мову. Вже у зверненні до духовенства та усього українського народу 17 вересня 1919 р. І. І. Огієнко закликав до

повного братерства та щирого єднання, до одностайної допомоги в будівництві Української Народної Республіки та її автокефальної Церкви, звернув увагу на відсутність в Україні книг Святого Письма та книг релігійно-морального змісту українською мовою [7, с. 17-23].

За ініціативи Огієнка при духовному відомстві була створена Рада міністра, куди увійшли співробітники богословського факультету КПДУУ – Ю. Й. Сіцинський, В. О. Біднов та О. З. Неселовський [8, арк. 1; 9]. Уже на другому засіданні дорадчого органу, яке відбулося 20 вересня 1919 р., було підняте питання про утворення Комісії з перекладу Св. Письма на українську мову. На думку міністра, до її складу мали увійти представники богословського та історико-філологічного факультетів навчального закладу, знавці давньої єврейської, грецької, старої української та «живої» української мов [8, арк. 8].

З метою практичної реалізації цього проекту Міністр ісповідань оперативно підготував законопроект про заснування при відомстві постійної комісії, покликаної вирішувати поставлені завдання [10], та звернувся з клопотанням до Ради Міністрів УНР про необхідність виділення на цю справу десяти мільйонів карбованців. Незважаючи на складність військово-політичної ситуації, Рада міністрів УНР 13 жовтня 1919 р. виділила на проведення в життя українізації служби Божої 264000 гривень [11, с. 116; 12], а 23 жовтня ухвалила видатки на видання українських текстів богослужбових книг, щоправда зменшивши суму асигнування до чотирьох мільйонів [13, с. 560]. За зізнанням В. О. Біднова, два мільйони із цих коштів спрямовувалося на справу перекладу Святого Письма [6, с. 3].

Втім, 15 листопада 1919 р. уряд змушений був залишити Кам'янець-Подільський. У місті залишався Головноуповноважений уряду УНР І. І. Огієнко, на якого покладалося вирішення усіх справ. Наказом останнього при

Міністерстві ісповідань й було створено «Комісію в справі перекладу Св. Письма на українську мову». З цією інформацією 23 листопада 1919 р. газета «Наш шлях» ознайомила широкі кола громадськості [14].

Комісію очолив професор Є. К. Тимченко, який 29 жовтня 1919 р. був обраний на виконуючого посаду ординарного професора по кафедрі мовознавства та санскриту. На прохання І. І. Огієнка його тимчасово прикомандирували до КПДУУ, залишивши при цьому утримання за Київським державним університетом [15, арк. 73-73 зв.].

Перше робоче засідання комісії відбулося 1 грудня 1919 р. за участі міністра. Йому передувало відправлення служби Божої в університетській церкві Св. Миколая, яку провів Ю. Й. Сіцінський. Потому в робочому режимі за пропозицією Огієнка обрали секретарем комісії п. Лисинецького, а також завідуючого справами (діловода). В обов'язки першого входило вести протокольні записи засідання комісії, а завідуючий відповідав за постачання усіх необхідних матеріалів, зберігав уже зроблені переклади, полагав справу з друкарнями, вів грошові справи (праця членів комісії провадилася на платній основі), які знаходилися на збереженні в місцевій філії «Союз-банку» [6, с. 4].

На цьому ж засіданні, за констатацією В. О. Біднова, було ухвалено план роботи комісії, який включав підготовку для «церковно-богослужбового вжитку Листів Апостольських на цілий рік, щоб дати церквам український текст недільних та празникових читань з «Апостола» [6, с. 6]. З метою вирішення цього завдання колегіально було вирішено взяти текст Діяній та Листів Апостольських в перекладі П. Куліша та І. Пулюя, перевірити його з текстом грецьким і надати йому відповідну до церковного вжитку редакцію. Роботу в наміченому напрямі розпочали з книги «Діяній Св. Апостолів» [16, с. 382].

Комісія працювала достатньо інтенсивно. Засідання відбувалися двічі на тиждень і проходили в жвавих дискусіях.

Станом на 22 лютого 1920 р. уже відбулося тридцять сім засідань. За кожне з них член комісії отримував 50 крб. 31 лютого 1920 р. за рішенням комісії, яке затвердив І. І. Огієнко, ця сума була збільшена до 100 крб. Разом з тим, секретареві комісії був встановлений оклад у сумі 1200 крб. на місяць, позаяк, крім ведення протоколів, він провадив усе необхідне листування та готував діловодів необхідну документацію для складання місячних звітів. Для останнього також був встановлений місячний оклад у сумі 1500 крб. [17, арк. 19].

4 березня 1920 р. Головноуповноважений Уряду УНР І. І. Огієнко видав наказ, згідно з яким «Комісія по перекладу Св. Письма на українську мову при Міністерстві Ісповідань тимчасово переходить в повному своїй складі з коштами до Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» [18, с. 30]. У цей же час на посаду завідуючого справами комісії було обрано В. О. Біднова, який невдовзі зосередив у своїх руках ще й обов'язки секретаря [6, с. 5].

Останні зміни організаційного характеру відбулися восени 1920 р. У жовтні комісію знову було переведено під безпосереднє опікування Міністерства ісповідань. Найвірогідніше, таке рішення зумовлювалося військово-політичними обставинами, коли під натиском більшовиків майбутня доля університету була в невизначеному стані.

Наразі зміни зачепили й керівний склад комісії. Її головою призначили декана богословського факультету В. О. Біднова. Членами комісії залишалися Ю. Й. Сіцінський, П. В. Табінський, Й. Х. Оксіюк, І. А. Любарський, О. З. Неселовський, О. В. Прахов, Л. Т. Білецький та П. М. Драй-Хмара [6, с. 5].

Слід зауважити, що розгляду різнобічних питань, пов'язаних з перекладом Св. Письма на українську мову

неодноразово приділяла увагу Рада професорів богословського факультету КПДУУ [19, арк. 2, 4].

Як ми уже зазначали, в основу перекладу «Діянь Святих Апостолів» Комісія поклала український текст П. Куліша та І. Пулюя, звіряючи його з текстами «слов'янським та грецьким у виданні російського Св. Синоду, латинським, польським (Вуйка), російським синодальним та французьким» [6, с. 6]. До весни 1920 р. було перевірено до двадцяти розділів. За повідомленням газети «Наш шлях» з 12 березня 1920 р. комісія почала друкувати у власному перекладі вивірених текст. За цим процесом безпосередньо наглядали Є. К. Тимченко та Ю. Й. Сіцінський [20]. Однак робота посувалася досить повільно. Проте на початку липня, ще до чергового захоплення влади у місті більшовиками, працю практично було завершено. Втім, остаточно зброшурувати книгу вдалося лише у жовтні 1920 р.

«Діяння Святих Апостолів» мали бути видрукувані у п'ятому томі «Записок Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». Про це неодноразово повідомлялося у місцевій пресі [21]. Але цей том так і не вийшов у світ, а зброшуровані аркуші українського тексту загинули, коли в середині листопада 1920 р. більшовики остаточно окупували Кам'янець-Подільський. Та все ж один примірник «Діянь Святих Апостолів» зберігся. Сьогодні він знаходиться на зберіганні у фонді рідкісної книги в бібліотеці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Як бачимо, справа видання богослужбових книг рідною мовою потребувала певного часу. Всього за період 1917–1919 рр., за підрахунками В. О. Біднова, крім «Діянь», вдалося видати вісімнадцять назв книг [22, с. 43]. В той же час українізація національно-церковного життя, виступаючи важливим засобом впливу на зростання національної свідомості, вимагала негайних зрушень в питанні вживання української

мови у релігійному житті. З огляду на це, Огієнко на засіданні Ради міністра ісповідань 22 вересня 1919 р. запропонував перейти до відправи служби Божої з українською вимовою слов'янського тексту та виголошення проповіді українською мовою. При цьому остання мала базуватися на матеріалах з національної історії [8, арк. 11-11 зв.]. Аби якнайшвидше реалізувати означені підходи, Міністр ісповідань запропонував організувати курси української вимови, на яких можна було б ознайомити присутніх із принциповими моментами історії української церкви.

Члени Ради цілковито підтримали І. І. Огієнка та обрали завідуючого курсами В. О. Біднова, доручивши скликати спеціальну Комісію та скласти відповідну програму. Заняття планувалося розпочати 29 вересня 1919 р. і проводити впродовж п'яти днів [8, арк. 12]. Підготовлений Бідновим план передбачав проведення 11 лекційних занять із правил української вимови церковних текстів, історії України, історії української церкви, географії України та історії українського письменства [23, арк. 1]. Також ним особисто була підготовлена інформація для засобів масової інформації з запрошенням зацікавлених осіб взяти участь у роботі курсів [24; 25].

Однак початок занять дещо змістився, розпочавшись 10 жовтня 1919 р. [8, арк. 30 зв.]. Загальна кількість слухачів становила 55 осіб. У переважній більшості це були протоієреї, диякони, церковні диригенти та інші особи духовного сану. Крім того, лекції з української вимови відвідувало 14 учнів Подільської єпархіальної дяківської школи [23, арк. 4-4 зв.].

15 травня 1920 р. Рада професорів Кам'янець-Подільського державного українського університету ухвалила рішення про відкриття при богословському факультеті трьохмісячних літніх пастирських курсів та прохання до Головноуповноваженого уряду УНР асигнувати на їх утримання 141000 карбованців [26, арк. 5 зв.]. З метою вивчення питання в частині обґрунтування доцільності організації занять та

ставлення до нього духовної ієрархії справу направили на попередній розгляд до Фінансової комісії за участю представника від Міністерства ісповідань Г. Левицького та референта духовного відомства [26, арк. 20]. Висновки експертних інституцій виявилися позитивними, а відтак Рада при Головноуповноваженому уряду УНР на своєму засіданні виділила на облаштування та утримання курсів 141 тис. карбованців [26, арк. 27], а Огієнко затвердив дану постанову [27, арк. 24].

Цього разу заняття відбувалися під керівництвом приват-доцента П. В. Табінського. Всього було подано 69 заяв. Однак не усі прохання довелося задовольнити через брак освітнього цензу або молодий вік, як це мало місце з учнями Кам'янець-Подільської вчительської семінарії. Крім того, як зауважував В. О. Біднов у листі до Й. Ф. Оксіюка, з великою кількістю слухачів незручно вести навчання [28, арк. 21 зв.]. Відтак Рада лекторів пастирських курсів зарахувала слухачами 60 осіб, серед яких були й шестидесятилітні [29].

Урочисте відкриття занять відбулося 2 червня 1920 р. відправою молебню в університетській церкві. Після служби Божої до присутніх звернулися професор В. О. Біднов та приват-доцент П. В. Табінський. У виступах обох йшлося про серйозний та відповідальний час, який вимагає від людей, що йдуть на село служити релігійним потребам народу, бути озброєними у великій мірі знанням та досвідом. «За час революції ми бачили, – наголошував В. О. Біднов, – що над думкою й серцем народу панували в більшості людці, що озброєні були лише вузьким знанням, вичитаними з агітаційних брошурок. Пастиреві повинно стати керівником села, його думкою й серцем, а для того треба стати вище тих агітаторів – значить озброїтись ширшими знаннями, наукою і заговорить до народу його рідною мовою» [30].

Слід відмітити, що пастирські курси дуже зацікавили місцеве громадянство й знайшли багато прихильників.

За повідомленням газети «Наш шлях», впродовж червня щодня до канцелярії університету зверталось по декілька чоловік з проханням зарахувати їх слухачами. На жаль, майже усім доводилося відмовляти, позаяк важко було провадити виклади у великих групах, особливо з таких предметів як літургика, гомілетика, слов'янське читання та ін. Однак кількість слухачів все ж таки збільшилась до 70 слухачів [31].

Проведені в університеті курси позитивно вплинули на процес зростання довіри священників до організації служби Божої українською мовою. Щоправда, на цьому шляху багатьом прихильникам національної справи довелося долати шалений опір чорносотенних церковників. Склад Подільської Духовної Консисторії залишався незмінним з царських часів. На єпархіальному з'їзді, що відбувся у травні 1918 р., більшість присутніх, апелюючи до гасел церковного самовизначення та недопустимості будь-якого тиску на соборно-церковну волю, висловились проти автокефалії Української Церкви та українізації богослужбової мови [32; 33]. Антиукраїнською позицією вирізнявся і єпископ Пимен, обраний на кафедру Подільським єпархіальним собором 31 серпня 1918 р. [34].

З огляду на ці обставини було вкрай важко впроваджувати у життя закон Директорії УНР «Про вищий уряд Української Автокефальної Православної Церкви» [35]. Тому питання інституалізації УАПЦ та утворення її ієрархії постало одним із найактуальніших в порядку денному. Предметом окремого розгляду воно стало уже на другому засіданні Ради Міністра ісповідань, що відбулося 20 вересня 1919 р. І. І. Огієнко запропонував схему, за якою на чолі Української Церкви повинен стояти Найсвятіший Український Синод. Духовні Консисторії повинні бути скасованими, а натомість утворенні Губерніальні Церковні Управи, голова якої призначається Синодом, а члени обираються. Єпископ не мав до неї юрисдикційного відношення. Частково вона мала управлятися Синодом, частково – Міністерством ісповідань.

Далі по структурі йшла Повітова Церковна Управа. На рівні волостей замість благочинних утворювалася Волосна Церковна Управа. І врешті, останньою одиницею в церковній ієрархії виступав приход, який обирав собі священика та дяка і піклувався про життя своєї церкви. Обраний священик благословлявся єпископом та затверджувався Управою [8, арк. 9 зв.-10].

Як бачимо, в запропонованому проекті церковного управління було закладено принцип цілковитого знищення влади єпископів та через інститут виборності повсюдне дотримання засад соборності. До сформування нової системи чинними залишалися Духовні Консисторії, до складу яких з контрольними функціями мали бути призначені комісари.

У запропонованих новаціях І. І. Огієнка підтримали усі члени Ради міністра. На думку В. О. Біднова, організацію церковного управління слід було розпочинати знизу, але з огляду на не налагодженість парафій, він визнав необхідним, не втрачаючи часу, розпочати даний процес зверху створенням Синоду. Оскільки об'єктивної змоги провести вибори до Синоду не було, то Василь Олексійович запропонував сформувати його розпорядчим рішенням вищої державної влади [8, арк. 10].

8 жовтня 1919 р. Директорія УНР своїм декретом сповістила про заснування Українського Священного Синоду, як найвищого органу управління українською православною церквою. До його складу увійшли й представники богословського факультету КПДУУ – В. О. Біднов та Ю. Й. Сіцінський [36; 37, арк. 3].

Урочисте відкриття Синоду відбулося 11 жовтня 1919 р. за участі Директорії у повному складі, міністрів, представників земств та міського голови, членів Кирило-Мефодіївського братства та професорів університету. Перед початком першого засідання в університетській церкві відбувся молебень, який правили члени Синоду разом із міським духовенством. Затим І. І. Огієнко сформулював основні завдання, які був

покликаний вирішувати вищий орган управління Української Церкви [38].

Однак цією подією проігнорували єпископ Подільський та Брацлавський Пимен та Вінницький вікарний єпископ Амвросій, які також входили до складу Синоду. Аби з'ясувати обставини цього факту та взагалі виявити відношення преосвященного Пимена до Української Автокефальної Церкви, Синодом була споряджена до них спеціальна делегація у складі професора В. О. Біднова, ректора Духовної семінарії Крамаренка та протоієрея Ю. Й. Сіцінського. Пимен зазначив, що він співчуває ідеї автокефалії, визнає Директорію УНР та виконує її розпорядження, але в справі Українського Священного Синоду йому необхідно зв'язатись з митрополитом Антонієм, а до цього часу він не має змоги прийняти рішення щодо власного входження до складу Синоду [39].

Така позиція викликала різку реакцію у членів Кирило-Мефодіївського братства, які забажали вжити усіх можливих заходів, аби накази та розпорядження Українського уряду виконувались своєчасно та у повному обсязі [40]. Натомість єпископ Подільський та Брацлавський Пимен на практиці обрав іншу лінію поведінки. Відразу ж після залишення Директорією УНР та урядовими структурами Кам'янця-Подільського у середині листопада 1919 р. він розпочав неприхований наступ на окремих представників братства. Так, уже 19 листопада Ю. Й. Сіцінський отримав повідомлення за № 2682, в якому за низку «провин» він позбавлявся можливості правити службу Богу до часу розгляду питання патріархом Тихоном [41, с. 4].

Намагаючись поставити під певний контроль справи національно-церковного життя та з метою належного інформування місцевої духовної влади про діяльність центрального українського уряду І. І. Огієнко 23 листопада 1919 р. як Головноуповноважений уряду УНР підписав наказ, яким призначив при Духовній Консисторії тимчасового

комісара. До обов'язків останнього входило: здійснення контролю над постановами та листуванням єпархіальної влади; особисто бути присутнім на засіданнях Духовної Консисторії, у разі потреби мати можливість виступу та внесення своїх пропозицій на її розгляд; припиняти до остаточного вирішення справи Міністерством ісповідань чинність тих постанов єпархіальної влади, які не відповідатимуть законам і розпорядженням Українського уряду та інтересам і добробуту Української держави; контролювати грошові суми та майно церковних установ; у разі виявлення державного злочину, негайно усувати від виконання обов'язків урядовців та інших осіб, котрі обслуговують потреби церковних установ, надсилаючи негайно свої розпорядження в таких справах на затвердження Міністра ісповідань [42, арк. 12-12 зв.].

Як бачимо, представники богословського факультету КПДУ брали активну участь у формуванні органів державної влади. Вони підкреслено шанобливо ставилися до очільників національно-визвольного руху. Готуючись до свята присяги Директорії на вірність Українській Народній Республіці, В. О. Біднов за дорученням зборів Кирило-Мефодіївського братства, базуючись на тому, що присяга повинна мати велике значення для усіх українських громадян, які у переважній своїй більшості є надто духовними, пропонував Директорії не відмовитись від прийняття церковної присяги на вірність Українському народові, позаяк «тільки така присяга буде мати добрий вплив на народ і на військо, і не дасть можливості ворогам нашої Державности скористуватись обітницею для її зруйнування» [43, арк. 5 зв.]. А свою коротку промову біля стін Кафедрального собору, де урочисто зустрічали членів Директорії разом із Головним отаманом Українських військ, професор закінчив промовистими словами: «Батьку Отамане! Ти вів нас по шляху Державного життя, ми Тобі вірили. Веди ж нас і тепер, ми Тобі віримо і підемо за тобою!» [44].

Велику активність представники богословського факультету проявляли у житті місцевого селянства. Зокрема, наприкінці грудня 1918 р. В. О. Біднов був обраним головою Кам'янець-Подільського повітового комітету селянських спілок [45]. Заснована інституція розглядала не лише фахові питання, пов'язані з організацією сільськогосподарського виробництва, але й брала участь у загальноукраїнських суспільно-політичних процесах. Так, на засіданні, яке відбулося 29 грудня 1918 р., було ухвалено важливе рішення щодо проведення підготовчої роботи з організації виборів на Трудовий Конгрес. Делегатами на Конгрес від Селянської спілки Кам'янецького повіту було обрано сім осіб, в тому числі й В. О. Біднова [46].

Власне як голову Селянської спілки В. О. Біднова 17 серпня 1919 р. запрошували на нараду до Губернського комісара Поділля, де розглядалися справи організації влади на місцях [47, арк. 14].

На з'їзді селян Кам'янецького повіту, що відбувся за участі понад 120 делегатів 24 серпня 1919 р., Біднов вітав присутніх від імені повітового комітету. Він закликав селян єднатися з українською владою, в якій вбачав єдиний порятунок. Як вияв пошани його обрали до президії з'їзду. На порядку денному стояли до розгляду важливі питання сучасного життя: про політичний момент; проведення земельної реформи; оподаткування селянства хлібом; збір та поділ урожаю у відповідності до нормативних урядових документів; організація селянства на місцях; доповіді з місць [48].

Важливим напрямком діяльності представників богословського факультету КПДУУ була безпосередня участь в організації Кам'янець-Подільської філії Червоного Хреста. 20 червня 1919 р. відбулося організаційне засідання нової структури, членами президії якої таємним голосуванням обрали, крім інших, І. І. Огієнка, В. О. Біднова та Ю. Й. Сіцинського

[49, арк. 1]. Філія ставила своїм основним завданням надання допомоги пораненим українським воякам.

Корпорація богословського факультету КПДУУ активно долучалася до усіх процесів, пов'язаних із налагодженням нормальних викладів у навчальних закладах різних рівнів. 10 лютого 1919 р. на кошти Подільського губерніального земства у м. Кам'янці-Подільському почали функціонувати двохрічні педагогічні курси, влаштовані для учителів вищих початкових шкіл, котрі не мали відповідної освіти. За констатацією голови губернської управи В. К. Приходька, такі на Поділлі становили біля 60 відсотків [50, арк. 9]. Подекуди ситуація доходила до того, що на вчительські посади призначалися особи, які не мали навіть повної середньої освіти. На курси записалося понад 150 слухачів. Лекції читали переважно представники професорсько-викладацької корпорації КПДУУ. До складу педагогічної Ради курсів входили В. О. Біднов, М. М. Васильківський та І. А. Любарський [50, арк. 11-11 зв.].

Вболіваючи за питання українізації усіх ланок системи освіти, В. О. Біднов, як голова Учительської професійної спілки м. Кам'янця-Подільського, на початку серпня 1919 р. звернувся до Департаменту середньої школи Міністерства народної освіти з проханням організації практичних курсів для поглиблення знань учителів з української мови. Дану потребу він умотивовував тим, що середня школа й досі залишалася фортецею омосковлення й денаціоналізації української молоді та осередком ворожнечі до української культури. Частково така ситуація, на переконання Біднова, зумовлювалася не тільки політичними подіями, а й тим, що місцева влада не вживала рішучих заходів до українізації середньої школи [50, арк. 21].

Представники богословської корпорації КПДУУ запрошувалися у різні комісії, завдання яких полягало у піднятті якості освіти, особливо коли йшлося про викладання предметів українознавства. Зокрема, губернським комісаром освіти на

Поділлі В. О. Біднов був запрошений до складу губернської комісії для прийняття іспитів з історії в учителів середніх шкіл [51, арк. 1]. Під час великого посту 1920 р. Рада професорів богословського факультету заініціювала впорядження публічних лекцій церковно-історичного та філософсько-морального змісту. Три лекції планувалося присвятити питанням церковної автокефалії взагалі та автокефалії Української Церкви зокрема [52].

Помітно представники богословської корпорації КПДУУ долучалися й до інших культурно-освітніх проєктів. Зокрема, 26 грудня 1918 р. В. О. Біднов, виконуючи прохання Губернського Національного Союзу, виступив з лекцією про сучасний момент перед вояками 4 кінно-гарматного полку [47, арк. 15-15 зв.]. Зважаючи на брак правдивої інформації та усвідомлюючи необхідність виховання козаків і старшин у національному дусі, завдяки старанням Державної інспектури окремого корпусу кордонної охорони 10 серпня 1919 р. при університеті були відкриті курси українознавства, історію України на яких запросили читати В. О. Біднова [53]. Крім того, у день відкриття занять він звернувся до слухачів з патріотичною промовою.

Подібні за змістом та значенням курси Василь Олексійович проводив на громадських засадах і з старшинами та урядовцями «рекрутових військових полків», що були ініційовані Культурно-освітньою управою Генерального штабу. Їхнє відкриття відбулося 26 серпня 1919 р. [54]. Впродовж вересня В. О. Біднов прочитав декілька лекцій з історії України [55; 56; 57; 58].

З 15 листопада 1920 р. передбачалося організувати місячні вечірні курси українознавства при Кам'янець-Подільській залізничній школі. У розробленій програмі слухачам пропонувалися лекції з української мови та літератури, історії України, географії України та діловодства.

Історію України організатори запросили читати В. О. Біднова [59]. Однак цим намірам уже не судилося збутися.

Тісною співпрацею з старшинами та урядовцями Кам'янецької залози характеризувалася діяльність приват-доцента Й. Ю. Сіцинського. 14 вересня 1919 р. в приміщенні Церковно-історичного археологічного музею він провів публічну лекцію на тему історії міста та його найвеличнішої будови – Кам'янецької фортеці. Після занять відбулася екскурсія-огляд самої фортеці та інших місцевих пам'яток старовини [60]. Ю. Й. Сіцинський у добу Української революції 1917–1921 рр. продовжував опікуватися справами Подільського церковного історико-археологічного товариства, заснованого ще 1865 р. як Єпархіальний історично-статистичний Комітет. З 1890 р. інституція стала збирати предмети побутової та церковної старовини, внаслідок чого утворився музей. При ньому був свій архів, а також невелика бібліотека з книг історичного, археологічного та етнографічного змісту. Товариство за час своєї діяльності спромоглося видати 12 випусків власних «Трудов» та два видання опису музею (стародруку і старовинних речей).

За час війни музей частково був вивезений із Кам'янця-Подільського, а його члени евакуйовані в різні місця. З метою утримання музею в належнім стані, Ю. Й. Сіцинський звернувся до Міністерства народної освіти з проханням призначити товариству грошову допомогу [61, арк. 87-87 зв.]. клопотання отримало підтримку з боку профільного відомства. Зокрема, звертаючись до Ради міністрів з цього питання, І. І. Огієнко писав: «Після заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету та Богословського Факультету при ньому зокрема діяльність вище згаданого Товариства набирає значно більше значіння й тому я вважаю цілком своєчасним і справедливим асигнування щорічної допомоги тому Товариству в розмірі 5000 карбованців для розвитку його корисної для всього Поділля праці, і маю за

честь ласкаво прохати Раду Міністрів ухвалити відповідний законопроект» [62, арк. 3 зв.]. 21 січня 1919 р. Рада міністрів УНР ухвалила закон, відповідно якому товариству гарантувалася щорічна допомога у сумі 5000 карб. [62, арк. 4].

Втім, товариство у цей час переживало свої не найкращі часи. Крім фінансової скрути суттєво на діяльності товариства позначалися такі фактори як економічна розруха, часта зміна політичної влади у Кам'янці-Подільському і, як наслідок, не стабільна комунікація із своїми регіональними осередками та дійсними членами, війна яких розкидала по різних закутках. Яскраву ілюстрацію до становища товариства дають документальні свідчення про засідання 22 червня 1919 р., залишені Ю. Й. Сіцинським на «Списке членов Подольского церковного историко-археологического общества» за 1914 р. На ньому Ю. Й. Сіцинський виступив з інформацією про поточний стан в товаристві, були обрані нові почесні та дійсні члени товариства, загалом відбулася перереєстрація старого складу та поновлено керівний склад товариства. Його знову очолив Ю. Й. Сіцинський. До складу товариства входило 118 членів, з яких почесних було 7, дійсних, які мешкали у Кам'янці – 37, дійсних, які проживали поза Кам'янцем – 44, членів-змагальників (кандидатів) – 305 [63, с. 65-68]. У структурі членства зросла кількість осіб, не зв'язаних з духовними відомствами, яких налічувалося 44 (41,5%), представників духовенства було 53 чол. (44,9%), викладачів духовних навчальних закладів – 13 (13,6%) [64, с. 180].

Окремий напрямок спрямування державотворчих зусиль представників професорсько-викладацької корпорації богословського факультету КПДУУ проявлявся у діяльній участі з організації незалежної та демократичної преси. Виступаючи з програмною статтею у першому числі «Життя Поділля», що вийшов у світ 15 грудня 1918 р., В. О. Біднов зосередив увагу на тому, що місто Кам'янець-Подільський, виступаючи культурним осередком всього Поділля, до цього

часу не мав щоденної української газети, хоча українська людність складає значну більшість тутешнього населення. Відтак місцеве українське громадянство, дбаючи про інтереси українського народу, об'єдналося навколо друкованого часопису, який має виявляти наші думки та бажання. «Одстоювання наших політичних та національно-культурних інтересів, – стверджував В. О. Біднов, – освітлення наших економічних та соціальних справ – головне завдання нашої газети» [65]. Аби якнайбільше охопити соціальних груп, примірники газети безкоштовно розсилалися для ознайомлення окремим інституціям, громадським організаціям та приватним особам [66]. На сторінках часопису постійно друкувалися В. О. Біднов, А. Волянський та інші співробітники факультету.

Отже, представники богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету брали активну участь у багатьох важливих державотворчих процесах, передусім спрямованих на відродження Української православної церкви та в реалізації інших культурно-освітніх проектів. Найбільш значимим з-поміж них було заснування філії Кирило-Мефодіївського братства, участь у Комісії з перекладу Св. Письма на українську мову, організації курсів з українознавства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Статут Українського православного Братства імени святих Кирила та Мефодія. – К. : Типографія Києво-Печерской Лаври, 1918. – 9 с.
2. Біднов В. Лист до громадянства / В. Біднов // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 14 верес.
3. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею: Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопольського визнання» / О. Хомчук. – США, Чикаго, Іллінойс, 2002. – 621 с.

4. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. Р-582, оп. 1, спр. 14, 224 арк.

5. Огієнко І. Моє життя (автобіографічна хронологічна канва) / Іван Огієнко // Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рятуння України; упоряд., автор передм. і комент. М. С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – С. 67-172.

6. Біднов В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову / В. Біднов // Книголюб (Прага). – 1931. – Кн. 1. – С. 1-9.

7. До українського народу від Міністра Ісповідань // Вістник Міністерства Ісповідань УНР. – 1920. – Ч. 2. – 32 с.

8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 1072, оп. 1, спр. 3, 81 арк.

9. В Міністерстві Ісповідань. Праця в Міністерстві // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 21 верес.

10. Церковні книжки // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 21 жовт.

11. Лозовий В. С. Діяльність І. Огієнка щодо українізації церкви в добу Директорії УНР (1919–1920 рр.) / В. С. Лозовий // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: Серія історична та філологічна / Відповід. ред. Є. І. Сохацька. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2007. – Вип. IV. – С. 114-118.

12. Служба Божа на Державній мові // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 26 жовт.

13. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали: у 2-х т., 3-х ч. / [упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.]. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – Т. 1. – 687 с.

14. Хроника // Наш Шлях (щоденна безпартійна демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 23 листоп.

15. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 188, 110 арк.
16. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917 – 1921 рр.): монографія / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
17. ДАХМО, ф. Р-582, оп. 1, спр. 17а, 20 арк.
18. Накази по Міністерству Ісповідань // Вістник Міністерства Ісповідань УНР. – 1920. – Ч. 2. – 32 с.
19. ДАХМО, ф. Р-582, оп. 1, спр. 39а, 10 арк.
20. Університетське життя // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 26 берез.
21. Церковне життя. Записки Кам'янець-Подільського Державного Університету // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 27 квіт.
22. Біднов В. О. Релігійні видання на Україні в 1917–1919 роках / В. О. Біднов // Книголюб (Прага). – 1927. – Кн. 1. – С. 38-43.
23. ЦДАВО України, ф. 1072, оп. 1, спр. 32, 5 арк.
24. Курси для духовенства // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 8 жовт.
25. Українська вимова // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 8 жовт.
26. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 24, 118 арк.
27. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 39, 42 арк.
28. ДАХМО, ф. Р-582, оп. 1, спр. 104а, 134 арк.
29. Хроника // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 30 трав.
30. Хроника // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 3 черв.
31. Хроника // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 20 черв.

32. Епархиальное пастырское собрание // Голос Подольской церкви (Орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 26 (13) мая.

33. Моралевич, священник. Что нужно разуметь под украинизацией Богослужения // Голос Подольской церкви (Орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольск. – 1918. – 30 (17) июня.

34. Козубовский С., священник. Выборы Первосвященителя Подольской Церкви / С. Козубовский, священник // Голос Подольской церкви (Орган Подольского духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 25 августа (5 сентября).

35. Ухвалений Радою Народніх Міністрів Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної церкви 1 січня 1919 р. // Вісник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. – 1919. – 18 січ. – Вип. I.

36. Висока Директорія // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 12 жовт.

37. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 2, 7 арк.

38. Відкриття Українського Священного Синоду // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 19 жовт.

39. Українська Національна Церква // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 21 жовт.

40. «Друзья» України // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 22 жовт.

41. Сіцінський Є. В чім моя провина? / Є. Сіцінський. – Кам'янець-Подільський : Друкарня Кам.-Под. Держ. Укр. Ун-ту, 1920. – 20 с.

42. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 1, 44 арк.

43. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 14, 8 арк.

44. Приїзд Високої Директорії // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 15 жовт.

45. Місцева хроника // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 19 груд.

46. Засідання селянської спілки // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 1 січ.

47. ДАХМО, ф. Р-582, оп. 1, спр. 10, 39 арк.

48. Селянський повітовий з'їзд // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 26 серп.

49. ДАХМО, ф. Р-103, оп. 2, спр. 1, 32 арк.

50. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 155, 42 арк.

51. ДАХМО, ф. Р-582, оп. 1, спр. 11, 10 арк.

52. Хроника // Наш шлях (щоденна демократична безпартійна газета). – Кам'янець-Подільський, 1920. – 26 лют.

53. Праця Державної Інспекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 14 серп.

54. Курси // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 26 серп.

55. Лекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 3 верес.

56. Лекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 5 верес.

57. Лекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 6 верес.

58. Лекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 13 верес.

59. Оголошення // Слово (щоденна, громадська, політична і літературна газета). – Кам'янець-Подільський. – 1920. – 10 листоп.

60. Лекції // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 14 верес.

61. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 182, 120 арк.

62. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 2, спр. 173, 18 арк.

63. Кошель О. Між церквою і наукою. Історичний нарис діяльності Подільського церковного історико-археологічного товариства (1865–1920) / О. Кошель. – Київ–Кам'янець-Подільський : Центр поділлєзнавства, 1998. – 69 с.

64. Кошель О. Подільське церковне історико-археологічне товариство Кам'янецької доби Директорії УНР (червень-листопад 1919 року) / О. Кошель // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань. Збірник наукових праць: Присвячується 120-літтю з дня народження Симона Петлюри та 80-літтю Кам'янецької доби Директорії Української Народної Республіки / Ред. колегія: В. Верстюк (відповід. ред.) та ін. Фастів : «Поліфаст», 1999. – С. 178-182.

65. Біднов В. Замість передовиці / В. Біднов // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 15 груд.

66. Від редакції // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 19 груд.

С. В. Білошицький,
доктор політичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГЕТЕРОГЕННОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МЕНТАЛЬНО- КУЛЬТУРНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Українському суспільству притаманний свій набір соціокультурних і політичних цінностей, установок, пріоритетів, очікувань, поведінкових моделей і традицій, які не тільки визначають ставлення до минулого історичного досвіду, але й формують сучасну суспільно-політичну практику, а також програмують «образ майбутнього». Сучасна Україна вкрай потребує формування позитивної програми єднання нації та подолання кризових явищ, накопичених у соціально-економічному і суспільно-політичному житті; нової якості функціонування демократичних інститутів влади і громадянського суспільства.

Процес єднання (соборизації) українського суспільства має відбуватися в умовах соціокультурного розмаїття буття різних соціальних спільнот, які відрізняються між собою регіональними, історично-ментальними, національно-культурними та конфесійними традиціями і, відповідно, цінностями.

Таким чином, соборизація України не може носити характер механічного об'єднання територій, а має передбачати механізми консолідації українського суспільства на засадах, прийнятних для усіх її основних соціальних груп. Розв'язання цього завдання можливе за умов постійного моніторингу факторів соціокультурної гетерогенності українського суспільства та вироблення механізмів соборизації населення

країни з урахуванням базових цінностей та інтересів усіх громадян.

Проблеми консолідації національних суспільств досліджувалися в різні часи такими мислителями і державними діячами, як М. Вебер, О. Конт, Г. Спенсер, Х. Арендт, Ю. Хабермас, Р. Даль, С. Хантингтон, Ф. Фукуяма, Ф. Закарія та ін., які встановили пряму залежність між ступенем єднання суспільств на демократичних засадах і загальною ефективністю цих національних проєктів. Серед сучасних українських науковців проблемі соборизації українського суспільства свої праці присвячували І. Курас, Ю. Левенець, В. Полохало, Є. Головаха, М. Михальченко, Ф. Рудич, С. Кульчицький, А. Гальчинський, Д. Видрін, В. Литвин, яким вдалося, з одного боку, узагальнити світовий досвід розбудови демократичних західних суспільств, а з іншого – дослідити вітчизняні традиції формування змістовного концепту єднання політичної нації.

Водночас для наукового та експертного середовищ залишається актуальним розгляд ультрасучасних тенденцій та найближчих перспектив соборизації Української держави в умовах постмайданних трансформацій українського суспільства та помітної радикалізації курсу державної політики у внутрішній і зовнішній сферах, яка полягає в згортанні діалогових форматів вироблення політики і формуванні засобами пропаганди еталонної національної ідентичності українця.

Зазначений підхід розглядає соціокультурну гетерогенність сучасного українського суспільства не стільки як умову соборизації України, скільки як проблему, яку треба долати, не завжди демократичними інструментами, для зростання рівня гомогенності й монолітності політичної нації. Як наслідок постмайданне суспільство відчуває значні труднощі з усвідомленням власних інтересів та виробленням стратегії щодо їх захисту.

З огляду на історико-культурні, національно-релігійні, соціально-економічні та інші обставини утворення і функціонування різних регіонів України, можна констатувати наявність структурування українського суспільства у великі соціальні групи за цим критерієм. Принаймні значна частина українців позиціонує себе за регіональною ідентичністю (у розумінні самоототожнення індивіда з тими групами й спільнотами, які він сприймає як «свої», стосовно яких він найбільшою мірою здатний відчувати і сказати «ми»).

Об'єктивною основою такої регіональної диференціації є економічні, етнічні, міжконфесійні та культурні фактори. Соціокультурна гетерогенність українського суспільства зумовлена тривалою відсутністю власної державності, перебуванням українських земель у складі кількох країн з відмінними цивілізаційними і культурними системами, різним за часом досвідом радянзації, темпами і масштабами урбанізації, специфікою прикордонного співробітництва тощо. Розчленованість території та асиметричність зовнішнього впливу виявилися джерелом фрагментарної політичної культури, якій притаманні відсутність консенсусу між населенням країни щодо майбутнього вектора розвитку та головних суспільних цінностей.

На переконання М. Степика, з часу здобуття незалежності головною небезпекою для держави виступає саме загроза розколу української нації на ґрунті регіональних, релігійних і політичних протиріч. Наймасштабніші й потенційно найруйнівніші для єдності народів України і її територіальної цілісності є, на його думку, протиріччя між Західним, Центральним і Південно-Східним регіонами, точніше між великими групами людей, психологічно об'єднаними навколо характерних для цих регіонів установок на спосіб життя, політичні, соціокультурні, релігійні пріоритети.

Історично ці регіони склалися шляхом формування своєрідності в господарсько-економічній діяльності, стилі

життя, етнічному складі, соціально-політичних, національно-культурних, релігійних орієнтаціях. У західних областях більше розвинена психологія індивідуального господарювання і підприємництва, досить вкорінені західноєвропейські політичні й культурні орієнтації, підкріплені сімейно-родинними зв'язками. В етнічному складі значну частку становлять західні слов'яни. Оскільки ця частина України довгий час була підлегла іншим державам, то з метою самозбереження етносу серед українців історично склалися традиції консолідації на національному ґрунті зі спорадичними пульсуючими проявами.

Центральна й Північно-Східна Україна є історично основним регіоном розселення українського етносу, який найменше «розбавлений» інонаціональним населенням. Переважає сільське населення «колгоспного типу». Міста, які в останні десятиріччя різко розрослися за рахунок мігрантів із села, мають значний прошарок людей з психологією, близькою до селянської. Традиції приватного підприємництва значною мірою стерті післяреволюційними перетвореннями, тому ідеї ринкової економіки сприймаються тут обережно, з пересторогою. Існують давні і широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв'язки з Росією та Білоруссю.

Особливою етнонаціональною специфікою вирізняється Південно-Східний регіон, включаючи Крим. Це – традиційна промислова зона країни, де переважають політичні та соціально-економічні цінності робітничого класу. Етнічний склад населення найрізноманітніший порівняно з рештою території України. Поряд з українцями – великий відсоток росіян і представників південних народів. Населення – переважно російськомовне з традиційною історичною, економічною, культурною й сімейно-родинною орієнтацією на Росію [1, с. 194-196].

Таким чином, в Україні існують три регіони, які склалися історично. Безумовно, не все населення в кожному з них піддається наведеній ідентифікації. Та все ж, як показують

чисельні соціологічні дослідження, бачення пріоритетів розвитку держави, масова свідомість і настрої людей, які проживають у цих регіонах, функціонують саме на конкретних культурних, природно-історичних і географічних засадах.

Соціокультурними полюсами, які впливають на ціннісну специфіку більшості регіонів, виступають такі умовні культурологічно-географічні феномени, як Галичина (соціокультурне ядро Західної України) та Донбас (генератор суспільних настроїв Східної України), які мають різні концепти історичного минулого, пріоритети сьогодення та концепції майбутнього.

Говорячи про зміст галицької регіональної ідентичності, учасники круглого столу «Ідентичність Галичини: актуальність для сучасної України», який пройшов 14–15 серпня 2014 р. у Львові та Івано-Франківську, відмітили наступні його риси:

– Галичина залишається культурно-просвітницьким феноменом епохи імперії Габсбургів, що містить певні ідейні уявлення і свого роду міфологічні конструкти, які виникли в ті часи. Переважно цей конструкт існує у свідомості мистецько-інтелектуального прошарку населення, яке не має однієї ідеї, але певний набір емоційно-образного сприйняття минулого. Поняття Галичини у людей, в першу чергу, асоціюються з обрисами «Парижу та Відня», тобто Європи. Певною мірою ідентичність Галичини протистоїть так званій «шароварній Україні» (Ю. Прохазько).

– Головною ознакою галичанина є не любов до «малої Батьківщини», а український націоналізм. Тобто галицька ідентичність виявляється на мовному, культурному рівні (наявність так званого «львівського гвару», особливої ментальності), але перш за все національна ідентичність для галичан важливіша за місцеву (В. Расевич).

– Ідентичність Галичини має мультикультурний характер – це регіон, який стоїть на перетині різноманітних впливів. Галичину творили різні люди – поляки, євреї, вірмени –

і хоча зараз їх досить мало, саме цей сплав характеризував регіон у часи, які нині згадують з особливою ностальгією – в період Австро-Угорщини. У реконструкції галицької мультикультурності і полягає головний сенс ідентичності Галичини (Т. Возняк).

– Галичина, як ідея, виявляє себе на практиці в екстремальних і навіть революційних ситуаціях. Тоді галичани при усіх своїх різноманітностях виявляють єдність і згуртованість. Також галичани полюбують проектувати своє бачення політики та історії на цілу Україну, що в разі відсутності єдності у розумінні цих процесів на теренах цілої держави може викликати цивілізаційний конфлікт. Відповідно, галицька ідентичність має розвиватися у напрямку лібералізму і мультикультурності, що може стати зразком для побудови єдиної України (В. Костирко).

– Галицький менталітет менше вражений так званою «совковістю», яка не дуже глибоко вкоренилася у свідомості жителів цих земель. Останні десятиліття Галичина почала ідентифікуватися у масовому сприйнятті з європейським (не радянським і не російськомовним) культурним простором, що стало відродженням цивілізаційного міфу часів Габсбургів. Галичани люблять дивитися на усе крізь «національні окуляри» і вважати себе бастионом національно-визвольного руху. З іншого боку, ліберальна традиція теж присутня у галицькій ментальності, і тому Галичина може перетворитися у приклад суспільства, відкритого для світу (Я. Грицак).

– У масовій свідомості мешканці Галичини сприймаються як носії української ідентичності і меншою мірою – європейської. Серед особливостей регіону – культ української мови та патріотизму. Після «Революції гідності» галицьке світосприйняття зробилося модним і популярним, у тому числі і серед російськомовного населення, принаймні Центральної України (М. Антоненко) [2].

До зазначеного можна додати, що цей регіон, як відомо, ніколи не був частиною Російської імперії і православного світу (більшість західних українців належить до греко-католицької церкви, яка в радянський час зазнала особливо жорстких переслідувань) і в ментально-культурному відношенні завжди був ближче до сусідніх європейських країн. Проєвропейська орієнтація тут значно посилилася в останні два десятиліття під впливом успішного соціально-економічного розвитку Польщі, велику роль в якому зіграла допомога ЄС. Багато жителів регіону виїжджали туди на заробітки або на навчання.

Слід відзначити також, що ця частина України, менш промислово розвинена і бідніша, завжди відрізнялася підвищеною пасіонарністю і політичною активністю, що посилювало позиції її еліт у політичній боротьбі в масштабах країни. Так, інтелігенція Галичини раніше інших соціальних груп усвідомила необхідність побудувати свою державність і знайти власну національну ідентичність. Зрозуміло, що в умовах, коли російська культура залишалася домінуючою на більшій частині території країни, а Росія претендувала на роль «старшого брата», антиросійський крен у сфері ідеології був неминучим. Похідними цього походу стала також кампанія з декомунізації країни і демонізації Української православної церкви Московського патріархату.

Як зазначає дипломат, колишній працівник Держдепу США Н. Петро: «Для самих західних регіонів (Галичина) бути українцем – значить пригнічувати російську культуру, щоб замість неї могла процвітати українська культура. Там створення України, яка є повною протилежністю Росії, зазвичай вважається «цивілізаційним вибором» на користь Європи» [3].

Своєю чергою регіональну ідентичність Донбасу також необхідно розглядати як об'єктивну реальність, обумовлену особливостями економічного розвитку регіону і специфікою формування його етнокультурного середовища. Автори аналітичної доповіді «Політичні аспекти кризи на Донбасі:

діагностика стану та напрями врегулювання» з Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України та інші дослідники відмічають наступні риси та фактори цієї ідентичності:

– Донецький регіон сформувався переважно з потоків трудових мігрантів та переселенців за доволі короткий історичний період – з кінця XIX до середини XX ст. Менталітет Донбасу багато у чому визначають домінантні етнічні групи регіону – українці і росіяни. У 1989 р. національний склад української частини Донбасу був наступним: питома вага українців становила 50,7%, росіян – 43,6%, греків – 1,6%, євреїв – 0,5% тощо. Етнічний склад регіону налічує більше 130 національностей. Суспільні традиції відрізняються мультикультуральністю та інтернаціоналізмом. У регіоні переважно російську і переважно українську мову використовує в сімейному спілкуванні, відповідно, 73% і 3,2% респондентів, а майже у кожній четвертій сім'ї (23,8%) обидві мови мають рівні права і їх застосовують почергово, залежно від обставин.

– На формування Донбаського менталітету дуже потужний вплив здійснила радянська держава. Шахтарі вважалися передовим загоном робітничого класу. Держава проводила величезну ідеологічну та виховну роботу, спрямовану на популяризацію професії та підвищення її престижності. У радянські часи Донбас був найшанованішим регіоном СРСР, оскільки здійснював значний внесок у важку промисловість та оборонний комплекс країни. Як результат у регіоні поширено переконання про радянський період історії як золотий вік Донбасу, а місцева ідентичність тісно пов'язана з радянською ідентичністю.

– Спад промислового виробництва в 1990-х роках, ліквідація частини підприємств вугільної промисловості через їх нерентабельність особливо гостро позначилися на соціально-економічній і політичній обстановці в регіоні. Приватизація

промислових об'єктів, яка здійснювалася за сумнівними, непрозорими і нерідко кримінальними схемами, супроводжувалася значним скороченням мережі соціальних установ, що функціонували при великих промислових підприємствах і фінансувалися ними, позбавленням значної частини населення звичних соціальних послуг, зростанням безробіття.

– Версія регіональної економічної політики, яку сповідують фінансово-промислові групи Донбасу, передбачає функціонування місцевих підприємств до якості певних клієнтальних організацій за принципом особистих залежностей. Вона не здатна достатньою мірою забезпечити технологічне переоснащення та належний рівень соціальних стандартів виробництва і не передбачає солідаризму між бізнесом і робітниками, об'єктивно зумовлюючи тим самим зростання значення патерналістської системи відносин у регіоні. Така модель стимулювала глибоке соціальне розшарування, ієрархічну підпорядкованість населення (найманих працівників) незначній меншості (власникам і керівникам підприємств).

– Всі події в Україні у першу чергу турбують жителів регіону з точки зору того, яким чином вони можуть вплинути на економіку краю та добробут донеччан. У населення сформувався певний комплекс найбільш постраждалих в Україні внаслідок розвалу радянської економіки. Особливо загострене, до хворобливого, почуття соціальної несправедливості. Сотням тисяч людей довелося пережити зміну досить високого по радянській системі цінностей соціального статусу на статус принижених і ображених. Відповідно ідея державності розглядається, насамперед, як гарант забезпечення гідних умов праці та життя.

– Переважна більшість жителів має близьких родичів на теренах колишнього Радянського Союзу, перш за все, в Росії. Це накладає відбиток на світогляді, національній самоідентифікації населення Донбасу. Зв'язок з Росією та

іншими країнами СНД дуже міцний, постійно відбувається обмін інформацією про рівень життя, темпи розвитку економіки, громадські настрої, що сприяє формуванню позитивного сприйняття «північного сусіда», підсвідомо штовхає до того, щоб рівнятися на Росію, близьку географічно, за менталітетом, мовою, історією, культурою.

– Високий ступінь залежності промислового потенціалу від Російської Федерації та її впливовості на суспільне життя Донбасу: від газу та інших ресурсів російського походження, від російських ринків (65% експорту, виробленого в регіоні продукту) і тісних кооперативних зв'язків з російським бізнесом; значна присутність російського капіталу в статутних фондах і російський менеджмент найбільших підприємств Донбасу; потужний проросійський контент в інформаційному просторі регіону та присутність російських ЗМІ.

– Опитування різних соціологічних служб виявляли традиційну підтримку інтеграції у Митний союз жителями українського Півдня, Сходу та, щонайбільше, Донбасу. Навіть у травні 2014 р., коли частка прихильників євразійського вектора інтеграції стрімко впала в усіх регіонах України, Донбас виявився єдиним із них, де абсолютна більшість населення (68,0%) і далі підтримувала вступ до Митного союзу, і лише 13,0% (найнижчий показник) воліли вступу України до Європейського Союзу. Ситуація кардинально змінилася вже на вересень 2015 року – частка прихильників вступу до Митного союзу у регіоні суттєво скоротилася (до 38,3%), а кількість тих, хто підтримує євроінтеграційний курс України, помітно зросла (до 23,1%) [4-9].

Коментуючи результати дослідження «Ваша думка: серпень 2014 року», проведеного Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка разом із Центром «Соціальний моніторинг», голова правління інституту О. Балакірєва наголосила: «Елементи громадянської війни присутні: на Сході є протистояння між людьми з різними

позиціями, там одні жителі затримують бойовиків, інші сприяють їм. Громадянська війна не охоплює все населення України, вона фрагментарна, проходить на лінії конкретних індивідів (деколи об'єднаних у групи й локальні організації) на обмеженій території. Якби не було цього базису на рівні конкретних людей, то не було б такого глибокого конфлікту. Для конфлікту ж давно існував ґрунт – є багато наших громадян, які не готові приймати українську ідентичність, культуру, символи країни. У когось ностальгія за СРСР, хтось звертає погляд у бік Росії, яка здається йому потужнішою або масштабнішою... В Україні відбувається фрагментація суспільства. У складних соціально-економічних умовах людям ближче все те, що стосується їхнього життя безпосередньо, і у своїх цінностях і поглядах вони не піднімаються на рівень країни. Слід визнати, що в Східному і Південному регіонах у нас провалено патріотичне виховання, молоде покоління виросло без цього, часто задовольняючись гаслами, але без глибинного засвоєння культури й формування переконань...» [10].

За результатами дослідження «Що об'єднує та роз'єднує українців», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 грудня 2014 р. по 15 січня 2015 р. на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень, можна стверджувати, що у ставленні до окремих подій в історії України різниця між регіонами досить значна, а у деяких випадках прямо протилежна. Особливо це стосується розпаду СРСР, Майдану 2013–2014 років та Угоди про асоціацію з ЄС 2014 р., тобто сучасних історичних подій.

Так, у ставленні до розпаду СРСР у 1991 р. позитивне ставлення переважає у більшості регіонів (найбільше на Галичині – 88%), але у трьох регіонах негативні оцінки переважають позитивні (Донбас – 70% проти 12%,

Слобожанщина – 52% проти 31%, Подніпров'я – 49% проти 39%).

У ставленні до Майдану 2013–2014 рр. позитивні оцінки переважають у більшості регіонів (від 94% на Галичині до 51% в Причорномор'ї), але в тих же трьох південно-східних регіонах (Донбас – 69% проти 12%, Слобожанщина – 55% проти 36%, та Нижнє Подніпров'я – 47% проти 44%) переважають негативні оцінки.

У ставленні до Угоди про асоціацію з ЄС також позитивні оцінки переважають у більшості регіонів (від 94,5% на Галичині до 51% в Причорномор'ї), але в двох регіонах (Донбас – 69% проти 18% та Слобожанщина – 41% проти 34%) переважають негативні оцінки цієї події.

Так зване об'єднання України з Росією після Переяславської Ради переважно позитивно оцінюється населенням Нижнього Подніпров'я (53% проти 11%), Донбасу (41% проти 2%), Слобожанщини (36% проти 10%), Причорномор'я (37% проти 10,0%), Закарпаття і Буковини (42% проти 15,5%), а явно негативні оцінки переважають на Галичині (65% проти 12%) та Волині (61% проти 11%).

Утворення УРСР в 1917 році в Харкові переважно позитивно оцінюють в усіх регіонах України, окрім Галичини (55% – негативно, 18% – позитивно) та Волині (45,5% – негативно та 21,5% – негативно).

А ось у ставленні до заснування ОУН та УПА – ситуація в регіональних оцінках виглядає по-іншому. Позитивні оцінки щодо ОУН та УПА вже переважають у «помаранчевих» регіонах України (Волинь, Галичина, Закарпаття, Буковина, м. Київ, Центр, Поділля, Полісся), а негативні в південно-східних регіонах (Донбас, Нижнє Подніпров'я, Причорномор'я, Слобожанщина). Така сама регіональна диференціація оцінок спостерігається стосовно Помаранчевої революції 2004 р.

Тобто такі історичні події, як створення ОУН та УПА, а також Помаранчева революція 2004 р., як і раніше ділять Україну на дві великі частини [11].

Експерт видання «Росія у глобальній політиці» О. Славіч-Приступа висловлює поширену в російському політичному середовищі тезу про невідворотну регіоналізацію України через ціннісну роздрібненість її суспільства. Він стверджує, що в країні вже сформувалися чіткі регіональні «квазіавтономії» (Дніпро, Харків, Одеса, Львів та ін.), які протягом найближчих 3–5 років вийдуть на рівень «самостійних автономій», перетворивши Україну на «номінальне об'єднання». Подібний сценарій є прийнятним для всіх основних акторів: Заходу, Росії, української центральної влади. При збереженні в цілому існуючого балансу сил та інтересів основних геополітичних гравців, Україна може «зависнути» в такому проміжно-компромісному статусі на тривалий період, який скоріш за все закінчиться «придністровсько-абхазьким» або «югославським» сценаріями [12].

Звичайно, зазначена позиція має пропагандистський характер, проте нашому політикуму і науковому середовищу слід запропонувати реальну програму консолідації українського суспільства, оскільки вірогідність проявів регіонального сепаратизму, в умовах військово-політичної агресії Росії та розгортання соціально-економічної кризи, поки не подолана.

Підсумовуючи слід зазначити:

– суспільне життя українців, як і кожної політичної нації, має яскраво виражений аксіологічний аспект, у якому відбиваються узагальнені емоційно-почуттєві реакції, оцінки, думки й настрої населення країни в цілому та його окремих груп щодо різноманітних суспільних явищ, процесів та інститутів. Сучасній Україні притаманний свій набір соціокультурних і політичних цінностей, установок, пріоритетів, очікувань, поведінкових моделей і традицій, які не тільки визначають ставлення до минулого історичного досвіду, але й формують

сучасну суспільно-політичну практику, а також програмують «образ майбутнього»;

– в Україні наявні два основні типи регіональної культури – західного та південно-східного зразків, які не лише доповнюють один одного, але й конкурують між собою у світоглядних пріоритетах. Зокрема, говорячи про особливості їхньої соціальної організації та концептів самореалізації, слід зазначити, що ми маємо: а) неієрархизований (цю рису часто помилково приймають за більшу демократичність західноукраїнського соціуму), колективістський Захід, який у політичних практиках спирається на «дихотомні» моделі й вважає своєю історичною місією експансію та соціокультурне поглинання Південно-Східного регіону; б) суворо ієрархизований, глибоко індивідуалістичний, недостатньо інтегрований у колективні соціальні практики Південний Схід, який прагне вбудувати Захід у свої ієрархічні системи й отримувати з Заходу свої «феодалні» ренти;

– порівняння природи двох зазначених типів культури анонсує важливість теми врахування регіональної специфіки у процесі соборизації України, яка впливає на процес утворення соціально-територіальних спільнот та зміст їхніх суспільних інтересів. З огляду на історико-культурні, національно-релігійні, соціально-економічні та інші обставини утворення й функціонування різних регіонів можна констатувати наявність структурування українського суспільства у великі соціальні групи і за цим критерієм. Соціокультурними полюсами, які впливають на ціннісну специфіку більшості регіонів, виступають такі умовні культурологічно-географічні феномени, як Галичина (соціокультурне ядро Західної України) та Донбас (генератор суспільних настроїв Східної України), які мають різні концепти історичного минулого, пріоритети сьогодення та концепції майбутнього;

– усвідомлення неоднорідності українського суспільства за різними критеріями та функціонування значної кількості

різноманітних соціальних груп ставить на порядок денний питання про характер взаємодії між ними та рівень довіри до них з боку пересічного українця. Не дивлячись на високий рівень толерантності українського суспільства загалом, через відсутність режиму ефективної суспільно-політичної комунікації та режиму загальнонаціонального діалогу в суспільстві існують умови для подальшої радикалізації настроїв. Цілий ряд політиків і громадських діячів (серед яких С. Льовочкін, Е. Лібанова, А. Єрмолаєв та ін.) виступають за створення чітких механізмів інтеграції українського суспільства на засадах формування національного консенсусу, проте поки ці пропозиції не знаходять підтримки у правлячого політичного режиму, який робить ставку на формування однорідного у соціокультурному плані суспільства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Степико Михайло. Культурно-господарські перспективи національного буття України / Михайло Степико // Життя етносу: соціокультурні нариси : навч. посіб. / [Б. Попов (керів. авт. кол.), В. Ігнатів, М. Степико та ін.]. – Київ : Либідь, 1997. – С. 185-206.
2. Антоненко Марк. Ідентичність Галичини: актуальність для сучасної України [Електронний ресурс] / Марк Антоненко // Сайт «Хвиля». – 2014. – 19 серп. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/history/identichnist-galichini-aktualnist-dlya-suchasnoyi-ukrayini.html>. – Назва з титул. екрану.
3. Petro Nicolai N. The Real War in Ukraine: The Battle over Ukrainian Identity / Nicolai N Petro // The National Interest. – 2014. – 4 December.
4. Політичні аспекти кризи на Донбасі: діагностика стану та напрями врегулювання. Аналітична доповідь / Ред. кол. О. О. Рафальський (гол.), В. О. Котигоренко, М. І. Панчук. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. – 268 с.

5. Казьоннова Наталія. Донеччина на шляху до ЄС / Наталія Казьоннова // Незалежний культурологічний часопис «І». – № 50 «Україна – ЄС. 2008. Нова гра». – 2007. – груд. – С. 209-213.

6. Заблоцький Віталій. Декілька слів про донбаський менталітет / Віталій Заблоцький // Схід. – 2004. – № 6 (спецвип.). – С. 32-33.

7. Львовчкін Сергій. Шанс народження нової Незалежності України / Сергій Львовчкін // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 27 (8 серп.).

8. Лібанова Елла. Україна єдина – це мета, а не гасло / Елла Лібанова // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – № 11 (25 берез.).

9. Єрмолаєв Андрій. Країні потрібен перепочинок / Андрій Єрмолаєв // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – № 13 (8 квіт.).

10. Кириченко Ірина. Країна єдина. Але не однорідна / Ірина Кириченко // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 30 (29 серп.).

11. Що об'єднує та роз'єднує українців?: (матер. загальнонац. опитув. громад. думки провед. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соц. службою «Ukrainian Sociology Service» з 25 груд. 2014 р. по 15 січ. 2015 р. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/shcho-obednue-ta-rozednue-ukraintsv>. – Назва з титул. екрану.

12. Славич-Пристапа Алексей. Украина: сценарий полураспада / Алексей Славич-Пристапа // Россия в глобальной политике. – 2015. – 19 марта. – Режим доступу: http://www.globalaffairs.ru/ukraine_crysis/Ukraine-stcenarii-poluraspada-17379. – Назва з титул. екрану.

Ю. І. Блажевич,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ІВАН ОГІЄНКО ПРО ЗАСАДИ АВТОКЕФАЛІЇ І СОБОРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1918–1920 РР.)

Іван Огієнко (1882–1972) – визначний церковний і громадський діяч, вчений-мовознавець та історик православної церкви, богослов, доктор філософії. В часи УНР – організатор Українських державних університетів в Києві та Кам'янці-Подільському (його ректор в 1918–1920 рр.), водночас у 1918–1918 рр. – міністр освіти і віросповідань. Із 1920 р. в еміграції. У 1940 р. приймає єпископський сан з ім'ям Іларіон. У 1944 р. отримав звання митрополита. Після Другої світової війни емігрував до Канади, у 1951 р. очолив православну церкву українців-діаспорників в Канаді. Здійснив переклад Біблії українською мовою (1962 р.). залишив велику наукову і богословську спадщину.

Як вже зазначалось, в період Української революції 1917–1921 рр. Іван Огієнко брав активну участь у політичному та духовному житті України і Поділля, був одним із ініціаторів утворення автокефальної православної церкви в Україні. Як міністр віросповідань, він запроваджував ідеї автокефалії та соборності в церковному управлінні в усіх губерніях УНР, зокрема найактивніше в Кам'янці-Подільському, де він залишався ректором новоутвореного українського державного університету. Тут, до речі, у дні більшовицького нападу на Київ у січні 1918 р. до Кам'янця-Подільського на певний час переїхала Всеукраїнська Православна Церковна Рада, утворена в листопаді 1917 р. в Києві. За ініціативи І. Огієнка з діячів ВПЦР у Кам'янці-Подільському сформувалося відділення Кирило-Мефодіївського братства, головою якого був обраний Василь

Біднов, професор, декан богословського факультету. Фактично Кирило-Мефодієвське братство виконувало роль оргцентра ВПЦР [1, с. 43]. Водночас І. Огієнко прикладав максимум зусиль щодо українізації світського і духовного життя на Поділлі, як і в Україні, ініціював створення при Міністерстві віросповідань і в університеті Комісії з перекладу Святого Письма на українську мову, видання підручників і посібників для навчальних закладів українською мовою, організації курсів з українознавства для священників, семінаристів та учнів вчительської школи, читання лекцій з української історії для військовослужбовців, чиновників та пересічних мешканців краю тощо.

Видатний історик православ'я і богослов Іван Огієнко був одним із розробників Закону «Про автокефалію Української Православної Церкви та її вищий уряд», що був виданий Директорією 1 січня 1919 р. і ставив за мету активно залучити духовенство до державотворчої справи. Цей закон, до речі, не передбачав відокремлення церкви від держави, а школи від церкви, як це робилося більшовицькою владою, а утверджував тісний союз між державою і церквою в справі виховання громадян Української Народної Республіки, їх духовного збагачення і зростання [2]. На жаль, через складні політичні і воєнні обставини, повністю реалізувати цей закон Українській державі не вдалося, хоча питання інституалізації УАПЦ та утворення її системи управління стояло на той час одним з найактуальніших в порядку денному. Предметом окремого розгляду воно стало вже на другому засіданні Ради Міністра віросповідань, що відбулося 20 вересня 1919 р., де І. Огієнко запропонував схему, за якою на чолі Української Церкви повинен стояти Найсвятіший Український Синод. Духовні консисторії мали бути скасованими, а натомість утворені Губерніальні Церковні Управи, голови яких мали призначатися Синодом, а її члени – обиратися. Правлячий архієрей не повинен був мати до Церковної Управи юрисдикційного

відношення. Управлятися вона мала Українським Синодом, частково, з деяких питань – Міністерством віросповідань. Далі по структурі йшла Повітова Церковна Управа. На рівні волостей замість благочинь утворювалась Волосна Церковна Управа. І нарешті, первинною ланкою або одиницею в новій церковній системі управління повинна була бути парафія, члени якої обирали собі священника та дяка, які разом з церковною громадою повинні були піклуватися всіма сторонами життя парафіян. Обраний громадою священник благословлявся правлячим архієреєм та затверджувався Управою [3, арк. 9 зв.-10; 4, арк. 134].

Як бачимо, Іван Огієнко поклав у свій проект організації нової системи церковного управління принцип ліквідації безконтрольної влади правлячих архієреїв на місцях і встановлення, вірніше, повернення до інституту виборності церковних управлінських структур, який існував в Українській православної церкві до інкорпорації Правобережної України, зокрема й Поділля, до складу Російської імперії і Російської Православної Церкви в кінці XVIII ст., і базувався на повсюдному дотриманні засад справжньої соборності і автокефалії. До початку дії нової системи управління автор проекту пропонував лишити чинними існуючі на той час Духовні Консисторії, до складу яких повинні буди призначатися урядові комісарі, наділені контрольними функціями влади [5, с. 156].

Проект міністра підтримали усі члени Ради. На думку В. Біднова, організацію церковного управління варто було б розпочати з низової ланки, однак, враховуючи складну суспільно-політичну, соціально-економічну та духовно-культурну ситуацію в державі, постійну зміну влади (лише в Кам'янці з грудня 1917 р. по листопад 1920 р. влада мінялася 12 разів), неналагодженість парафій, В. Біднов все-таки визнав за необхідне, не втрачаючи часу, розпочати такий процес зверху, тобто зі створення Найсвятішого Українського Синоду.

Оскільки об'єктивної змоги провести вибори до Синоду не було, то Василь Біднов запропонував сформувати його розпорядчим рішенням вищої державної влади [3, арк. 10, арк. 32; 8, арк. 4].

8 жовтня 1919 р. за поданням І. Огієнка Директорія УНР своїм декретом сповістила про заснування Українського Священного Синоду як найвищого органу управління Українською Православною Церквою. До його складу ввійшли й представники богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету В. Біднов та Є. Сіцінський [7, арк. 3].

Урочисте відкриття Синоду відбулося 11 жовтня 1919 р. в Кам'янці-Подільському. Тут варто зазначити, що протягом Української революції 1917–1921 років, як наслідок бурхливих подій того часу, Кам'янець з 10 червня 1919 р. став останньою столицею УНР і тут зосередились всі міністерства Ради міністрів, канцелярія Директорії та інші важливі державні установи [8, с. 3-4]. Враховуючи наявність такої великої кількості державних службовців, було прийнято рішення провести урочисте відкриття Синоду на базі університету. В зібранні взяли участь керівники Директорії, міністри, представники земств та міського голови, члени Кирило-Мефодіївського братства, професори університету, духівництво, парафіяни. Перед початком першого засідання в університетській церкві відбувся молебень, який провели члени Синоду спільно з міським духовенством. Потім в своїй доповіді міністр віросповідань І. Огієнко сформулював основні завдання, які був покликаний вирішувати вищий орган Української Автокефальної Православної Церкви [9, с. 1-2; 10, арк. 14].

Однак цією подією проігнорували єпископ Подільський і Брацлавський Пимен та вікарний єпископ Амвросій, яких також ввели до складу Українського Священного Синоду. Аби з'ясувати обставини цього факту та в цілому виявити ставлення цих архієреїв до Української Автокефальної Церкви, Синодом була направлена до них спеціальна делегація у складі

професора В. Біднова, ректора Духовної семінарії М. Крамаренка та протоієрея Є. Сіцінського. Тут варто зазначити, що єпископ Пимен (у миру Павло Григорович Пегов), росіянин, у 1901 р. закінчив Казанську духовну академію, єпископський сан отримав у 1911 р., в 1914 р. став вікарним єпископом Балтським в Подільській єпархії, у 1918 р. став єпископом Подільським і Брацлавським. Пимен займав відверту промосковську позицію і за вказівкою патріарха Тихона вживав всіх заходів, щоб не допустити українізації та автокафалізації православного життя на Поділлі. Тому він заявив членам комісії, що співчуває (і тільки) ідеї автокефалії, визначає державну владу УНР і виконує її розпорядження, але щодо його членства в Українському Священному Синоді йому необхідно зв'язатися із київським митрополитом Антонієм, а до того часу він не має змоги прийняти рішення щодо власного входу до складу Синоду [5, с. 157].

Така позиція викликала різку реакцію у членів Кирило-Мефодіївського братства, які зажадали вжити усіх можливих заходів, аби накази та розпорядження Українського уряду виконувалися своєчасно і у повному обсязі. У відповідь єпископ Пимен заборонив священнослужіння протоієреям В. Липківському, Є. Сіцінському і священнику М. Крамаренку через те, що вони відійшли від Московського патріархату і визнали автокефалію Української церкви [1, с. 45].

29 листопада 1919 р. міністр освіти і віросповідань І. Огієнко усунув єпископа Пимена від керівництва єпархією «за руйнування УАПЦ, за непослух законам УНР, за втручання в компетенцію цивільної влади і за агітацію на користь Денікіна». 11 грудня відбулася передача єпархії єпископу Вінницькому Амвросію. 14 грудня голова Директорії С. Петлюра затвердив усунення Пимена [1, с. 45-46].

Намагаючись поставити під певний контроль справи національно-духовного життя та з метою належного інформування місцевої влади про діяльність центрального

українського уряду, широке роз'яснення ідеї автокефалії і принципу соборності в діяльності Української Церкви, Іван Огієнко 23 листопада 1919 р. як Головноуповноважений уряду УНР підписав наказ, яким призначив при Духовній Консисторії тимчасового комісара. До обов'язків останнього входило здійснення контролю над постановами та листуванням єпархіальної влади. Він повинен був бути особисто присутнім на засіданнях Духовної Консисторії, у разі потреби мати можливість виступу та внесення своїх пропозицій на її розгляд. Тимчасовий комісар мав право припиняти до остаточного вирішення Міністерством сповідань чинність тих постанов єпархіальної влади, які не відповідатимуть законам і розпорядженням Українського уряду та інтересам і добробуту Української держави, контролювати грошові суми та майно церковних установ. Він також мав право у разі виявлення державного злочину, негайно усувати від виконання обов'язків урядовців та інших осіб, котрі обслуговують потреби церковних установ, надсилаючи негайно свої розпорядження в таких справах на затвердження Міністра віросповідань [11, арк. 12-13 зв.].

Як бачимо, Іван Огієнко вів активну боротьбу за українізацію і соборність православного життя в Україні, зокрема й на Поділлі, підтримував всіма силами цей національно-духовний рух, який ширився Україною і лише евакуація Директорії з Кам'янця-Подільського 16 листопада 1920 р., а пізніше й від'їзд І. Огієнка в еміграцію, що означало завершення діяльності УНР, привели до реакційного наступу РПЦ, поверненню Пимена на єпископську кафедру й заборону ним священнодіяти протоієреям Сіцінському, Якубовському, Старинкевичу і Борецькому «за вживання в храмі української мови». Однак, незважаючи на це, процес українізації церкви на Поділлі тривав.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зінченко А. Л. Благовістя національного духу. Українська Церква на Поділлі в першій третині XX ст. / А. Л. Зінченко. – К. : Освіта, 1993. – 256 с.
2. Ухвалений Радою Народних Міністрів Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної Церкви 1 січня 1919 р. // Вісник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – 1919. – 18 січ. – Вип. I.
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1072, оп. 1, спр. 3, 81 арк.
4. ЦДАВО, ф. 1131, оп. 1, спр. 2, 296 арк.
5. Адамський В. Р. Заснування та функціонування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920): дис. ... канд. іст. наук: 070001 / Адамський Віктор Романович. – Київ, 2016. – 270 с.
6. ЦДАВО, ф. 1131, оп. 1, спр. 108, 10 арк.
7. ЦДАВО, ф. 1429, оп. 1, спр. 2, 7 арк.
8. Кам'янець – остання столиця УНР. Путівник. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2014. – 64 с.
9. Відкриття Українського Священного Синоду // Україна (щоденна газета). – Кам'янець-Подільський, 1919. – 19 жовт.
10. ЦДАВО, ф. 1072, оп. 1, спр. 28, 33 арк.
11. ЦДАВО, ф. 1131, оп. 1, спр. 1, 44 арк.

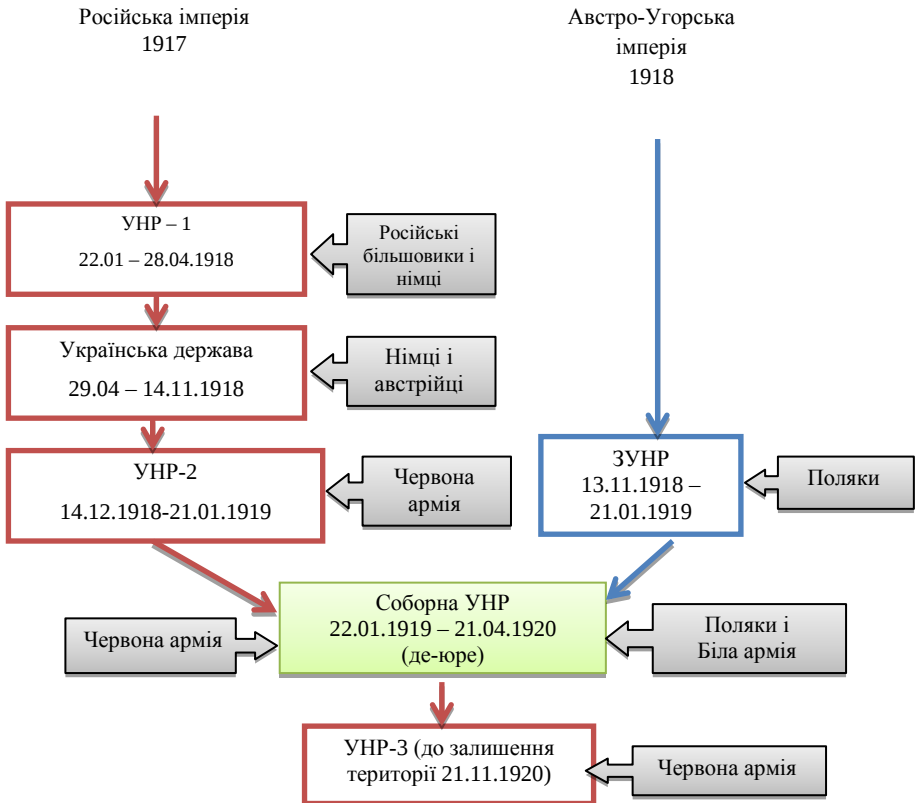
О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
В. І. Яременко,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

**УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В АСПЕКТІ
«НОРМАЛЬНОСТІ» ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
(до 100-ліття початку Української національної революції)**

Нині зосереджуємося на столітті вікопомних і доленосних революційних подій 1917 року, складовою яких була й Українська національна революція. А її найвиразнішою цивілізаційною ознакою була Українська Центральна Рада (далі – УЦР). Спочатку – особливий представницький орган, що репрезентував всебічні інтереси українського народу в умовах розвалу імперій і переходу до нового ладу, а пізніше – перший український парламент Української Народної Республіки (далі – УНР). Між тим, українське суспільство якось мляво резонує на цю історичну дату, так як і на відзначення в 2016 році 150-літнього ювілею від дня народження Михайла Грушевського, що був головою УЦР. Частково це можна пояснити чинником ускладнення державотворчих процесів у сучасній Україні і відповідного посилення критики аналогічної практики в минулому. Українську свідомість хвилює питання: чому в новітній історії з розвалом імперій поляки відновили втрачену державність, чехи зі словаками змогли її створити, навіть фіни за повної відсутності попередньої державницької традиції спромоглися на політичне самовизначення, а українці, один із найчисельніших народів Європи, – ні. Чи не найбільше перепадає Українській Центральній Раді: мовляв, і цього вона не зробила, і того не встигла, і взагалі її доба (поч. березня 1917 р. – кін. квітня 1918 р.) – це час, майже всуціль згаяний на суперечки. Звісно, що таке дорікання, особливо в навчальних

курсах, часто подається в пом'якшеній формулі – «Уроки УЦР». Не знімаючи негативних аспектів в діяльності українських політичних структур того бурхливого періоду (зрештою, помилкові рішення і дії є завжди), звернемо увагу, і передусім в рамках альтернативної історії, на ті можливості та потенціал, які об'єктивно були в УЦР і які вона могла використовувати чи ігнорувати.

Процес державотворення мав такий графічний вигляд:

Перш ніж роздавати оцінки, слід враховувати унікальні особливості Української революції і українського державотворення після початку розвалу імперій і закінчення Першої світової війни. Особливості революції такі: національна свідомість українців формувалася поступово і значно відставала від розвитку подій та політичних потреб; українські політики в своїх рішеннях часто йшли за подіями, а не випереджали їхню ходу. Зокрема, вони занадто тісно прив'язали себе до Тимчасового уряду (Другий Універсал), спочатку проголосили УНР по суті з невизначеним статусом (Третій Універсал).

Вже одна ця схема показує, що українське державотворення мало суттєві особливості. На наш погляд, вони наступні:

– Процес державотворення об'єктивно не міг одночасно охопити всі українські землі. За міжнародними нормами спочатку мали окремо самовизначитися українські території, що входили до складу двох імперій, а потім уже могла творитися соборна держава. А розвал тих імперій, як відомо, не був одночасним.

– При цьому національне самовизначення й об'єднання гарантував лише саме внутрішній розпад Російської та Австро-Угорської імперій та ще й за умови успішного вирішення «польського питання».

– Враховуючи геополітичне становище і привабливі для інших країн природні багатства України, рівень складності цього процесу на європейські мірки тут можна вважати найвищим.

– Західні українці були краще підготовлені для державного будівництва, мали вищий державотворчий потенціал, що об'єктивно, зокрема, не могло не породжувати ситуації певного «дискомфорту в стосунках» і навіть взаємної недовіри.

– Українські визвольні змагання в імперії Романових завжди пильнувало недремне око російських шовіністів. «Український рух є для Росії небезпечнішим, ніж усі інші національні рухи, взяті разом», – нагадувала реакційна газета «Киевлянин» ще фатального 1914 року [1, с. 20].

– Через вказані складнощі й державотворчі рішення часто просто не могли не мати ситуативної підстави замість програмно-реалізаційної.

– Конкретне державотворення походило в умовах безперервної зовнішньої багатовекторної агресії та нав'язаної громадянської війни, створення зовнішніми силами в Україні крайових і маріонеткових урядів.

Остання особливість чи не найголовніша. І в зв'язку з цим варто враховувати також особливості самої громадянської війни в Україні. А вони такі:

1. Поняття «громадянська війна» для України може мати й відносний зміст. Адже західноукраїнські землі, які до листопаду 1918 року входили до складу Австро-Угорщини, це лихо зачепило лише крилом – під час більшовицького наступу на Захід у 1920 році, коли почалося роздмухування класової ворожнечі. По-друге, вона по суті була ініційована ззовні більшовиками, які ще з 1914 року закликали до перетворення імперіалістичної війни в громадянську, а на початку грудня 1917 р. спровокували конфлікт і війну з Центральною Радою.

2. З усіх територій колишньої імперії тут ця війна була найтривалішою (почалася ще в грудні 1917 року і продовжувалася до 1922 року), найінтенсивнішою, найжорстокішою і найзгубнішою (відбувалася на густозаселеній і відносно економічно розвиненій території).

3. Оскільки східні фронти Першої світової війни проходили й по українській етнічній території, вона була ніби її продовженням і цей перманентний момент українці відчували на собі як, можливо, ніякий інший народ колишньої імперії.

4. Ця війна була продовженням боротьби за українську державність і поєднання різних чинників – національних, соціальних, ідеологічних – породжувало певну аморфність в свідомості учасників кривавої трагедії, що відбилось на перебігу подій. Зокрема, мали місце прояви безглуздої жорстокості.

5. Громадянська війна в Україні не розв'язала, як це було в США XIX ст., назрілих проблем, але ще більше розколола українське суспільство, поглибила суперечності. Проте вона частково сприяла зростанню національної свідомості серед селянства і частини робітництва.

Вказані особливості державотворення практично унеможливлювали пряму і негайну постановку будь-якою новоствореною українською політичною інституцією вимоги створення самостійної української держави та її успішної реалізації. Це було б політичним авантюризмом. Можна було б «іти напролом», діяти в умовах тодішнього безмежного демократичного розливу в більшовицькій спосіб: керуючись принципом «мета виправдовує засоби», наближатися до української державності насильницьким шляхом і поставити загал перед доконаним фактом. Але ж більшовики апелювали до зрозумілішого для мас соціального чинника і ми знаємо, якими були результати і фінал їхнього експерименту. Тому, якщо мислити стратегічно, кінцевий успіх українського державотворення тоді знаходився в царині послідовного і всебічного демократизму. А він передбачав врахування наступних аспектів. По-перше, самостійницька течія в українській політичній думці і визвольному русі (передусім – програми партій) на 1917 рік ще не домінувала. «Намагаючись оцінити відносний вплив федералістичної та сепаратистської альтернатив у дореволюційній українській політичній думці, мусимо визнати, що вплив першої був набагато вагоміший. Федералістична концепція була не тільки хронологічно старша, але також теоретично сильніше обґрунтована. Самостійництво не знайшло теоретика, який інтелектуальним масштабом і

питомою вагою та обсягом своїх писань дорівнював би Драгоманову» [2, с. 3] – писав Іван Лисяк-Рудницький. Тому УЦР спочатку цілком логічно продовжила традицію плекання ідеї федерації в українському визвольному русі аж до початку 1918 року, пов'язавши тим самим цілі покоління борців за неї (Гадяцький трактат гетьмана Івана Виговського, Кирило-Мефодіївське братство, ідеї Михайла Драгоманова). Виникає питання: а коли ж треба було без практичної спроби реалізації ідеї федералізму переступити цей поріг? Хтось скаже: на початку грудня 1917 року, коли російські більшовики розпочали війну з УНР. Справді, називаючи докори на адресу УЦР за не проголошення самостійності України уже на ранній стадії революції «наївними» через тодішню неготовність українського народу, глибокий аналітик І. Лисяк-Рудницький, проте, «давши волю нашій уяві», допускає (в рамках альтернативної історії) доцільність такого проголошення вже під кінець 1917 року – Третім Універсалом [2, с. 16]. Але ж тоді для переважної більшості політичних сил на постімперському просторі більшовики виглядали як тимчасові узурпатори влади, яких можна було усунути від неї лише спільними зусиллями. По-друге, соціальна база УЦР не була широкою і через недостатній рівень національної свідомості мас, вікову русифікацію українського народу. Промовистим і типовим є факт рівня усвідомлення українцями своєї ідентичності із розповіді одного із активних діячів Української революції Юрка Тютюнника. Він згадував, як виявляв українців у Сімферопольській солдатській Раді: «Прибуло близько семи тисяч. Відкривши віче, я запропонував: – Хто поміж вами українці, піднесіть руку догори! Піднеслось не більше трьохсот рук. – Малороси! Піднесіть руки! Піднесло руки коло половини присутніх. – Хохли! Піднесіть руки! Знов піднесла руки добра третина. – Українці, малороси, хохли! Всі разом піднесіть руки! Понад головами кількатисячної юрби піднісся ліс рук» [3, с. 85]. До цього слід додати те, що І. Дзюба назвав слабкістю

найвпливовішої тоді в УЦР української соціал-демократії. Цю малосилість він пояснює: «зденационалізованістю міста і відповідно робітництва, переважанням росіян або зрусифікованих українців у складі робітничого класу України і, внаслідок цього, байдужістю або й ворожістю значної частини робітництва до ідеї незалежності України...» [4, с. 32]. Тому прихильникам скороспілих оціночних суджень стосовно діяльності діячів УНР слід пам'ятати методологічні поради того ж І. Лисяка-Рудницького: «Дослідники історії української революції ніколи не повинні забувати одного фундаментального факту: процес кристалізації модерної нації відбувався на Україні з помітним запізненням. У цьому полягала велика різниця між українцями й іншими східноєвропейськими націями. У фінів, поляків, чехів становлення нації передувало досягненню політичної незалежності. Натомість українцям довелося зіткнутися з проблемою державного будівництва в той час, коли вони тільки починали виходити з умов аморфної етнічної маси» [2, с. 11].

Є чимало зауважень, що УНР зволікала із вирішенням поточних справ, бо не мала сильної виконавської влади на місцях: багато було політиків, та мало виконавців-творців. Мимоволі пригадуються слова історика В. Ключевського «Від його промов надто тхне словами ...» або поетична фраза очевидця тодішніх подій Олександра Олеса: «Скільки політиків різних порід! Скільки політиків! Бідний народ». Доля істини в таких судженнях є, бо всякий революційному процесі, породжує масу демагогів. Але, не слід перебільшувати організаційного безсилля УЦР. Наприклад, юрист і єврейський суспільний діяч Олексій Гольденвейзер в своїх спогадах про початок революційного процесу в Києві констатував: саме із Педагогічного музею, де розміщувалася УЦР, «начали исходить нити, постепенно охватившие провинциальные города и даже деревни Украины, а также и армию». І продовжував: «Украинские деятели проявили в ту эпоху большую энергию и

сумели в короткое время создать широко разветвленную, крепкую организацию» [5, с. 9]. А сучасний український історик Ярослав Грицак, вказуючи на брак належного українського теоретичного та практичного політичного досвіду, все ж зазначає: «Тим дивовижнішим виглядав успіх Центральної ради у поступовому перебиранні верховенства над революційною стихією та спрямування її у русло державного будівництва» [6, с. 113]. З іншого боку, цей автор закидає українським лідерам відсутність належних зусиль по залученню потрібних кадрів до апарату через їхні ідеологічні переконання – прагнення утвердити в Україні соціалістичний лад [6, с. 116]. Виникає логічне питання: чому ж тоді такі привабливі для мас переконання в значно гіршому варіанті (західні соціалісти саме соціал-демократичні ідеали в тодішніх Грузії та Україні вважали зразковими) не перешкоджали більшовикам множити число своїх прихильників і зрештою перемогти? Тим паче, що Я. Грицак звернув увагу на суттєвішу обставину: «Брак національно свідомих людей, які змогли б зайняти місце у механізмі державного управління, відчувався не лише на провінції, а й у самій столиці» [6, с. 116]. Доречно тут доповнити: порівнюючи політичні системи, на які орієнтувалися російські більшовики й українські діячі, І. Лисяк-Рудницький наголошує, що УЦР «виросла з волелюбних і гуманних традицій дореволюційного національного руху» і «попри всі свої вади... прагнула запровадити на Україні демократичний соціалізм європейського типу» [2, с. 13].

Не так давно видано цінний збірник документальних джерел, які стосуються діяльності УЦР [7; 8]. Їх аналіз значно розширює наші знання про цю доленосну в історії України інституцію. Укладачі в передмові зазначили, що ще немає «вичерпних даних щодо партійного складу Великої ради» і через те важко визначити, які партії відігравали в ній головну роль [7, с. 13]. Повноти у висвітленні діяльності УЦР бракує й сьогодні. Ще й через це, риторичними фігурами залишаються

твердження про те, що загальні збори в ній виявилися найменш ефективною структурою або, що «політичні емоції, демагогія та популізм переважали над конструктивною політикою» [7, с. 16]. Адже, враховуючи надмірну чисельність УЦР, такі висновки можна робити й апіорі. Справді, вона була в тих складних умовах найпредставницькою політичною організацією народу України, в певному розумінні – надпартійною асамблеєю. Зокрема, до неї після Українського Національного Конгресу (19-21 квітня 1917 року), наприклад, від Подільської губернії входили Н. Григоріїв, В. Приходько, П. Ведибіда, М. Любинський. А після українського селянського з'їзду (5-7 липня) ще включили через Раду селянських депутатів по 2 представники від десяти Подільських повітів: В. Магушенка, І. Рижого, В. Ошановського, П. Лісового, В. Шведа, К. Місевича, Р. Рудика, І. Миколайчука, І. Шеремета, П. Блонського, А. Волощука, Г. Рогозинського, Г. Гончарука, І. Косицького, Г. Гарачука, І. Боба, Т. Павличенка, В. Коваліва, Пустового [9, с. 116,128]. Далі УЦР, прагнучи узгодити всі інтереси, довела свою чисельність до 815 чоловік. 3 12 серпня 1917 року до Центральної Ради входили представники національних меншин України – 202 члени і 52 кандидати: 30 – від Ради робітничих депутатів, по 20 – від Ради військових депутатів, російських есерів та РСДРП(б), по 10 – від комітету об'єднаних громадських організацій та партії кадетів, 4 – народні соціалісти, 50 – від єврейської громади, 20 – від польської, 4 – від молдавської, по 3 – від татарської та німецької, по 1 – від греків, чехів, болгар та менонітів [10, с. 10]. Це не дало належного ефекту. Дійсно, багатопартійність і багатопредставництво були не останніми чинниками політичних криз всередині самої Ради, але відсутність цього, можливо, ще більше б дестабілізувала ситуацію в Україні. Принаймні, протилежна ситуація давала б численним противникам української державності вагомий аргумент – звинувачення УЦР в недемократизмі.

Українське державотворення як таке розпочалося лише з проголошення 7 листопада 1917 року (після усунення більшовиками в Петрограді від влади Тимчасового уряду внаслідок Жовтневого перевороту) за III Універсалом УЦР на території дев'яти губерній УНР як складової майбутньої федерації з демократичною Росією. Центральна Рада ставала парламентом, а її виконавчий орган Генеральний Секретаріат (утворений 28 червня; з 22.01.1918 – Рада Народних Міністрів) – урядом УНР. І факти свідчать не про статистику, а про динамізм державотворення. Почали прийматися закони: до Українських Установчих зборів (11.11, перша частина), про порядок видання нових юридичних актів (25.11), про Генеральний Суд (2.12), про утворення добровільного війська (3 січня 1918), про національно-персональну автономію (9.01.1918), про випуск державних кредитових білетів УНР (6 січня 1918 року), земельний закон (31 січня 1918), про новий стиль літочислення (12 лютого 1918), про нову монетну систему (1 березня 1918), про громадянство в УНР і про новий територіально-адміністративний поділ (2-6 березня 1918). Секретар з єврейських справ в УЦР Моше Зільберфарб порівнював прийнятий закон про національно-персональну автономію з діями Великої французької революції, а представник Бунду Мойсей Рафес заявляв: «Подібного законодавчого акту не має жодна європейська країна і він має величезне значення» [11, с. 8]. Звісно, що діяльність УЦР показала, що надання найширших прав національним меншинам ще не забезпечує з їхнього боку беззастережної підтримки українського державотворення. Вони хилилися до сильного, а не до доброго, а в наші ж дні майже все вирішує життєвий рівень. Але це об'єктивний чинник, а не політичний прорахунок.

В складних міжнародних відносинах періоду Першої світової війни в добу першої УНР налагоджувалися стосунки з іншими державами. Її визнали: де-юре – Радянська Росія, Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина, де факто –

Франція, Великобританія, Бельгія, півофіційно – США, Португалія, Японія. Китай. На ниві культурно-освітньої роботи УЦР організовує Українську Науково-Педагогічну Академію та Українську Академію Мистецтв, розпочинає українізацію системи освіти, піклується про створення нових українських видавництв. В 1917 році українською мовою виходили вже 63 періодичних видання [12, с. 130]. На початку січня 1918 року з'являються перші українські гроші. Твердять, що розробляючи закони, в УНР майже не дбали про механізми їх впровадження. Але ж цей процес гальмувався більшовицькою агресією, що розпочалася на початку грудня 1917 року і нагальною потребою підписання Брестського миру з Центральними державами в зв'язку з розвалом східного фронту і загрозою окупації України. Ці обставини пришвидшили увиразнення державницького статусу УНР, яка Четвертим Універсалом УЦР від 22 січня 1918 року 25 січня була проголошена незалежною державою. А Брестський мирний договір делегація УНР підписала 27 січня (за ст. стилем) 1918 року, вже втративши Київ 26 січня у війні з більшовицьким військом Муравйова. Ми не поділяємо голосної за формою, але неглибокої за суттю тези: «одночасно з підписанням цього договору Центральна рада підписала собі вирок» [13, с. 250]. Позитивним наслідком договору було визнання України незалежною державою з боку країн-підписантів, а пізніше – і з боку більшовицької Росії, що вимушено згорнула свої прямі агресивні дії в Україні. А негативні наслідки: погіршення ставлення до України країн Антанти; Німеччина та Австро-Угорщина скористалися угодою про обмежену військову допомогу УНР для оборони її «північних меж» від більшовицької агресії, щоб повністю окупувати Україну для викачування її ресурсів, виставляючи тим самим керівників УНР як їхніх запрошувачів та викликаючи, наростаючий згубний партизанський рух. Ці обставини значною мірою прискорили падіння першої УНР в кінці квітня 1918 року.

З позицій апології УЦР слід мати на увазі й такий момент, на який звернув увагу ще Іван Лисяк-Рудницький, виокремлюючи автономістичний (до пізньої осені 1917 р.) та самостійницький (зима з 1917 на 1918 р.) етапи творення державності за доби УЦР. Він справедливо вказав, що вже на першому з них вона «започаткувала політичний курс, деякі аспекти якого вимагали, бодай неявно, прав суверенної держави»: введення до свого складу представників національних меншостей; так звана «українізація багнета» або створення окремих українських загонів в російській армії; вимога допуску української делегації на майбутню мирову конференцію; рішення про скликання окремих українських Установчих Зборів [2, с. 11-12].

Оперуючи відповідними положеннями III та IV Універсалів, УЦР закидають, що в ситуації ідеологічного змагання з більшовицькою демагогією вона проводила надмірну соціологізацію в сфері економічної політики (особливо на селі) і не помічала повороту направо. Але ж з іншого боку, є численні твердження в історіографії про її зволікання із очікуваними революційними перетвореннями в економіці. Очевидно, що істина знаходиться десь посередині.

Дослідники наголошують, що саме влітку 1917 року УЦР мала найсприятливіші можливості, щоб вивести українців на власну дорогу, але не скористалася цим. Звісно, що вона не зажила політичного авторитету своїм співробітництвом із Тимчасовим урядом, який не мав широкої народної підтримки. А воно полягало у домовленості про яку повідомлялося у Другому Універсалі: Тимчасовий уряд визнавав Генеральний Секретаріат УЦР за крайову владу в Україні з первісними повноваженнями на 5 українських губерній із 9, а натомість УЦР погоджувалася відкласти вирішення питання про автономію до скликання Установчих Зборів. Такі кроки в політиці називають не угодовством і пристосуванством, а компромісом – цивілізованою формою розв'язання існуючих

протиріч. Альтернативою було б, – керуючись давнім застереженням Миколи Міхновського щодо неохайності демократій пануючих націй давати свободу поневоленим народам, – проголошення державності в тій чи іншій формі. Але в умовах триваючої світової війни, активізації промонархічних сил і радикалів-більшовиків такий крок пришвидшував розв'язання громадянської війни і міжнародну ізоляцію України. Не треба забувати, що державотворення в інших народів не випадково почалося вже після згортання тодішньої світової бойні. Буде також великим перебільшенням стверджувати, що прив'язавшись до нового російського воза, УЦР позбавила себе політичного маневрування, бо була паралізована взятими зобов'язаннями. Адже такі зобов'язання автоматично анулювалися аналогічним невиконанням протилежної сторони – відмовою Тимчасового уряду затвердити Статут Генерального Секретаріату.

Мріючи про національну державність, УЦР надивовижу мало піклувалася про власну армію. Є приклади, коли вона відмовлялася від послуг по створенню окремих військових частин. Але ж після закінчення страшної війни всілякі кроки в напрямку створення навіть обмеженого військового потенціалу не віталися світовою спільнотою і могли дестабілізувати ситуацію в тому напрямку, до якого свого часу закликали більшовики, – перетворення імперіалістичної війни у війну громадянську. Натомість діячі УЦР та УНР, на відміну від багатьох сучасних політиків в Україні, розуміли, що без копіткого формування здорового почуття національної гідності, поваги і честі, особливо в зрусіфікованих містах, не здобутися на своє обличчя і належне культурне реноме в світі. Ось чому і в новомодерному, орієнтованому на соціалізм, світі не забули і про історичні традиції: в назвах державних інституцій та актів вживалася термінологія доби козацької державності – «Центральна Рада», «Генеральний Секретаріат», «Головний

отаман», «Універсал» (а не російський «Указ») тощо. Цього майже не спостерігається нині.

Необхідно цінувати, що УНР сповідувала в політиці виключно гуманні принципи і була дійсною національно-демократичною державою. Вона зійшла з історичної арени лише внаслідок насильницьких дій з позаєтнічних українських кордонів (збройні сили більшовиків, німецька армія). За багатьма параметрами – послідовний демократизм, ставлення до національних меншин, прагнення вирішувати всі політичні проблеми мирними, цивілізованими засобами тощо – УНР випереджала свій час, торуючи нові шляхи, сприяючи виробленню таких еталонів, які особливо важливі в сучасному глобалізованому світі.

Треба всіляко наголошувати на політичних успіхах УЦР. Деякі з них наводить І. Лисяк-Рудницький: «блискуча перемога українських національних партій у виборах до всеросійських Установчих Зборів; повний тріумф представників Центральної Ради над більшовиками на першому з'їзді Рад України, незважаючи на те, що з'їзд був скликаний самими таки більшовиками; а також твердість та гнучкість, виявлені молодими українськими дипломатами під час мирових переговорів у Бресті»; «рішучість не зігнути під більшовицькими погрозами та насильством, а прийняти виклик, кинутий їй петроградським Совнаркомом, і вчинення російсько-радянській інвазії опору» [2, с. 17]. Цей перелік можна доповнити вказівкою на подиву гідну настирливість УЦР в проведенні лінії на федералізацію колишньої імперії з метою уникнення кривавої громадянської війни. Цей факт особливо увиразнюється в сучасну епоху, коли європейські народи об'єдналися в Європейський Союз, а в Московському університеті захищалася кандидатська дисертація про взаємини Тимчасового уряду і УЦР, в якій останню «звинувачено не лише в розвалі Російської імперії, а й у порушенні прав людини» [14, с. 101].

Виразно політична якість і навіть висота УНР стануть зримішими, коли братимемо до уваги фактори поразки українського державотворення після Першої світової війни. На наш погляд вони наступні:

1. Надзвичайно несприятливі для України міжнародні обставини: Антанта в боротьбі проти більшовицької загрози воліла спиратися на білогвардійців і поляків, але не на українців.

2. Величезна військова перевага більшовиків, яким вдалося створити потужну Червону Армію (4,5 млн), в якій лише інтернаціоналістів було понад 250 тис. Один із її будівничих Л. Троцький в 1920 році вважав, що більшовицька влада трималася в Україні не зовсім добре головним чином завдяки московській владі, великоруським комуністам і російській Червоній Армії.

3. Низький рівень самоідентифікації і національної свідомості українців – своєрідний «комплекс Хама і Яфета». *«Необуздане хамство і цей раз розвалили Українську Держав. [...] Тому, що не було на Україні своєї власної Яфетової Сили»* [15, с. 63,73]. – писав В'ячеслав Липинський.

4. Добре налагоджена більшовицька агітація і пропаганда, що носила демагогічний, лицемірний характер. Наприклад: штамп «буржуазна Центральна Рада»; «Генеральний секретаріат» – бо, мовляв, у ньому одні генерали» і т. п.

5. Українським політикам в складних умовах не вдалося поєднати боротьбу за національне визволення з успішними соціальними перетвореннями і тим самим створити належну соціальну основу для української влади. Відповідно для більшовицьких гасел в Україні був благодатний ґрунт.

6. Партії національних меншин в Україні (російські, єврейські, польські та ін.), орієнтуючись на сильнішого, вели свою особливу політику, часто несумісну з українськими національними інтересами і підтримували державотворення переважно з тактичних міркувань.

7. За С. Кульчицьким ще були віруси «малоросійства» і «комунізму»: «На відміну від поляків, українці у своїй масі не вважали росіян ворогами. З одного боку, за два з половиною століття перебування в Російській імперії вірус малоросійства поширився серед значної кількості українських підданих царя-самодержця. З другого боку, росіяни виступали перед українцями у двох протилежних іпостасях: як прибічники відновлення «єдиної і неподільної Росії» та як захисники української національної державності в її радянській оболонці. По-друге, Червона армія несла в Україну на своїх прапорах гасла експропріації великих власників і зрівняльного переділу орних земель між селянами. Взаємодіючи з вірусом малоросійства, вірус комунізму руйнував підвалини новонародженої української державності» [16].

Важливо наголосити, що хоч українська політична еліта періоду українського державотворення не демонструвала належної політичної єдності, але завжди діяла у відповідності до загальноприйнятих демократичних норм створення держави у XX ст. Натомість більшовики та прихильники їхнього експерименту ті норми брутально відкидали, діючи за принципом «мета виправдовує засоби». Наведемо приклад як про встановлення більшовицької влади в одному із сіл Пирятинського повіту Полтавської губернії згадував один із таких «борців за справедливість» у пристосованих до ідеології спогадах. Повідомляє: «А коли я приїхав у село, то радянської влади не було не тільки в Нехайках, а і по всіх селах Капустянської волості і навіть по всіх селах Пирятинського повіту. Тут на цей час панувала влада Київської контрреволюційної Центральної Ради...». І він утворює у грудні 1917 р. ревком. І це було зроблено самочинно і в брутальний спосіб, бо ж сам розповідає, що із волосної земельної управи приїхав її секретар Михайло Виноградов (родом із Нехайок) і почав йому докоряти: «Хто тобі дав право організовувати тут радянську владу? Ми не признаємо її, у нас є Центральна Рада,

яка є нашою владою. Установчі збори скажуть, яка буде влада». Відповідь на ці справедливі закиди була такою: «Я витяг револьвер з кармана і кажу: «Ану, молодий чоловік, успокойся, держи свого портфеля міцно і тікай звідсіля скоро, щоб я тебе тут не бачив. А не втечеш, так от скажу оцім хлопцям, то вони віднесуть тебе до копанки і втоплять, бо пулі тратити на тебе жалко, вона ще пригодиться [...]». Цей же вечір ми провели збори і організували сільський ревком із семи осіб... Старосту Бабака, як ставленика кулаків, ми прогнали». Парадокс полягав ще й у тому, що перша «архиреволуційна» структура в Пирятинському повіті виникла волею невеликої групи людей, які навіть не належали до більшовиків, і саме в найбагатшому селі цього повіту [17].

Абсолютно недопустимо з наукових позицій звинувачувати УЦР засобом бездоказового протиставлення її іншим українським структурам. Наприклад, вчені встановили, що таким її антагоністом в багатьох публікаціях виставляють Вільне козацтво, що почало формуватися на Звенигородщині з весни 1917 року, подаючи його, всупереч джерельним відомостям, як виразника самостійницької тенденції в надскладному тодішньому революційному процесі [18, с. 40-81].

Відомий український історик В.Верстюк свого часу висловив цікаву думку: «Пояснення поразки Центральної Ради треба шукати не стільки в недостатньому рівні українського націоналізму, скільки в принциповій неможливості утвердження демократії в постімперській революційній Росії включно з Україною» [19, с. 113]. Своє твердження дослідник, зокрема, підкріплює посиланням на факти, наведені російським істориком Л. Протасовим: вибори до Установчих зборів по українських губерніях показали києвоцентричну тенденцію (найвищий показник голосування за українські партії був саме у центральних українських губерніях) і одночасно з тим російські націоналісти в самому Києві на чолі з В. Шульгіним зібрали 20% голосів виборців [19, с. 115-116, 120]. Це положення треба

поглиблювати і конкретизувати, але основний акцент робити на наступному. Донедавна все зводилося до твердження про «незрілість», «неготовність» українців до державотворення, «ненормальність» їхнього досвіду. При цьому зовнішній аспект лише заторкувався: як констатація несприятливості міжнародної обстановки для створення самостійної української держави. Як повідомляє Ярослав Грицак, нове покоління західних істориків, стверджує принципову «нормальність» українського досвіду державотворення і головною причиною його поразки називає відсутність міжнародного визнання. Зокрема, американський історик Джоф Ілі зазначає: «Після бурхливого звільнення в 1917 році український національний рух виявився дедалі більше затиснутим між військовими силами, що мали перевагу: контрреволюційними й егоїстичними амбіціями великих держав (спочатку німців, пізніше – Великобританії та Франції) й революційними амбіціями більшовиків. Жодна з цих сил не була особливо чутлива до складної регіональної, не кажучи вже про місцеву, ситуації» [20, с. 59].

Можна стверджувати, що УЦР в складних тодішніх умовах зробила для національного самовизначення українців дуже багато. Вона провела їх від декларування вимоги національно-територіальної автономії Першим Універсалом 10 червня 1917 року до проголошення самостійної Української Народної Республіки Четвертим Універсалом від 22 січня 1918 року. І всіляко треба наголошувати, що перемога більшовиків була відносною. Для цього можна послуговуватися двома тезами Івана Лисяка-Рудницького, на які посилається Ярослав Грицак. Перша: «Універсальне значення боротьби між УНР та Советською Росією в тому, що це був не тільки міжнаціональний конфлікт, але також удар двох соціально-політичних систем й ідеологій: устрою вільної, гуманної демократії з устроєм тоталітарної диктатури, що в своїй основі ворожа до свободи і гідності людини. Нема сорому в тому, щоб

бути переможеним у боротьбі за свободу. Навпаки, така поразка може стати джерелом духовної обнови, що з нього черпатимуть силу наступні покоління, продовжники цієї самої боротьби на новому історичному етапі» [20, с. 78]. Друга: перемога більшовиків була перемогою на коротшій меті, а поразка української революції обернулася перемогою в стратегічному вимірі, бо хоч вона не досягла своєї остаточної мети, але «внутрішньо переродила суспільство України, створила модерну політичну націю» і «на цьому фундаменті з того часу розвивається все далі українське життя» [21, с. 50].

Відсутня логіка в докорах діячам УНР і з наступного погляду. УЦР своїми, в чомусь помилковими, відносинами з Росією принаймні залишила яскравий урок механізму розв'язання цим сусідом війни проти України. Сучасна Україна його цілком проігнорувала, і навіть на відміну від того часу не завжди називає речі своїми іменами. Взагалі, треба розуміти, що по суті ґрунт для тверджень про обвальну політику діячів УНР заклали вже тоді, коли в 1991 році проголосили державність України замість проголошення її відновлення.

Голова УЦР Михайло Грушевський в статті «Велика Україна» зі збірки «На порозі нової України. Гадки і мрії» (1918 р.) звертав увагу на малопридатність державотворення заради самого державотворення: «Для того, щоб дати з України світові ще одну міщанську республіку, хоч би й демократичну, по правді, не варто було стільки труда й заходу. Для того тільки, щоб підняти добробут нашого народу й дати йому кращу матеріальну культуру, шкода тої крові й жертв, котрі зроблено для визволення України – і ще муситься робити, довго і довго для закріплення і забезпечення її політичних і соціальних здобутків». І пояснював, що в першу чергу моральні або морально-соціальні вартості, а не виключно матеріальні та інтелектуальні, «які має здійснити Україна в своїм житті, щоб внести їх в життя людства, повинно бути провідною ідеєю, яка мусить запанувати над розумом, чуттям і уявою нашого

громадянства, нашої молоді, підростаючих поколінь, щоб стати незайманою власністю нашого народу..., його релігією, його найвищим добром, для котрого він живе й існує» [22, с. 163-164]. Ось таку державу, до своєї честі, плекали діячі УНР. І саме на неї є великий запит і в сучасній Україні, і в світі.

Отже, вважаємо, що методологічний підхід в оцінках державотворення періоду УНР полягатиме у врахуванні унікальних винятковостей того процесу і наголошуванні (особливо з урахуванням нинішніх проблем) не на його ущербності, а на «нормальності» (закономірності) та потребі врахування досвіду дій тих зовнішніх політичних сил, які його гальмували.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мороз В. Україна в XX столітті / В. Мороз // Україна. – 1991. – № 23. – С. 20.
2. Лисяк-Рудницький І. Четвертий Універсал та його ідеологічні попередники / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 1-27.
3. Тютюнник Ю. Революційна стихія / Ю. Тютюнник // Дзвін. – 1991. – № 7. – С. 85.
4. Дзюба І. Пастка. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна / І. Дзюба. – К., 2003. – С. 32.
5. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине по мемуарам белых [Репринтное воспроизведение изд. 1930 г.]. – К., 1990. – С. 9.
6. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К., 1996. – 360 с.
7. Українська Центральна рада. Документи і матеріали : в 2-х т. (4 берез. – 9 груд. 1917). – К., 1997. – Т. 1. – 588 с.
8. Українська Центральна рада. Документи і матеріали : в 2-х т. – К., 1997. – Т. 2 (10 груд. – 29 квіт. 1918). – 422 с.

9. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко // Березіль. – 1990. – № 12. – С. 116–128.
10. Яневський Д. В. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України / Д. В. Яневський. – К., 1991. – С. 10.
11. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї / Т. Гунчак. – К., 1993. – С. 8.
12. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. / Д. Дорошенко // Березіль. – 1992. – № 1. – С. 130.
13. Верстюк В. Українська Центральна Рада / В. Верстюк. – К., 1997. – С. 250.
14. Верстюк В. Образ України в російській історіографії / В. Верстюк // Український гуманітарний огляд. – К., 2008. – Вип. 13. – С. 101.
15. Липинський В. Хам і Яфет / В. Липинський // Сучасність. – 1992. – № 6. – С. 63, С. 73.
16. Кульчицький Ми та північний сусід-3 [Електронний ресурс] / Кульчицький. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/mi-ta-pivnichnij-susid-3.html>. – Назва з титул. екрану.
17. Яременко В. Над тихоплинним Супоєм (старе козацьке село Нехайки). Історичний нарис [Електронний ресурс] / Яременко В. – Режим доступу: http://country-dep.at.ua/publ/selo_nekhajki/1-1-0-2. – Назва з титул. екрану.
18. Верстюк В. «Вільне козацтво» в полоні історіографічної традиції / В. Верстюк // Український гуманітарний огляд. – К., 2001. – Вип. 6. – С. 81.
19. Верстюк В. Українські фрагменти російської мозаїки про революцію / В. Верстюк // Український гуманітарний огляд. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 107–122.
20. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есе / Я. Грицак. – К., 2004. – 343 с.

21. Лисяк-Рудницький І. Українська революція з перспективи сорокаліття / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – С. 50.

22. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К., 1992. – С. 163, С. 164.

О. С. Ковтун,
кандидат соціологічних наук
(м. Хмельницький)

ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА І ГОСПОДАРСТВО: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

У сучасному суспільстві, не зважаючи на досить суттєві тенденції секуляризації, релігія та релігійна етика продовжують відігравати одну з ключових ролей. Це особливо стосується кризових суспільств, де релігія виконує роль своєрідного компенсаторного механізму колективної психіки. Але крім цього, релігія, як продемонстрував ще М. Вебер [2], здатна відігравати роль потужного стимулятора господарської та соціальної активності не лише окремої особистості, але й суспільства в цілому. У цьому ключі східне християнство досліджене мало, хоча сама релігійна філософія виробила досить оригінальні у соціологічному смислі концепції православ'я.

Релігія та церква продовжують відігравати важливу роль і в українському суспільстві, про що свідчать дані соціологічних досліджень. Так, за даними Центру Разумкова у 2016 році віруючими себе вважали 70% українців [3], а розподіл за основними релігіями демонструє, що домінуючим в українському суспільстві залишається східна версія християнства – православ'я.

Табл. 1

До якої релігії Ви себе відносите (у %)?

Православ'я	Римо-католицизм	Греко-католицизм	Протестантизм	Іудаїзм	Іслам	Буддизм	Індуїзм	Язичництво	Просто християнин	Інше	Не відношує до жодного віросповідання	Не відповіли
65.4	1	6.5	1.9	0.2	1.1	–	0.2	–	7.1	0.2	16.3	–

Джерело: [4]

Згадуючи Вебера, таке значиме переважання православ'я над протестантизмом демонструє загалом відчутну різницю між українським (і культурно близькими йому російським і білоруським) та західноєвропейськими суспільствами. Так як у конституюванні культурного типу суспільства релігія відіграє ключову роль, перед наукою все більше актуалізується необхідність вивчення її потенціалу в аспекті стимулювання соціального і економічного розвитку.

Ключовим індикатором впливу релігії на суспільство є діяльність релігійних організацій та їх ефективність, базовим параметром якої є рівень довіри до них. У практиці соціологічних досліджень вимірюється рівень довіри до церкви. І хоча 2016 р., за даними Центру Разумкова, характеризується найнижчим рівнем довіри до церкви в останні роки (58%), все ж ця організація користується довірою більшості населення України, загалом тримаючи лідерство серед інших найважливіших інституцій.

Табл. 2

Довіра до Церкви (у %)

Чи довіряєте Ви Церкві?	2010	2013	2014	2016
Довіряю	72.5	63.8	65.6	58.6
Не довіряю	20.4	26.3	23.6	28.6
Важко відповісти	7.2	10	10.7	12.8

Джерело: [5].

Але не зважаючи на досить високий рівень суспільної значущості релігії, її господарський потенціал залишається поза увагою суспільствознавців та, мабуть, і самих служителів культу. На сьогодні чи не єдина відносно вдала спроба осмислити східне християнство крізь призму його господарського і суспільного потенціалу є робота російського релігійного філософа і православного священика Сєргія Булгакова. І хоча праця Булгакова є релігійно-філософською,

вона досить легка для соціолого-економічного прочитання, що пов'язане, зокрема, із марксистським минулим Булгакова, яке дало йому досить ясне соціологічне бачення економічних процесів.

Так, одним із базових економічних понять, що розглядає Булгаков, є поняття «економічної людини», яке він трактує більше у релігійному контексті, вказуючи на його духовну складову. Тому у Булгакова «економічна людина» конкретної епохи – це духовний тип «із усією складністю психологічної мотивації» [1]. «Економічна людина» християнської епохи як психологічний тип господарського суб'єкта характеризується у першу чергу своїм відношенням до природного світу. Але поряд із виділенням Вебером «протестантським типом» економічної людини С. Булгаков робить спробу обґрунтувати «православний тип», для якого характерні особливості загальнохристиянські та специфічно православні. Православний тип економічної людини входить у сукупність інших християнських типів: католицького та протестантського, який у свою чергу поділяється на типи пуританський, лютеранський, реформаторський, квакерський та ін.

Сучасна Булгакову європейська економічна система, на його думку, багато у чому суперечила самому духові християнства, хоча була його породженням. Для специфічно християнського світорозуміння характерне певне протиставлення себе природі, відчуття її підпорядкованості людині, як вищому створінню. Але природа як творіння Боже залишається не просто цінністю, а святинею, що передбачає і відповідне ставлення до неї. Таке світорозуміння протиставляється Булгаковим природно-язичницькому, для якого характерна залежність від природи: людина «не може звільнитися від п'яної одури та природного оргіазму (оргіазм – святкування оргій, пов'язаних із культом Діоніса (богом рослинності, виноробства, сил природи, релігійного екстазу).

У перен. значенні – *буйність, розгнuzданість, розбещеність*), від поработіння природі через поклоніння їй [...]» [1].

Важливим аспектом християнської філософії у якій імпліцитно присутні елементи господарської ідеології є освячення речей, що покликані задовольняти потреби людини. Ці речі у християнстві мають не однаковий статус, але релігійна суть освячення залишається однією. Так, до найбільш цінних освячуваних речей належать ритуальні предмети та продукти, що застосовуються у церковних таїнствах, наприклад, євхаристії (вино, хліб) або у миропомазанні (сley). Суть освячення речей Булгаков визначає як «благословення природної стихії, що розповсюджується на усю область господарського виробництва та споживання. Це освячення містить у собі початково силу перетворення, тобто тут встановлюється возз'єднання перетворюваної діяльності людини в природі або його господарської праці та перетворювальної сили Божої [...]» [1].

Поряд із цим Булгаков зауважує і значну антиномічність християнства, яке, з одного боку, веде до звільнення від «миру» (мир – світське, протилежне монастирському життю), від любові до нього, від господарських турбот, але у той же час воно дає людині право і обов'язок праці не лише для потреб власного існування, але відповідно до християнської етики – для допомоги ближньому. Ця антиномія втілилась у господарській ідеології, поєднавши у собі і аскетичність, відстороненість від миру разом із вільним господарським духом. Це амбівалентне культурне явище Булгаков називає «господарським аскетизмом». Антиномічність християнства відносно господарської діяльності в етичному аспекті попереджає переважання суто егоїстичних мотивів та користолобства. У цьому сенсі, праця християнина набуває духовного змісту, господарська діяльність постає як послух (церк. сл. *послушаніє*). Булгаков стверджує, що на відміну від інших релігій, вільна особистість як суб'єкт господарської діяльності з'являється лише завдяки християнству, яке звільняє господарську енергію

«розсіюючи жахи язичництва», разом з тим спрямовуючи її за допомогою етичних норм. Етична основа і визначає православне ставлення до промислового капіталізму, індустріалізму та урбанізації. З одного боку, індустріальний капіталістичний розвиток видається Булгакову історично необхідним та закономірним, що, втім, не звільняє господарського суб'єкта від морально-етичних норм. Суб'єкт господарства, на думку Булгакова, не здатен змінити такий тип економіки, але перед ним постає інше завдання – етичного самовизначення, намагання «облагородити» індустріальний капіталізм, християнськи осмислити, поставити його на службу вищим цілям, а не користолюбству. У цьому і виявляється й одне з основних завдань православ'я у сфері економіки – проповідкування «соціального християнства». Дійсно, православна господарська етика забороняє сприймати накопичення капіталу як самоціль, що виразило себе у таких алегоріях як «Мамона» та «Золоте теля». Загалом, такі етичні обмеження характерні для більшості християнських традиційних культур, особливо тих, що засновані на християнстві «апостольської традиції»: православ'ї та католицизмі. Але таке розуміння даних культурних особливостей як обмежень господарської активності – стереотип, який базується на помилкових засновках.

Релігійно-ціннісна обмеженість господарської енергії насправді не є обмеженістю у сенсі зниження її продуктивного потенціалу. Православні господарські цінності є тією культурною силою, яка спрямовує економічну поведінку на суспільство, на спільні потреби. У цьому сенсі, економічна енергія є усупільненою, адже вона не слугує індивідуальним інтересам. Тому можна сказати, що «православна економіка» є соціалістичною. Саме ці її особливості дозволяють Булгакову, добре знайомому із основними економіко-соціальними положеннями марксизму, говорити про таку специфічну ідеологічну систему, як «християнський соціалізм».

Булгаков розвиває цю ідею. Головною відмінністю від соціалізму світського є категорія любові і, відповідно, Бога. Про догматичні основи «християнського соціалізму» Булгаков зауважує наступне: «Він (християнський соціалізм – О. К.) постає із загальної ідеї Церкви, яка, подібно заквасці, діє у всьому світі, а ця ідея є ніщо інше, як ідея боговтілення» [1]. Преображення як мета людського життя і фундаментальна цінність християнства мають відношення не тільки до індивідуального буття, але і соціального, по якому, відповідно до християнського учення, «судиться людина на Страшному суді». Таким чином, релігійна ідея про рівність людей перед Богом, а також про торжество божественної справедливості у потойбічному світі, у православ'ї може набувати цілком «земного» соціального змісту. Можна сказати, що Бог і перспектива майбутньої справедливості можуть більше не бути виправданням соціальної нерівності, економічної та соціальної експлуатації. І хоча православ'я не переслідує утвердження безкласового і абсолютно справедливого суспільства, все ж соціальна справедливість і альтруїзм для нього є «земними» і потойбічними. Загалом основні християнські цінності або «основні завіти боговтілення» у різні епохи розкриваються своїм специфічним способом, у тому числі в області соціальній.

Варто сказати, що такий соціальний характер православної економічної етики у Булгакова цілком коректно можемо протиставити протестантській етиці у Вебера, як етиці індивідуального збагачення. Загалом, релігійна етика різних християнських конфесій є досить яскравим виразником культури суспільства в цілому.

Отже, релігія залишається суспільно значущим соціальним інститутом, а церква користується високою суспільною довірою в українському суспільстві, що підтверджує їх значний вплив на колективну свідомість. Натомість, недостатню увагу приділено таким аспектам східного християнства, як його господарська ідеологія. На відміну від

соціологічної рефлексії протестантської етики, здійсненої ще М. Вебером, подібні дослідження православ'я практично відсутні. Така спроба здійснена власне в межах самої релігійної філософії у роботі Сєргія Булгакова.

Православ'я в соціально-економічному аспекті є потужним фактором стимулювання господарської активності індивідів та суспільства, але на відміну від протестантської етики, у православ'ї постулюється соціальний характер індивідуальної і колективної господарської діяльності. Базовою цінністю у цьому сенсі є не особисте збагачення як показник «богообраності», як показав Вебер стосовно протестантизму, а турбота про ближнього як засіб виправдання перед Богом, морального і духовного вдосконалення (преображення). Соціальний характер православ'я особливо актуальний для сучасного українського суспільства та може стати важливим фактором у процесі подолання системної соціальної, культурної та економічної кризи у нашій країні. Тому важливим є привернення уваги до цих питань не тільки науковців, але й усвідомлення значущості, господарського та суспільного потенціалу українського православ'я самими служителями культу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булгаков С. Православие и хозяйственная жизнь [Текст] / С. Булгаков // Православие. Очерки учения православной церкви. – Paris : YMCA-PRESS; Genevieve, 1989. – С. 345-369.
2. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма [Текст] / М. Вебер. – Ивано-Франковс : Ист-Вью, 2002. – 352 с.
3. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1118. – Назва з титул. екрану.

4. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1121. – Назва з титул. екрану.

5. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1125. – Назва з титул. екрану.

С. І. Никитюк,

викладач

(м. Кам'янець-Подільський)

ПОТЕНЦІАЛ ПАРЕМІЙ В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧІСТІ

Із раннього дитинства і до глибокої старості людина невіддільно пов'язана з мовою. Це єдине знаряддя, що вивисує людину над світом, робить її нездоланною в пошуках істини. Розпочинається прилучення дитини до краси рідної мови з милих бабусиних казок, материнської колискової пісні. Кожен день дає нам урок пізнання. І завжди і скрізь наш учитель – мова [1].

Довга історія нашого народу зберегла прекрасні традиції, які відбилися і в народній творчості. Українські думи, пісні, прислів'я, приказки і замовляння, які виникли внаслідок практичних побутових спостережень, збагачують свідомість і відстоюють високі морально-етичні погляди.

Фольклор – основне джерело виникнення і розвитку художнього стилю. Проблема впливу художніх елементів на мову художньої літератури неодноразово привертала увагу лінгвістів І. Огієнка, П. Житецького, А. Кримського, Л. Булаховського, І. Білодіда, С. Єрмоленко.

Відомо, що фольклорний компонент органічно входить до стилістичної системи української літературної мови. С. Єрмоленко розглядає народнопоетичне мовлення як різновид художнього стилю [2]. Саме тому проблема «фольклор і художній текст» перебуває у галузі сучасних мовознавчих розвідок: В. Жайворонка, В. Русанівського, В. Кононенка, О. Сімович, С. Єрмоленко, Л. Краснова, Л. Дяченко.

С. Єрмоленко зазначає, що поняття «мова фольклору» об'єднує мову різних фольклорних жанрів, у яких закладено естетичне сприйняття народного слова, його емоційно-експресивний зміст [2].

Зразки народної творчості виховують в молоді почуття власної гідності, любов до рідної землі, праці, прагнення до знань, любов і пошану до батьків і старших, до рідної мови, до народних традицій, висміюють і засуджують ледарів і п'яниць, зраду та ошуканство.

Знайомлячись із прислів'ями та приказками, які пов'язані з певними традиціями національної культури, можна зустрітися зі словами, семантика яких пов'язана з українською народною поетичною символікою дерев, квітів, птахів, звірів, магією, ворожбою, повір'ями, прикметами, родинними обрядами, взагалі з усім укладом життя українців (криниця, вербиця, козак, паляниця, дійниця, телятко, волошки, вівці, курка, воли, корова, сирота, татко, мама, друг, сусід, чоботи тощо).

Червона калина як символ жіночності, дівочтва, краси. Уявлення про калину як носія життєдайної сили одержало розвиток в усвідомленні червоної калини як символу рідного краю, батьківщини, України, наприклад: «Без верби і калини нема України» [3].

З давніх-давен образ води пов'язується із поняттям швидкого плину часу: «Двічі в одну воду не ввійдеш».

Ставлення до криниці як носія добра, чистоти відбито в прислів'ях: «До доброї криниці добра стежка утоптана»; «Не брудни криниці, згодиться»; «Що криниця, то й водиця».

Народна мудрість стоїть на засадах етичного ідеалу добра, честі, порядності, справжньої дружби і протиставляє їй негативні риси та вади людей: «Добрий камінь все перемеле, все змеле, а поганий сам змелеться»; «Поганому й погана честь»; «Добро втратиш – наживеш, честь утратиш – пропадеш»; «Інших не суди – на себе погляди» [3].

Прагнення до волі, незалежності – цим дихає кожна сторінка історії українського народу, це відбивають і прислів'я, і приказки: «Степ та воля –козацька доля»; «Коли козак у полі, то

він на волі»; «Мандрівочка – рідна тіточка»; «Степ, поля – то розкіш травня» [3].

Про любов до праці, яка принесе незалежність і багатство, свідчить велика кількість висловів такого типу: «Більше роби та менше говори»; «Треба працювати, аби не бідувати»; «Праця єдина з неволі нас вирве»; «Якщо хочеш старість спокійну мати, мусиш змолоду працювати».

У народі високо цінується любов і пошана до старших і батьків. Наприклад: «Шануй свого батька і матір свою, щоб було тобі добре та щоб довго прожити на землі», «За науку – цілуй батька і матір в руку», «Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько», «Все купиш – лише тата й маму – ні», «Старших шануй, як батька, а молодих, як брата».

Повага до самого себе поєднується з пошаною до інших людей: «Батьком-матір'ю не хвались, а хвались честю», «Добре ім'я – найкраще багатство», «Хто людям добра бажає, той і сам має», «Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся», «Зароблена копійка краще краденого карбованця», «У хорошій компанії розуму набирайся, а в поганій і свій загубиш» [3].

У мові українців відбивається і любов до природи. Всі фарби, звуки і рухи природи, всю складність їхнього поєднання змогли українці позначити, окреслити за допомогою слів. Смагляві тополі, чебрецевий аромат степу, стрімка вода, солоний вітер, красне сонечко, всяка пашниця, духмяні трави – все це животвір природи, що оточує людину. Оця любов до всього живого і відбита у прислів'ях і приказках: «Без верби і калини нема України», «Там криниця, де вербиця», «В дорозі, в гостині пам'ятай про худобину», «Плаче жовтень холодними сльозами», «Зле там і лихо, де курка кричить, а півень тихо», «Як випадуть у маю три дощі добрих, то дадуть хліба на три годи», «В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, крутить, мутить, припікає і поливає», «Багато снігу в році – багато хліба в тоці», «Оце вже дощ глухий: не йде, де просять, а йде, де косять».

Рослинний світ у прислів'ях та приказках часто наділяється людськими рисами. Мале деревце асоціювалось з підлітком, якого треба виховувати: «Гни деревину, поки мала»; силу, могутність людини – з дубком: «Жолудь, який малий буває, а з нього великий дуб виростає»; слабкість, покірність – з лозиною: «Хитку лозину і вітер зігне». Характерні риси тварин і птахів також переплітаються з поведінкою людей. Так, вовк став уособлювати жорстокість, наприклад: «Вовк старіє, та не добріє»; заєць – боягузливість: «Заєць тоді сміливий, як лев у клітці». Лисиця уособлює хитрість: «І на хитру лисицю капкан знайдеться»; свиня – нахабність, безсоромність: «З свинячим писком та в пшеничне тісто» [3].

Прислів'я і приказки засуджують також незгоди, сварки, бійки, пияцтво, крадіжки: «Намірся, та не вдар», «Ліпше переконувати словами, як кулаками», «Бити та лаяти є кому, а годувати та вчити нікому», «Гарна година, та ні з ким полаятися», «П'яниця і свиня – то однакові звання», «П'яниця і злодій – то рідні брати», «Не гостри зубів на чуже», «Взяв як своє».

Для сатиричного змалювання негативних людських рис народ вдається до образів, ужитих в переносних значеннях: «За ліниве око калитка відповідає», «Коли не пиріг, то не пирожися, коли не тямш, то не берися», «Дає собі на носі грати», «У нас таких по сім за цибулю» [3].

Вирази про хатнє господарство, речі побуту і працю як основу самого існування людини дуже давні за походженням, наприклад: «Як повна скриня, то і ліпша газдиня», «У поганого хазяїна і колесо з воза украдуть», «У доброї господині і півень несеться».

У народі здавна цінувалося ремесло, що теж знайшло відображення у перлинах народної мудрості: «З ремеслом дружити – в житті не тужити», «І коваль, і швець, і на дуду грець», «У коваля руки чорні, а хліб білий».

Як запоруку щасливого життя прославляє народна мораль злагоду, мир і любов у сім'ї: «Найдорожчий клад, як в родині лад», «Вся сім'я в вмісті – так і душа на місці», «Батькова й материна молитва з дна моря рятує, а проклин – у калюжі топить», «Хто батька-матір зневажає, той добра не знає», «Найдорожча пісня, з якою мати колисала», «На сонці пекло, а коло матері добре» [3].

Пуста річ передається приказкою: городити теревені; гнути всячину; плести нісенітниці; плести смаленого дуба; розказувати сім мішків гречаної вовни; наговорити, що на вербі груші ростуть, а на осиці кислиці; розказувати сон рябої кобили [3].

Джерел творення приказок і прислів'їв є безліч. Вони – в нашому повсякденному житті, в конкретних обставинах, в які доводиться потрапляти. А людська фантазія підказує, як ту чи іншу обставину, користуючись звичайними поняттями, узагальнити в прислів'я чи приказки. Щоб вислів був гостріший, виразніший, в ньому назване часто набуває крайньої міри вияву – аж до неймовірності. Так, кажуть «і на безриб'ї і рак, і риба», – тобто за браком кращого доводиться обходитися тим, що є; «кому йдеться, тому й півень несеться» – це про щасливця, якому завжди у всьому таланить; «такий, що й кури загребуть» – про крайню міру людської слабодухості; «перейти крізь сито й решето» – зазнати в житті всяких обставин тощо.

Образне переосмислення часто полягає в зіставленні якогось поняття з явищами чи образами, що найяскравіше виражені в певній своїй особливості, наприклад: «бити, щоб аж пір'я летіло», «як у прірву» – щось без кінця давати, «крутитися, як муха в окропі», «вертїтися, як в'юн в ополонці», «білий, як папір», «шовком слатися» – виявити крайню міру улесливості; «як вода змила», «як у воду впало» – щось безслідно зникло; «як мітлою змело», «прахом ішло» – про майно, втрачене задарма; «хмарою сунути», «дош, як з відра», «як зірок на небі», «як

цвіту весняного», «хоч греблю гати», «видно, хоч голки збирай», «ніде й курці клонути» [3].

Прислів'я та приказки є свідченням гостроти народного розуму, глибини його естетичних почуттів, багатого духовного світу і високої моралі. Вони є неоцінним скарбом, який свято бережеться носіями мови і передається нащадкам. У прислів'ях, приказках і загадках повнокровно живе сама душа народу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вихованець І. Р. Таїна слова / І. Р. Вихованець. – К. : Рад. шк., 1990. – 284 с.
2. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1987. – 245 с.
3. Українські прислів'я та приказки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: traditions.in.ua/usna – [narodna – tvorchist/pryslivia – prykazky](http://narodna-tvorchist-pryslivia-prykazky). – Назва з титул. екрану.

В. В. Олійник,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ (1917–1920 РР.)

Нині в ході реформування системи освіти відбуваються і зміни в шкільництві. Значну увагу звернено на національне виховання підростаючого покоління. Національне виховання є одним із головних пріоритетів, органічною складовою освіти. Про це йдеться в низці нормативних документів: Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012), Концепції «Нова українська школа» (2016), у проекті Закону України «Про освіту» (2016) та ін. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки зазначено про національний характер освіти і національне виховання. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури [6, с. 26]. У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016) наголошено, що національне виховання повинно стати пріоритетним напрямом діяльності усіх ланок освіти, навчальних закладів усіх рівнів [5, с. 80]. З огляду на це важливим є звернення до історико-педагогічного досвіду, зокрема проблеми національного виховання учнів у педагогічній думці (1917–1920 рр.), що може збагатити навчально-виховний процес сучасних шкіл.

Аналіз історико-педагогічної літератури з окресленої проблеми свідчить, що певною мірою її торкалися сучасні

українські вчені в контексті досліджуваних ними питань: внесок вітчизняних педагогів у розвиток освіти й виховання (Н. Антонєць, Л. Березівська, Л. Бондар, Н. Гупан, В. Даниленко, Н. Дічек, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Сухомлинська, Т. Філімонова та ін.); діяльність початкових і середніх навчальних закладів в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. (І. Зайченко, Н. Ігнатенко, О. Кірдан, Н. Коляда, Н. Кудикіна, О. Михайличенко, І. Сесак, М. Смольницька, О. Сухомлинська, О. Шевчук та ін.) [1; 3; 4; 11].

Мета нашого дослідження – висвітлити основні підходи вітчизняних педагогів до проблеми національного виховання учнів у період 1917–1920 рр.

В часи УНДР (1917–1920) у своїх дослідженнях педагоги, учені в умовах становлення української державності розробляли різні аспекти розглядуваної проблеми. На сторінках періодичних видань українські педагоги репрезентували свої погляди щодо педагогічних проблем, зокрема виховання учнів на національних засадах – С. Русова («Драматичний інстинкт у дітей», 1917; «Нова школа», 1917; «Націоналізація школи», 1917), Я. Чепіга («Соціалізація народної освіти», 1917), С. Черкасенко («Кілька слів про українізацію народної школи», 1917), В. Дурдуківський («Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка», 1918) та багато інших [7; 8; 9; 10; 12; 13; 14; 2, с. 145-156]. У своїх працях вони висловлювали міркування щодо становлення національної культури в сув'язі з відродженням національних традицій.

У плеяді українських педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток школи і педагогічної думки в Україні в досліджуваний період, гідне місце належить С. Русовій. З 1917 р. в уряді УНР за пропозицією комісара освіти І. Стешенка вона очолювала два департаменти – дошкільного виховання і позашкільної роботи. Важливого значення у вихованні дітей вона надавала мистецтву, насамперед,

національному. У праці «Націоналізація школи» (1917) вона розкрила значення українських пісень для духовного розвитку дитини, її індивідуальних здібностей. Педагог зазначала, що в школі повинні звучати народні пісні, милувати погляд усякі вироби народні і це створить таку атмосферу, яка дасть психічне задоволення учням і сприятиме вільному розвитку їх духовних сил. С. Русова вважала, що лише рідна школа, де здійснюється національне виховання учнів, може впливати на громадянство і стати найкращим культурним скарбом народу. На її думку, тільки така школа може виховати громадянську свідомість, почуття своєї людської гідності [8, с. 58, с. 60].

У праці «Нова школа» (1917) педагог наголошувала: «Хай навкруги учня будуть речі рідні, щоб він у них кохався... Любов до рідної країни – це перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – це вияв самоповаги й бажання собі й іншим волі та незалежності» [10, с. 20].

Як бачимо, С. Русова вбачала виховну роль у народних традиціях, наголошуючи, що звичаї і традиції українського народу ширше відчиняють перед батьками двері навчального закладу. Так, у статті «Драматичний інстинкт у дітей» (1917) педагог писала, що діти повинні знати свої рідні пісні, танці – те, у чому виявляється творчий інстинкт народу [7, с. 8]. На її думку, діти завжди стоять ближче до свого рідного і вони мають знати народну творчість. У цій же статті авторка порушує проблеми виховання дітей на національних засадах не тільки в школах, а й вдома «скрізь таке виховання стає тепер, насамперед, перед педагогами й родинами, тобто занадто тривалий час виростали українські діти без цих природних добрих підвалин, росли, мов квітки на чужому полі й не давали ані пишного цвіту, плоду доброго, а від першої негоди в'яли і сухими билиноньками розсіювалися по чужому полю» [7, с. 9]. С. Русова наголошувала, що «саме такий час надійшов, щоб щиро це пізнати і дати дітям справжнє національне виховання,

на якому б дитина виростала чулою до краси, правди, міцною для активної діяльності. Тоді вона свідомо шукатиме не тільки свою рідну красу, а й, зрозумівши її усією своєю душею, зрозуміє й світову красу взагалі» [7, с. 9]. На її думку, тільки на національному ґрунті всі дитячі інстинкти виявляться найкраще, наберуться любові до свого рідного і ніколи від нього не зречуться. І драматичний інстинкт стане одним із найміцніших чинників виховання щирого патріотизму – щирої любові до свого рідного краю [7, с. 9].

Зауважимо, що в цей період у загальноосвітній школі значна увага у вихованні учнів приділялася нахилу до творчості, мистецтва і формуванню національної свідомості здобуванням знань з краєзнавства, етнографії тощо. Так, педагог наголошувала: «Велике значення для національного виховання має той етнографічний ґрунт, на якому вчитель добре з цією наукою ознайомлений, будує все шкільне життя, вносить у нього все, що збереглося найкращого з народного фольклору» [15, арк. 11]. Для збереження звичаїв і традицій українського народу вона рекомендувала, щоб шкільні будинки були прибрані в народному стилі, національний орнамент панував і в окрасах класу, і в технічно-мистецьких працях учня» [15, арк. 11].

Проаналізувавши праці С. Русової зазначеного періоду, підкреслимо, що педагог розробила власну концепцію національного виховання. Вона наголошувала на необхідності національного виховання взагалі і, зокрема, в школі. С. Русова вважала українські народні традиції і звичаї першоосновою виховних заходів, звертала увагу на виховання учнів на національних засадах не тільки в школі, а й сім'ї.

Зазначимо, що питання національної школи і виховання в окреслений період було актуальним у працях й інших українських педагогів. Ця проблема дуже часто розглядалась у промовах і працях визначного українського педагога, директора школи В. Дурдуківського. Як і С. Русова, він обґрунтовував

національну основу виховання. У своїй статті «Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка» (1918) педагог зазначав: «Як дерево без глибокого коріння, як будинок без міцного фундаменту, так і народ не може нормально і успішно розвиватися без певних, твердих історичних традицій і народних підвалин» [2, с. 145]. Основним підґрунтям національного виховання є традиції і звичаї українського народу. На думку педагога, горе тому народові, якого зрадлива доля позбавила міцного історичного коріння, який втратив органічний зв'язок з історичним минулим, не витворив міцного підґрунтя. У цій же статті В. Дурдуківський закликав освітніх діячів відроджувати звичаї українського народу: «Ми, культурне громадянство, мусимо повернути народові його історичну спадщину, поновити історичні традиції, підвести міцний фундамент під наш державний будинок» [2, с. 145].

Розробляючи проблему національного виховання, він обстоював думку, що зміст шкільної освіти і виховання мусить слугувати ідеї відновлення забутих і загублених історичних традицій і витворення міцного, твердого, надійного ґрунту для подальшого широкого, вільного, швидкого культурного розвитку українського народу [2, с. 145, с. 146].

Він вважав, що в загальноосвітніх навчальних закладах України шевченківські дні для дітей мають проводитися, по можливості, якнайкраще, з читаннями, концертами, виставами, дитячими ранками.

Він наголошував: «Учитель повинен лише навести дітей на думку про потребу в організації виховного заходу, повинен відповідно налаштувати дітей, викликати в них цікавість до праці і дати їм до рук потрібний матеріал» [2, с. 147]. Як досвідчений директор школи, В. Дурдуківський давав методичні поради вчителів: «він повинен весь час пильно, напружено працювати, уважно стежити за дітьми, спрямовувати їхню роботу, вносити в неї потрібні корективи, доводити її до можливої артистичної та художньої висоти, тобто повинен

працювати разом з дітьми, але, так мовити, більше їхніми руками, ніж своїми власними» [2, с. 147].

Висвітливо педагогічні погляди Я. Чепіги щодо створення національної школи. У статті “Соціалізація народної освіти” (1917) педагог зазначав, що школа повинна бути національною. Він стверджував, що «національне виховання, яке, виникаючи з політичної свободи нашого народу, має єдиним пригожим ґрунтом освіти – материну мову і єдиним світом першої науки – світ оточення об’єкта освіти, його думки й переконання, мусить стати нашим домаганням» [13, с. 82].

Зазначимо, що з 1918/19 навчального року актуальною проблемою розбудови школи в Україні стала ідея трудової школи. Виховний принцип нової школи Я. Чепіга розкрив у статті «До трудової вільної школи» (1918/19). Він писав: «Всіх кращих творців культури і духовних цінностей виховало нам оточення та його життя, а впливу школи на це не було, школа завжди була чужою для дитини» [12, с. 81].

У цій же статті, висвітлюючи свої погляди щодо розвитку шкільництва в Україні, в окреслений період, педагог наголошував, що треба мати такі школи, які виховували б громадянина-творця своєї власної долі, людей із сильною волею, свідомих і творчих у громадському колективі, аби доля громади залежала від їх власної долі. Таких громадян, таких свідомих членів колективу може дати школа, збудована на трудовому принципі [12, с. 84].

Не був байдужим до долі української школи і педагог С. Черкасенко. У статті «Кілька слів про українізацію народної школи» (1917) він висловив міркування, що одним із перших і, можливо, найголовніших завдань нового життя є практична реалізація здавна плеканої мрії – відродження української школи, що сприяло б національному вихованню учнів [14, с. 68].

Отже, видатні українські педагоги окресленого періоду в своїх працях порушували проблеми створення національної школи та виховання учнів на національних (рідна мова, школа,

народні звичаї і традиції), гуманістичних (повага до дитини, зближення учнів і вчителів, школи і сім'ї), педоцентричних (індивідуальний підхід до учнів, розвиток творчих здібностей) засадах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Березівська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
2. Дурдуківський В. Матеріали для шкільних ранків і вечірок в пам'ять Тараса Шевченка / В. Дурдуківський // Вільна укр. шк. – 1918. – № 7. – С. 145-156.
3. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (XX століття) : навч.-метод. посіб. / за ред. О. В. Сухомлинської, В. С. Курила. – Луганськ : Вид-во ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. – 444 с.
4. Нариси історії українського шкільництва: 1905–1933 : навч. посіб. : [О. В. Сухомлинська та ін.]; [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
5. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // Дир. шк., ліцею, гімназії. – 2011. – № 6. – С. 25-44.
7. Русова С. Ф. Драматичний інстинкт у дітей / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7-12. – С. 5-13.
8. Русова С. Ф. Другий Всеукраїнський учительський з'їзд. Націоналізація школи / С. Ф. Русова // Пед. журн. – 1917. – № 7-12. – С. 57-69.

9. Русова С. Ф. Національна школа / С. Ф. Русова // Світло. – 1913. – Кн. 7–8. – С. 3-16.
10. Русова С. Ф. Нова школа / С. Ф. Русова. - Вид. 2-ге. – К. : Укр. шк., 1917. – 20 с.
11. Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с. ; Кн. 2. – 552 с.
12. Чепіга Я. До трудової вільної школи / Я. Чепіга // Вільна укр. шк. – 1918/19. – № 8-9. – С. 81-85.
13. Чепіга Я. Соціалізація народної освіти / Я. Чепіга // Вільна укр. шк. – 1917. – № 2. – С. 74-83.
14. Черкасенко С. Кілька слів про українізацію школи / С. Черкасенко // Вільна укр. шк. – 1917. – № 2. – С. 68-74.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3889с С. Ф. Русова, оп. 1, спр. 9, 85 арк.

В. О. Парандій,
кандидат історичних наук, доцент
А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

ДО ІСТОРІЇ ТВОРЕННЯ ТА ВІДЗНАЧЕННЯ ДНЯ СОБОРНОСТІ

Традиційно День Соборності, тобто День Злуки, – свято всієї України відзначають щороку 22 січня в день проголошення Акту Злуки Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки в єдину державу, що відбулося в 1919 році. Але варто згадати, що рівно за рік до того, 22 січня 1918 р. у Києві дослівно «під грім гармат» – Українська Центральна Рада проголосила під тиском зовнішніх обставин незалежність і суверенність Української Народної Республіки. Прийняття IV Універсалу було зумовлене кількома об'єктивними обставинами: наступом більшовицьких військ на Лівобережній Україні; крахом сподівань та ілюзій лідерів Української революції з приводу можливості відродження федеративної Росії, складовою частиною якої мала стати автономна УНР; новим етапом мирних переговорів у Брест-Литовську між делегацією УНР та країнами Четвертного Союзу, які називали першою умовою підписання мирного договору з УНР проголошення самостійності України. Внаслідок цих обставин 22 січня 1918 р. з'явився IV Універсал Української Центральної Ради, який затвердила Мала Рада УЦР, а його текст зачитав голова УЦР М. Грушевський. УЦР проголосила УНР «самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу» і виклала власну зовнішньополітичну доктрину, спрямовану на побудову

добросусідських і мирних відносин зі своїми сусідами: Росією, Польщею, Австро-Угорщиною, Румунією, а також Туреччиною. Джерелом влади проголошувався народ України. Проголошення України самостійною державою давало змогу підписати на юридично оформленій підставі договір із країнами Четвертного Союзу, що означало б початок нового етапу національно-визвольної боротьби за утвердження української державності [4].

Одним із наслідків проголошення незалежності було те, що «з моментом проголошення Української Народної Республіки незалежною державою більшовицька Росія ставала її окупантом». І відтепер діячі Центральної Ради, інтелектуали, письменники та науковці, без сумніву, добре розуміли значення фактору проголошення незалежності. Незалежність зобов'язувала їх до певного способу дій і думок, адже вони вже не могли «ховатися за спину Тимчасового уряду чи автономії, уже не можна було виправдовувати свої дії загальними фразами, а підставою вчинків тих, хто тримав у руках владу, ставав державний інтерес» [1].

Тогочасні керманічі УНР добре усвідомлювали, що для боротьби за свої національні інтереси Україні була вкрай важливою територіальна єдність [2]. Важливим кроком до здійснення цієї мети стало утворення 18 жовтня 1918 р. у Львові на зборах всіх українських депутатів австрійського парламенту, українських членів галицького і буковинських сеймів, представників політичних партій Галичини і Буковини, духовенства і студентства Української Національної Ради (УНРада), як політичного представницького органу українського народу в Австро-Угорській імперії. Вже 19 жовтня УНРада проголосила Українську державу на всій українській етнічній території Буковини, Галичини і Закарпаття. 1 листопада було утворено Західноукраїнську Народну Республіку, уряд якої в своїй зовнішній політиці під тиском народних мас та Української Галицької армії на перше місце поставив питання

державного об'єднання з Наддніпрянською Україною. Досягнення державного об'єднання розглядалося, по-перше, як втілення в життя вікового прагнення українського народу до державної єдності, а по-друге, як засіб об'єднати сили в боротьбі проти зазіхання Польщі на українські землі. Однак голова УНРади Євген Петрушевич виступив проти, адже, на його думку, об'єднуватися з гетьманською Україною на цьому етапі недоцільно. Проте все ж уряд ЗУНР надіслав до Києва свою делегацію для переговорів щодо втілення ідеї соборності з гетьманом Павлом Скоропадським, а після зміни влади переговори велися з Директорією. Переговори були успішними й вже 1 грудня у Фастові було укладено «Передвступний договір» про «злуку обох українських держав в одну державну одиницю», що підтверджував «непохитний намір в найкоротший строк створити єдину державу» [2], що стало важливим фактом легітимності подальшого завершального соборницького процесу. Українська Національна Рада у Станіславі в січні 1919 р. прийняла ухвалу про злуку й надала повноваження своїй делегації завершити оформлення об'єднання двох держав.

22 січня 1919 р. у Києві на Софійському майдані було урочисто проголошено Акт про Злуку (*Універсал про об'єднання*) ЗУНР (*Буковина, Галичина, Закарпаття*) і УНР (*Наддніпрянська Україна*) в єдину соборну Українську Народну Республіку. Загалом же, Акт Злуки був глибоко детермінований історично й спирався на споконвічну мрію українського народу про незалежну, соборну національну державу. Він став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх самовизначення, становлення політичної нації. Уперше за 600 років ідея соборності українських земель набула державного статусу й стала реальним кроком до об'єднання українських земель, що вплинув на подальші національно-політичні процеси в Україні.

Акт Злуки об'єднав усе українство навколо держави. З сучасної точки зору важко сказати, «наскільки проголошена Соборність була дійсністю, виразом справжньої, а не теоретичної єдності обох частин України, а наскільки – гаслом, навколо якого ще слід було створити єдину українську націю». Однак із впевненістю можна стверджувати, що вона стала «підставою для майбутнього об'єднання і націєтворення» [1], сприяла почуттю єдності українців у боях проти спільного ворога – проти червоної московсько-більшовицької чуми.

Наступного дня, 23 січня, розпочався Трудовий конгрес України, який мав виконувати функцію всеукраїнського парламенту. Акт злуки було затверджено вищим законодавчим органом України. На основі Закону «Про форму влади в Україні» Західноукраїнська Народна Республіка отримала назву «Західна Область Української Народної Республіки» (ЗО УНР). Єдиним державним гербом став тризуб, однак злиття урядів, армій та законодавчих органів відклали до скликання Установчих Зборів об'єднаної України. Проте внаслідок складної міжнародної і внутрішньої ситуації возз'єднання двох українських держав так і не було втілене у життя, й уряд ЗУНР продовжував діяти автономно.

Вже перебуваючи в екзилі, уряд Української Народної Республіки, з нагоди відзначення 20-х роковин проголошення незалежної і суверенної Української Народної Республіки, видав 22 січня 1938 р. відозву. Повний текст цього історичного документу, який підписали: заступник Голови Директорії, Головний отаман війська УНР Андрій Лівіцький, Голова ради міністрів, міністр закордонних справ В'ячеслав Прокопович; генерал-хорунжий, міністр військових справ Володимир Сальський, було видрукувано в україномовному часопису «Тризуб» (Париж) [3], де, зокрема, вказано:

«Вітаємо тебе, Український Народе, із світлим та радісним святом 22 січня, днем воскресення незалежної Української Держави!

В нашій віковій столиці, в золотoverхому Києві, що в ньому панували могутньо великі князі наші – Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, що приймав колись радісно гетьмана-переможця Богдана Хмельницького та його найславнішого наступника – гетьмана Івана Мазепу, що бачив у мурах своїх перша пророка України – Тараса Шевченка, в цьому святому, українською славою оповитому місті двацять років тому – 22 січня 1918 року відновлено стародавню державність України.

В той день Українська Нація устами вибраних представників своїх – Української Центральної Ради – проголосила перед усім світом, що хоче жити вільним, від нікого незалежним життям у власній суверенній Державі. Українську Народню Республіку покликав до життя сам Український Нарід. Вона – його власний твір, втілення його власної волі, його власних змагань до вільності й могутності.

Українську Народню Республіку збудував Український Нарід, збуджений з довгого сну, в огні історичної пожежі, окрадений в багатьох вартостей, потрібних до відбудови Держави. Покинули його – в переважній більшості – вельможні та заможні, дідичі – шляхта, генерали, офіцери та урядовці, навіть слуги Вітваря пішли в найми, у службу до чужинців. Проте Нарід Український зберіг своє національне обличчя у своїй міцній, здоровій селянській стихії. Із надр своїх мас, з-поміж усіх верств, висунув він нових провідників. Зберіг волю до власного самостійного життя, що вибухнула в часі революції могутнім полум'ям національної свідомості та завершила боротьбу багатьох поколінь Українського Народу за відновлення національної державності.

Проголошення самостійності Української Державності потягнуло за собою боротьбу з Москвою, що ведеться ось уже двацять років. Москві вдалося збройним наїздом запосісти нашу землю. Але ця зовнішня невдача напевне менше важитиме в історії визволення України, ніж

пробудження України та відродження її державного духа, посвідчені IV Універсалом. Під ворожою окупантською наругою не гасне полум'я української державности, а розпалюється все міцніше. Ворог панує вже тільки над нашою землею, над її багатствами, може знущатися з наших людей, але назавжди втратив панування над українськими душами. В українських душах закріплена IV Універсалом Українська Народна Республіка.

В сьогоднішні врочисті двадцять роковини проголошення незалежності Української держави Уряд Української Народної Республіки разом з цілим Українським Народом глибоко схиляється чолом перед всіма тими що життя своє віддали за Батьківщину. Ніколи не згине пам'ять про їх діла, доки битимуться українські серця. Вічна їм слава, дяка і пам'ять!

Уряд вітає в день 22 січня вояків Армії Української Народної Республіки, її героїв-інвалідів, все славне та хоробре старшинство й козацтво, що 17 років перетривало на чужині в непохитній вірності своїй присязі. Вітає також всю українську політичну еміграцію, що в важких умовах життя на вигнанні зуміла збагатити безчисленними й безцінними скарбами всі ділянки української культури та не вгинаючись, високо несе перед очима чужинців національний прапор! Український Уряд кличе українську еміграцію до найтіснішого об'єднання під прапорами своєї національної державности. Закликає її не допускати в своєму житті буденних дрібних сварок, які могли б хоч би в найменшій мірі спричинитися до розпорошування та марнування національної енергії. Молодь українську закликає Уряд до зложення на вівтарі державної справи юнацького запалу та свіжих сил!

Немає для Українського Народу нічого дорожчого, нічого вищого, ніж вільна суверена власна Держава. Тільки силою зможе наш Нарід вибороти цей найбільший свій скарб. І сила народу виростає з одностайности, з

однодумности, свідомого підпорядкування окремих інтересів інтересам своєї держави, з відданости Державному Проводові.

Нехай же готовими застане вас недалекий останній бій за вільність України! Нехай не застане нас не зборищем ворожих клас, розсварених партій, гуртків та осіб, а одноцільною Державною Нацією, об'єднаною спільною метою і спільним Проводом!

А в тім останнім бою просимо Господа Бога, щоб поблагословив нам зброю нашу й прапори нашої лицарської Армії і призволив нам відсвяткувати День Незалежності нашої Народної Держави перед дев'яťсотлітньою св. Софією у визволеному Києві.

*Незалежна Українська Народня Республіка хай живе!»**
[3].

Однак варто зауважити, що вперше урочисте відзначення на офіційному рівні Дня Соборності відбулось лише 22 січня 1939 р. у Карпатській Україні (м. Хуст), де пройшла маніфестація за участю майже 30 тисяч місцевого населення, яке з'їхалось до столиці Карпатської України з усіх куточків краю.

В сучасній Україні відзначення Дня Соборності вперше відбулося 21 січня 1990 р., коли патріотичні сили, а це майже до 3 мільйонів українців, виструнчилися живим людським ланцюгом, єднаючи Київ і Львів, Схід і Захід України, ставши символом духовної єдності людей східних і західних земель України.

Офіційно ж День Соборності «...враховуючи велике політичне та історичне значення об'єднання Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки для утворення єдиної (соборної) української держави...» в Україні було встановлено Указом Президента України Л. Кучми «Про День соборності України» від 21 січня 1999 р. У 2005 р. Президент України В. Ющенко своїм Указом встановив, що День Свободи варто відзначати 22 листопада. 30 грудня 2011 р. Президент України В. Янукович скасував укази своїх

попередників про встановлення Дня Свободи, і натомість встановив відзначати 22 січня «День Соборності та Свободи України». 13 листопада 2014 р. Президент України П. Порошенко відновив офіційне відзначення свята «День Соборності» [2]. Однак відновлення було зроблено не шляхом поновлення указу від 21 січня 1999 р., який було скасовано В. Януковичем, а шляхом видання нового указу. Згідно з ним, свято «День Соборності» відзначають «...у день проголошення в 1919 році Акта злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки...».

Значення Дня Соборності полягає в тому, що століттями розірваний український народ визволився з неволі й возз'єднався на своїй землі в єдиній Українській державі. Акт Соборності надав завершеної форми самостійній українській державі, сприяв подоланню рудиментів федералізму в ментальності національної політичної еліти. Однак Акт Злуки був радше символічним знаком прагнення до єдності, бо в тодішньому керівництві країни спільності не було. Об'єднання мало й практично-політичний аспект, адже обидві держави потребували концентрації збройних сил та взаємної допомоги для захисту своїх територій від іноземного військового втручання, яке набуло форми агресії. Сучасниця тих подій, історик Н. Полонська-Василенко пише, що Україна була «затиснута між двома потужними силами – Антантою з півдня і большевизмом з півночі, – не мала сил для боротьби. Військо розбігалось, ширилось безладдя». У таких умовах і під «тиском невідрадних подій» «сухо, тихо» пройшла майже непоміченою подія, яка мала велике ідейне значення: свято Соборності України». Об'єднання УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. стало моделлю цивілізованого демократичного, неекспансіоністського збирання територій в єдиній суверенній державі. Етнонаціональна консолідація базувалася на засадничих принципах історичного самоусвідомлення спільності, ідеалів свободи і незалежності, добровільного

волевиявлення, опори на власні політичні і матеріальні ресурси. Своє завершене оформлення Акт Злуки дістав після його ухвали Трудовим конгресом, який задекларував, що об'єднана УНР «не має й думки забрати під свою владу чужі землі» [2]. Ця об'єднавча акція залишила глибинний слід в історичній пам'яті українського народу.

Сучасні правники і політики безперечно повинні робити певні поправки на тогочасні складні й динамічні процеси Української революції, які чимало державних рішень змушували ухвалювати за спрощеною процедурою.

** в тексті збережено мову і стиль авторів документа*

Список використаних джерел та літератури:

1. Ісаюк О. Забута Незалежність. За один рік до Соборності / Олесь Ісаюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/columns/2012/01/22/69636>. – Назва з титул. екрану.

2. День Соборності України // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з титул. екрану.

3. Еміграційний уряд УНР у роковини 22 січня // Діло (Львів). – 1938. – Ч. 11. – 23 січ. – С. 6.

4. 22.01.1918 – Українська Центральна Рада проголосила незалежність УНР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.territoryterror.org.ua/uk/resources/calendar/details/?news_id=272. – Назва з титул. екрану.

УДК 82.9.13

Л. Г. Рева,
кандидат філологічних наук
(м. Київ)

АРХЕТИП ОСОБИСТІСНОГО НАЧАЛА В ЛІТЕРАТУРІ МАЙДАНУ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті автор зосередила свою увагу на ментальності українців, яка особливо яскраво виразилася під час Революції Гідності та Гібридної війни на Сході України. Також робиться спроба дослідити еволюцію особи, пробудженню її гідності якої стали шістдесятники. Простежуючи публіцистику останніх років, періодику, автор зосереджує увагу на сплескові патріотичності, на піднесенні ролі звичайної людини в умовах неоголошеної війни.

Ключові слова: особистість, особа, ментальність, поезія, література.

The author focused on the Ukrainian mentality that most clearly expressed during the Revolution Advantages and Hybrid war in the east of Ukraine. It is also an attempt to explore the evolution of man, awakening her dignity which became the sixties. Tracing journalism in recent years, periodicals, the author focuses on the resurgence of patriotism on the rise as the average person in the conditions of an undeclared war.

Key words: personality, a person mentality, poetry, literature.

Так співпало, що 2014 рік збігся за часом із 200-річчям від дня народження Великого Кобзаря. Тарас Шевченко прожив недовго – помер на наступний день після того, як йому сповнилося повних 47 років – 10 березня 1861 року, – через тиждень після скасування кріпосного права в Російській імперії.

Видатний дух шістдесятництва, який промайнув кометами на літературному обрії, зазнав найбільшого сплеску в біографічній літературі. Те піднесення, яке маємо в літературній біографії сьогодні, ми отримали, завдячуючи їм. Поети 60-х, найбільш точно відчуючи добу, прагнули повернути літературу до дійсності, вивільнити творчу індивідуальність від одіозних ідеологічних догм. Поезія ставала виразником ідей, настроїв, почуттів цілого покоління... Вона проголошувала своїм кредо правду, своїм героєм – людину, вперше заговорила про складні «парадокси доби», болі народу, спричинені кривдою, несправедливістю, приниженням національної і людської гідності. Вона заступила і публіцистику, а, почасти, й соціальні науки, які не могли ще замахнутися на догмати казарменого тоталітаризму [1, с. 29]. Зараз настав час для спокійного аналізу пройденого шляху та героїв, які той шлях торували, коли очевидці подій зможуть, за словами П. Воронька, «оглянутись назад, відкрито, чесно» [2, с. 204], оскільки «літературний процес демонструє різноманітні підходи до зображення людини, зміни концепцій цього зображення» [3, с. 35].

Розвиток літературної біографіки, як і історія країни, також має у своїй основі певний алгоритм. 2014 р. позначився сплеском літератури, позначеної присвяті Революції Гідності та її героям. Комп'ютер видавав дивні тексти, де майже не було дедукції, а лише хронологія емоцій і настроїв. Щоденник набув значення, як етюдник для художника. Так заговорили про з'яву «нової літератури». Чи не вперше таке припущення з'явилося у книжці «Літопис самовидців», упорядковану О. Забужко (К.: Комора, 2014), в передмові до якої С. Алексієвич охарактеризувала стилістику текстів, а їх три сотні сторінок, присвячених знайомим персонам і невідомим неофітам: «Все первинно, ще незаймано, не опрацьовано ні часом, ні літературою... Можливо, минув час Толстого і Достоевського, настав час толстих і достоевських. Час свідків»... Далі вона

поспішила із фіксацією плинних рефлексій, оскільки «це прогавлена історія, вона зникає безслідно – історія людських почуттів».

За п'ять місяців до цієї книги вийшла збірка «Євромайдан: хроніка відчуттів» – щоденникові нотатки п'яти авторів – Т. Прохаська, І. Ципердюка, Ю. Андруховича, С. Жадана, Ю. Винничука. Це – мультимедійний проект, у якому відтворена бурхлива хронологія подій новітньої історії України, переплітаючись із зворушливими відчуттями тих, хто цю історію творив.

2015 р. репрезентовано «Дневник Майдана» А. Куркова (Х.: Фоліо). Назвати подібну літературу «новою» не можна, однак, зважаючи на її чималий потенціал та шквал публіцистики різної орієнтації з героями-українцями з наголосом на національній ментальності, все ж ігнорувати не випадає. Зазначимо, що долучилося до процесу і філософське видавництво «Дух і Літера» (Олена Степова з книгою «Все будет Украина!», релігійні «Свічадо» (Климентія і Михайло Димид «Каміння Майдану») та «Дуліби» (Юлія Орлова «111 днів Майдана: записки киевлянки») та «Брайт Стар Паблішінг» (Крістіна Бердянських «Є люди. Теплі історії з Майдану», «Альфа реклама» (Ірина Аніловська «Война: переписка однокласників»).

Продовжується тема війни, героїзм, мужність людини, але вже перенесені в іншу, українську площину – від попередніх світових воєн, афганської тематики, «чорнобильської» та постсовєтської – книга «Час second hand (кінець червоної людини)» (К.: Дух і Літера, 2014) – в жанрі класичної «усної історії» – несанкціонований експеримент із колективною пам'яттю. Традиційний варіант «усної історії» завжди мав медіатора (науковця-збирача, журналіста-інтерв'юєра, укладача), які виконували консолідуючу роль духівника при тайні сповіді. Нині свідки сповідуються в мережі, і їхній психоаналіз не обмежується стримом, контактуючи з загалом

різної конституції, – емоційні та інтелектні, порушуючи різноспрямовані хвилі юзерів, почасти засвічуючи нові імена авторів різноманітних мемів, із яскравими постами логотипів, що набирають відразу велику кількість лайків, і групуються в купі найбільш читабельних пабліків.

Війна, що носить назву АТО, безупинно вносить свої корективи не зважаючи ні на які закони, виявляючи нових героїв. Тобто, маємо неопрацьований літературою потік підсвідомих реакцій, що потрапляють мало не до пандемічної хитавиці смислів. Означення «нова література», з великим домішком традиційного нуару, ейфорійне протиставлення дилетантського письма професійному – це «каналізування масової свідомості у деградацію» [4]. Помірковуємо і над іншим поглядом: мовляв, є й прихильники думки, що лише емоційний контакт із дійсністю єдино здатний вказати шлях до істини. Але то вже питання віри [4].

Книга С. Бондаренка «Майдани і магнати» (К.: Український пріоритет, 2014) – свого роду міні-серіал із трьох поем, остання з яких написана взимку 2014 р., під час зачистки Майдану, прагнучи відрефлексувати апокаліптичні явища. В такому форматі книга – поезія в прозі, чиста публіцистика, причому в усіх її регістрах, з журналістськими розслідуваннями, плюс квазі-патріотична риторика (на кшталт – монголо-донецьке іго і т.ін.) та саркастична метафорика дали підстави говорити поетові-рецензентові І. Кручику, що тут «пригадуються найсміливіші штукарства раннього Павла Тичини й пізнього Івана Драча», часом нагадуючи «витвори генної інженерії» (Голос України. – 2015. – 17 січ.). Це стосується насамперед часто вживаних С. Бондаренком паліндромів – віршів, однаково читаних і з початку, і з кінця. М. Жулинський, продуцент точних дефініцій, автор передмови до книги, розгубився з визначенням жанру книги. Автор всі три твори назвав «поемами-кліпами», що не є новацією, оскільки українські літератори говорять про кліп-свідомість сучасної

людини давно [5]. Так, у вступі до книги автори намагалися теоретико-методологічно врахувати виклики сучасності та подолати стереотипи і небезпеки. Їхня філософська стратегія полягає в тому, щоб показати та убезпечити відкритість дискурсу культури. Згідно з сучасним дискурсом культури, дослідники не спинялися на аналізі лише метафізичних питань, що виникають через дослідження культури як буття. Вони намагалися з'ясувати взаємозв'язок онтології культури та своєрідної онтики суспільних інституцій – влади, права, громадянського суспільства, масових рухів, регіональних конфліктів та ін. Саме висвітлення культури як, з одного боку, цілком певного способу буття людей, а з іншого – як буття, що відкриває світ для людини й має силу тримати його відкритим для безлічі різноманітних людських дій та здійснень в умовах викликів сучасної цивілізації [5, с. 3-11; с. 77-96].

2014 рік абсолютно змінив нашу національну свідомість. Україна через свої патріотичні Небесні Сотні і героїв АТО несе нині нові смисли буття уярмлених народів, концепти міжнародних відносин, що ґрунтуються на засадах християнської моралі та паритетного двовалентного захисту і людини, і нації, а не на ідеологемах облаштування імперій за рахунок анексії чужих земель і вбивства туземного люду. Як приклад писання новітньої історії стала декомунізація назв вулиць, поява зовсім нової назви – вчорашньої вулиці Інститутської на «Небесну Сотню», де пролилася кров героїв України.

Гібридна війна це – достатньо підступна річ, яку виношував тоталітарний режим для розширення імперії під абсурдною ідеєю «об'єднання руського міра». Ідеологічною зброєю було обрано російську мову. Саме вона мала б стати фундаментом для нової глобальної гри. А от до патріотизму це абсолютно ніякого стосунку не мало, і не може мати. Гібридна війна – це підступний спосіб створення посередніх умов для захоплення контролю над бажаною територією, без

відкритого оголошення війни. Проявом підступності є активне створення і підструмлення п'ятої колони в Україні, підкуп високих чиновників та впливових людей. Величезна пропаганда, політичний шантаж та вишукана брехня є головними засобами в досягненні поставленої мети. Якби в Україні не було густо розпорошеної мережі агентів Кремля, Україна не прийшла б до таких катастрофічних фінансових, моральних і матеріальних втрат.

Та все ж, І. Франко наголошував: «Маємо стати організмом, здатним до суверенного політичного й культурного життя... живою одиницею між інших народів».

Список використаних джерел та літератури:

1. Історія української літератури XX століття : в 2-х кн. – К. : Либідь, 1995. – Кн. 2 : Ч. 2: 1960–1990 рр. – С. 29.
2. Рева Л. Платон Микитович Воронько: 1913–1988: До 100-ліття від дня народження : монографія / Л. Рева. – К. : Альтерпрес, 2014. – 204 с.
3. Сізова К. Людина у дзеркалі літератури: Трансформація принципів портретування в українській прозі XIX поч. –XX ст. : монографія / К. Сізова. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 356 с. – [с. 35].
4. Атипова література // Україна молода. – 2015. – 17 берез.
5. Бистрицький Є. К./ Є. К. Бистрицький, С. В. Пролеєв, Р. В. Кобець, Р. В. Зимовець // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К. : Альтерпрес, 2003. – 192 с.

В. П. Рекрут,
кандидат історичних наук
(м. Київ)

ЗАВЕРШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРІЇ УНР НА ПОДІЛЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920 РОКУ

У сучасній історіографії події збройної боротьби між військовими формуваннями Директорії УНР і підрозділами Червоної армії протягом другої половини 1920 р. малодосліджені і потребують більш детального висвітлення. Вкрай мало публікацій про повсякденне життя громадян в умовах кризових явищ в економіці та управлінні, що виникли внаслідок військових дій і нестабільності тогочасної української влади. Тому бачиться доцільним об'єктивно висвітлити особливості повсякденного життя громадян на підконтрольній Директорії частини території Поділля та розглянути завершальний етап боротьби збройних сил УНР проти підрозділів Червоної армії в другій половині 1920 р.

Зазначимо, що після відступу в кінці червня 1920 р. основних сил Речі Посполитої за р. Збруч більшовицькі війська розгорнули масштабний наступ. Вже 9 липня червоноармійці окупували Проскурів, а 11 числа більшовики увійшли у Кам'янець-Подільський третій раз за 3 роки [1]. Урядові структури на чолі з Головним Отаманом С. Петлюрою, перебуваючи на території Польщі, шукали будь-які засоби для продовження боротьби проти більшовицької навали й готові були йти на контакти з колишніми ворогами. Мова йде про перемовини з представниками «білого руху», власне, з новоявленим головнокомандувачем сил Півдня Росії бароном П. Врангелем. Відомо, що на відміну від генерала А. Денікіна новий керівник білогвардійських військ більш помірковано ставився до прагнення України бути незалежною державою. На перемовинах в Ялті з делегацією УНР на чолі з полковниками І.

Литвиненком і М. Кратом, він заявив, що «Україна повинна цілком самостійно вирішувати свою долю» [2, с. 278]. Факт визнання УНР як повноправного партнера став вирішальним для досягнення угоди про спільні дії проти більшовиків.

Водночас влітку 1920 р. у Варшаві був створений Російський політичний комітет (РПК), який очолив Б. Савінков – відомий організатор боротьби проти більшовицької влади. РПК виступив з ініціативою про формування на території Польщі 3-ї російської армії під командуванням генерала Б. Перемикіна (3,5 тис. вояків) і кінної козацької дивізії на чолі з осавулом Яковлевим (2 тис. кіннотників) [3, с. 693]. До них входили залишки частин генерала М. Шіллінга, які на чолі з генералом М. Бредовим відступили з України в Польщу. Примітно, що під командування осавула Яковлева стали переважно донські і кубанські козаки, значна частина з яких мали українське коріння. 4 жовтня керівництво РПК заявило про визнання влади П. Врангеля, що стало приводом для участі вказаних вище російських підрозділів у боротьбі проти більшовицької Росії на боці армії УНР.

У свою чергу, червневий демарш Ю. Пілсудського щодо виведення головних польських військових сил на територію Польщі та його наміри про встановлення миру з більшовицькою Росією справедливо викликали у керівництва УНР глибоке розчарування. Головний Отаман С. Петлюра в серпні 1920 р. в листі до Начальника Речі Посполитої, Головного Вождя військ, Голови Ради Оборони Панства Ю. Пілсудського звернувся зі словами, де нагадував про історичну місію двох братніх народів: «В боротьбі за державну спільну вольність лилась братська кров і кращі сили Польщі та України, одягнені в мундири старшин та жовнірів, своїм життям освятили й скріпили життєве значення згаданого вище історичного Акту від 22 квітня ц. р. ... Військове щастя на разі змінилось на користь противника і зробило ситуацію стратегічну, а разом з тим і щодо майбутності обох Республік більш поважною і загрожуючою. ... Я гадаю, що глибоко

помиляються ті, хто надає тимчасовим успіхам рішуче значення і вважає для себе потребу починати з ним мирові переговори» [4, с. 1-2].

Тут же С. Петлюра закликав Ю. Пілсудського зважено підійти до проблеми українців Галичини, переступити через існуюче протистояння та спільними зусиллями обох народів виступити проти більшовицької навали.

Як показав розвиток подій у війні між Польщею і Росією, де Червона армія потерпіла поразку під Варшавою, керівництво Речі Посполитої вважало недоцільним наражати себе на ризик продовження війни з Червоною армією. Тому 12 жовтня поляки погодилися на підписання у Ризі прелімінарного мирного договору, який вступав у силу з 18 жовтня 1920 р. За умови перемир'я воєнні дії могли тривати ще 6 днів і закінчувалися там, де війська сторін займають територію, на якій вони опинилися 18 жовтня. Ю. Пілсудський, скориставшись можливістю проведення військових операцій, віддав наказ про наступ 6-ї польської армії, яка разом з Українським військом під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка, зайняли значну територію Поділля: Кам'янець-Подільський, Проскурівський, Ново-Ушицький, Летичівський і частини Могилів-Подільського, Вінницького та Літинського повітів [5, с. 42].

На звільнених територіях знову розпочалися складні процеси відновлення української влади та інституцій народного самоврядування. Однак, налякана жорстокістю більшовицьких каральних органів, більшість колишніх діячів емігрувала за межі України, а брак коштів і справжніх фахівців стримував встановлення ефективного правопорядку.

Не даремно на теренах, звільненого від більшовиків Поділля міцної влади, не існували органи міліції, фактично не працювали, процвітали анархія та бандитизм. По селах «шастали» озброєні групи червоноармійців, які із-за хвороб не встигли евакуюватися, й організувалися в банди грабіжників.

Громадськість краю поклала надії на покращення справ у зв'язку з поверненням урядових структур та Головного Отамана до Кам'янця-Подільського. Дійсно, 30 вересня С. Петлюра прибув до міста, де його помпезно зустрічали українсько-польсько-єврейські високоповажні діячі місцевої громади. У вітаннях і здравницях звучали надії на покращення ситуації, а всіх «переплюнув» представник євреїв, який заявив, що його однородці «особливо раді прибуттю української влади», а імпозантна зустріч головного Отамана Петлюри стане гарантією «світосаяного майбутнього України» [6, с. 1].

Водночас влада намагалася якось вплинути на поліпшення правопорядку на місцях. В Кам'янці-Подільському утворили Комітет допомоги фронту й обрали Раду. До її складу увійшли чинний голова міста І. Кобза, П. Богацький, Ю. Богацький, генерал В. Савченко-Бельський, О. Мицюк, С. Русова та ще декілька впливових й авторитетних діячів. До президії Ради увійшли добродії Кобза, Клейдерман, П. Богацький, Семенцов і Виржинський. За короткий час вдалося зібрати 150 тис. крб., на 200 тис. крб. борошна, 100 теплих сорочок, 250 аршинів полотна [7, с. 4].

Крім того, Уряд вишукав кошти для підтримки діяльності органів місцевого самоврядування, особливо для оплати праці міліціонерам на місцях. На жаль, невизначеність і втрата впевненості у майбутньому призводила до безконтрольності та штовхала на відверті порушення в системі обліку і використання фінансових ресурсів. Показовим може бути випадок, коли в. о. Літинського повітового комісара Ю. Розумовський став на шлях злочинної діяльності й украв значну суму коштів, які передбачалися на оплату праці повітових міліціонерів. Для цього він отримав 480 тис. польських злотих, зокрема, для керівників міліції – 137,3 тис. марок, для міліціонерів – 275,2 тис. марок і залишок – для агентств карно-розшукових відділів. За фальшивими документами він привласнив ці кошти й зник за межі України [8, арк. 7].

На шлях особистого збагачення ставали не тільки урядовці, а й керівники деяких народних організацій. Зокрема, ганебний вчинок здійснили очільники Кам'янець-Подільського ощадно-позичкового товариства, членами якого було понад 2-х тис. місцевих ремісників. За актом ревізії від 29 червня 1920 р. виявилось, що керівництво установи знищило всі облікові документи, касові книги і особові кредитні рахунки, тобто, створило всі умови для привласнення пайових і кредитних капіталів окремими особами з числа позичальників. Більше того, правління використало на власний розсуд 660 тис. грн., наданих у вигляді безвідсоткової позики Американським комітетом допомоги постраждалим від військових подій, розподіляло кошти між окремими особами без належного оформлення відповідних документів, тобто розікрало [9, арк. 20-25].

На жаль, з-поміж державних діячів УНР подібних випадків було достатньо. Зокрема, відомий подільський державний діяч Г. Супрун був уповноваженим міністерством фінансів УНР за кордоном і очолював окрему комісію в Берліні. Однак проведена ревізія на чолі з членом Директорії А. Макаренком виявила в діяльності комісії великі зловживання, марнотратство і розкрадання державних коштів [3, с. 693]. Наведені вище факти красномовно свідчать про занепад державного управління і контролю на завершальній стадії існування Директорії УНР.

Аналіз наявних архівних документів і матеріалів надає підстави стверджувати, що в економічному житті краю також панував безлад та анархія. Так, у Кам'янці-Подільському на спільному засіданні Ради і правління Союз-банку 16 червня 1920 р. відзначалося, що територія Поділля щодо обігу грошей поділена на три умовні регіони. Перший район – Кам'янецько-Проскурівський, де за продукти харчування платоспроможною валютою населення визнавало лише «миколаївські» гроші. Інструктор В. Супрун у звіті про обстеження цього регіону зазначав, що «у Проскурівському, Ушицькому, Кам'янецькому

повітах українських грошей населення зовсім не бере, ...приймає тільки цілі і непом'яті «романівські» гроші і польські марки» [9, арк. 27]. На другій умовній частині – Вінницько-Могилів-Подільській – найкраще цінувалися українські гривні. Третій район Гайсинсько-Богопольський – до оплати за продукти селяни приймали українські грошові знаки у купюрах 1000 крб. («гетьманки») та 50 крб. («лопатки») [9, арк. 9]. За спогадами очевидців, у той час «ходило» 14 сортів грошей і базарним торговельникам потрібно було «...стати професорами математики, щоб розібратися в цьому фінансовому лабіринті» [10, с. 62]. Ясна річ, що у такому хаосі без чітко налагодженої банківської системи у царині валютних операцій, організувати обіг коштів і запровадити ефективні гарантії для громадян було марною справою. Тому більша частина населення міст відчувала серйозні проблеми із забезпеченням продуктами харчування, а подекуди голод примушував цілі родини мігрувати у сільську місцевість.

Як свідчать документи, на території Поділля крім польських військ у боротьбі проти більшовиків брали участь підрозділи 3-ї російської армії, які діяли під досить сумнівними гаслами та неприйнятними для українців програмними засадами. Нам вдалося знайти дуже цікавий документ, який яскраво характеризує всю сутність наших партнерів у боротьбі проти більшовиків. В зв'язку з унікальністю цього документу, наведемо його повністю (мовою оригіналу):

«Православные граждане!

Посмотрите кто вами руководит. Коммунисты-большевики. А кто они – это жидаы, которые оплевывают православную веру и замучили Христа спасителя. 3 года льется православная кровь за охрану какого-то неведомого царства.

Умный жид Лейба Бронштейн (ТРОЦКИЙ) продал дьяволу на 25 лет свою душу, вошел в союз с кацапским

правителем ЛЕНИНОМ и китайским императором и начал общее разорение нашей страны. Они спровоцируют отряды из китайцев и латышей, которые чинят разгромы наших церквей, они бросают в конюшни и клозеты наши иконы и надругаются над нашей религией.

Братья. Православные люди. За кого вы воюете. Обдумайте детали. Вы являетесь жидовскими наймитами, которые посадили своего царя Троцкого и Ко.

Крестьяне. Коммунисты накануне гибели. Не верте их провокациям и сплетням о тех, неизвестных победах, которые они имеют. Это ЛОЖЬ. Почему они вам не пишут правду. Петроград занят Англо-Французами, в Москве идут сильные бои. Советское правительство бежало. Одеса занята доблестным генералом Врангелем. По всех местах грандиозные восстания. Они накануне гибели. Сжалтесь над ваши жены и детей, которым грозит попасть под ярмо жидовского царя. Во имя всего вооружайтесь и выступайте с крестом на груди и распятием мы пойдем в бой.

Только мы, настоящие большевики, несем вам счастье. Мы большевики, но не коммунисты.

До здравствует настоящая Советская власть.

Да здравствует Православный народ и его вера.

Да здравствуют крестьяне.

ДОЛОЙ ЖИДОВ-МЕРЗАВЦЕВ, КОММУНИСТОВ ...

СМЕРТЬ ИМ.

Начальник Повстанческих Советских войск

Православной веры и народа

Литинского района

.....

полковник

КРИМАЛЬСКИЙ

Начальник Штаба

СЕМЕНОВ

Всякий, срывающий это воззвание, враг народа» [11, арк. 74].

Коментуючи цю так звану відозву новоявлених проводирів «повстанців», не важко розпізнати в ній ідентичність

із текстом наказу № 1 товариства «Красной точки» та інших апологетів чорносотенної ідеології, викладені у багатомільйонних пасквілях на кшталт «Союзная Наука» і «Катехизис Союза Русского Народа» (СРН). Постулати, озвучені у відвертій чорносотенній листівці «більшовиків-некомуністів» (?!), по суті повністю співпадають з програмними цілями сумнозвісного СРН. З тексту однієї із відозв «Красной Точки», широко розповсюдженої на території Поділля, стане зрозумілим, якого впливу на селян мала ця організація (витяг мовою оригіналу): «Украинская Центральная Рада – этот сброд предателей и изменников русского народа, только занимались тем, что привозила из Германии и Австрии разных жуликов и мошенников, вроде пана Грушевского и проч. и распродала южную Россию немцам, ляхам, жидам в розницу и в распивочную» [12, арк. 11]. Керівництво «Красной Точки» пропонувало населенню, об'єднавшись у загони, запасатися вогнепальною зброєю почасти «большими пулеметами и пушками» та «осенив себя крестным знаменем, ...истребляйте врагов штыками, бомбами и пулеметами» [12, арк. 12].

На наше переконання, заклики до віруючих братися за зброю і вбивати один одного заради вже не «жидовського царя», а царя «білого православного», суперечать усім канонам вчення Христа. Водночас такі звернення викликають людиноненависницький психоз серед православної пастви. Не викликає сумнів, що для тих, хто використовує релігію як зброю у боротьбі за владу, Христові заповіді не стають дороговказом. Вони ігноруються і споживаються як засіб психологічної спекуляції в душах віруючої пастви.

Варто звернути увагу на те, що після 18 жовтня 1920 р. польські війська припинили будь-які військові дії проти Червоної армії. Згідно Ризького мирного договору Польща визнала «незалежність» Радянської України і, фактично, розірвала військовий союз з УНР, що однозначно наближало неминучу поразку армії УНР. Власне, сталося так, що поляки

відверто розтоптали своє зобов'язання не укладати в односторонньому порядку жодних міжнародних угод проти УНР [13, с. 107].

Згодом С. Петлюра, оцінюючи події весни-осені 1920 р., зазначав таке: «Щоб спасти ситуацію – і мені, і моїм політичним однодумцям нічого не залишилося, як, забезпечивши себе від Польщі, спробувати боротися проти Москви. Настрій на Україні цьому сприяв; на жаль, і тут міжнародні обставини були проти нас: поляки зрадили. Зброї ми не могли в Європі дістати. Решта – зрозуміло» [14, с. 39].

Розглядаючи розвиток подій у жовтні-листопаді 1920 р., зазначимо, що військо УНР поповнилося 15 тис. мобілізованих подолян і складала вже досить потужну силу: 3888 офіцерів і 35259 рядових бійців. Разом з тим, Червона армія на Українському фронті мала значно більшу кількість живої сили (на 25 тис. багнетів і 5 тис. шабель) та артилерії (на 100-120 гармат). Очевидну перевагу противника українське командування сподівалося компенсувати раптовістю удару по 14-й армії. До спільної акції з регулярною військами мали включитися повстанські загони отаманів Я. Шепеля, І. Голуба, С. Заболотного [15, с. 26].

На нараді 7-8 листопада в Ялтушкові за участі С. Петлюри, членів уряду і командування армією вирішили через 3 дні розпочати несподіваний наступ по всій лінії фронту. Однак злочинна безпечність щодо збереження військових таємниць призвела до того, що наміри армії УНР стали відомі командуванню Червоної армії. За спогадами М. Омеляновича-Павленка, командир правої групи військ УНР генерал О. Удовиченко, користуючись прихильністю з боку С. Петлюри, самовільно перевів свій штаб і тиллові установи «Залізної дивізії» з Ялтушкова до Могилів-Подільського й напередодні наступу (9 листопада) «зарядив для всіх баб бал», тобто організував «великий перепій», який, зрозуміло, деморалізував вищий командний склад дислокованих в цьому регіоні українських

військових формувань [16, с. 502]. Скориставшись даними розвідки, командування Червоної армії вранці 10 листопада в районі містечка Шаргород розпочало потужний контрнаступ. За три дні (з 10 по 13 листопада) під ударами переважаючих за чисельністю і озброєнням червоноармійських формувань були розгромлені 4-а та 6-а дивізії С. Петлюри і, фактично, втратила боєздатність одна з найкращих бойових одиниць армії УНР – «Залізна дивізія» [5, с. 43]. Внаслідок цієї поразки частина українських військ перейшла через Дністер на територію Румунії, а інші формування відступили у напрямку Старої Ушиці [3, с. 695]. Більше того, виникла реальна загроза захоплення червоноармійськими підрозділами тодішньої столиці УНР м. Кам'янця-Подільського. 14 листопада уряд УНР змушений був покинути місто і перебратися до Гусятина, а звідти 16 числа Державна Скарбниця, Держбанк і Експедиція державних паперів покинула територію Поділля і перетнули кордон з Польщею [17, с. 167]. Водночас під ударами Червоної армії війська УНР 16 листопада змушені були спішно покинути Кам'янець-Подільський, де залишили значні матеріальні цінності [5, с. 44].

Більш успішними були дії лівого крила фронту, де у боях проти Червоної армії брали участь війська УНР і 3-ї російської армії. 13 листопада дивізія Яковлева розпочала наступ і вже була за декілька кілометрів від Вінниці. Наступного дня осавул планував штурмом взяти місто. Однак вночі прибула 17 кавалерійська дивізія під командуванням В. Мікуліна, яка разом з Башкирською кавалерійською бригадою обійшли яковлевців з тилу, і примусили відступити на Літин. 14-16 листопада 17 червоноармійська дивізія вибила з Літина майже 2 тис. російських козаків і примусила їх передислокуватися в район Проскурова [18, арк. 24].

За спогадами М. Омеляновича-Павленка, підрозділи 3-ї російської армії, що воювали в складі лівої групи армії УНР, не вирізнялися високою організованістю. Зокрема, між генералом

Перемикіним і осавулом Яковлевим йшла відверта ворожнеча, яка призвела до розгортання між ними збройної боротьби. Щоб «розібратися» з генералом, осавул зняв своїх козаків й атакував позиції перемикінців, оголивши у відповідальний момент цілий відрізок фронту. Лише погрози з боку командарма М. Омеляновича-Павленка войовничому осавулу про те, що він буде розстріляний, якщо не поверне на свої оборонні позиції свою кінноту, зупинила цей ганебний конфлікт [16, с. 504].

Разом з тим, після взяття під свій контроль основних міст Поділля червоноармійські підрозділи зосередилися на захопленні м. Проскурова. Після запеклих боїв його захисники 20 листопада змушені були залишити місто. Втрата Проскурова деморалізувала бойовий дух бійців Українського війська і білогвардійських підрозділів 3-ї російської армії. Розпочалася евакуація військ, яку польська сторона дозволила проводити тільки через м. Волочиск. Таке рішення стримувало організований перехід за р. Збруч значної кількості живої сили, обозів, залізничних вагонів тощо. Цим скористалися червоноармійська бригада Г. Котовського, яка 22 листопада прорвалася у місто й захопила в полон частину українських і білогвардійських вояків та офіцерів. Однак на територію Польщі встигли відійти основні військові з'єднання Армії УНР загальною кількістю близько 30 тис. осіб [3, с. 696].

Так трагічно закінчився один із найдраматичніших періодів вітчизняної історії. Він означився масою помилок і необдуманих кроків лідерів українського руху, котрі не зуміли відкинути політичні та особисті амбіції заради світлої мети – державності власного народу.

На нашу думку, амбіційність величезної маси псевдопатріотів згубно вплинула на Українську революцію, а «різноманітні прояви «славної отаманщини» на Україні, «формування загонів» для розкрадання державних коштів доводили, що дрібна буржуазія та інтелігенція, які очолили революцію, збанкрутували як організуюча сила» [19, с. 360].

Пояснення перемоги більшовиків на Поділлі (лише з третього разу), а також загалом у подіях 1917–1921 рр. криється, на наш погляд, у тому, що, як відомо, революцію виграв найжорстокіша та найцинічніша влада, яка задля цього не гребує й таким антигуманним методом як масовий терор. Далеко не останню роль відіграв і вплив на свідомість тутешнього селянства утопічних ідей «соціалізації», гасла щодо експропріації землі, оголошення війни експлуататорам, руйнації палаців і т. п.

Загалом, життя населення Поділля у другій половині 1920 р., на жаль, є однією з багатьох сторінок нашої драматичної та трагічної історії. Для краю цей період став не лише уособленням невідповідності української влади до самостійного державного управління, а й демонстрацією її нездатності протистояти методам політичної боротьби, які виходять за рамки принципів демократії та гуманізму.

Закінчимо наші роздуми тим, що ми віруємо у величне майбутнє України, адже віра зрушує гори, віра творить чудеса, з великою вірою вмирають, з великою вірою живуть і творять неруковотворні пам'ятники.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кам'янець-Подільський у 1917–1920 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www: https: / k-p.net.ua](http://www.k-p.net.ua). – Назва з титул. екрану.
2. Реєнт О. П. Україна між світовими війнами (1914–1939). Події. Люди. Документи: Нариси історії : навч. посіб. / О. П. Реєнт, І. А. Коляда. – К. : Школа, 2004. – 432 с.
3. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали : у 2-х т., 3-х ч. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2006. – Т. 2 : Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – 744 с.
4. Козацька думка, 1920. – 6 серп.

5. Воловик В. П. Останні події Української революції 1917–1920 рр. / В. П. Воловик, Ю. А. Зінко // Наукові записки Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського / За заг. ред. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2001. – Вип. III. Серія: Історія : 3б. наук. пр. – С. 41-45.

6. Встреча Головного Отамана Петлюры // Подольский край. – 1920. – № 578.

7. Местная жизнь // Подольский край – 1920. – № 700.

8. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф. 2208, оп. 2, спр. 47.

9. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф.Р-389, оп. 3, спр. 5.

10. Гольденвейзер А. А. Из киевский воспоминаний / А. А. Гольденвейзер // Революция на Украине. По мемуарах белых / Состав. С. А. Алексеев. – Киев : Политиздат Украины, 1930. – 436 с.

11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 263, оп. 1, спр. 8892.

12. ДАВіО, ф.Р-2734, оп. 1, спр. 13.

13. Стахів М. Третя Советська республіка в Україні: нариси з історії третьої воєнної інвазії Советської Росії в Україні і розвиток окупаційної системи в часі листопад 1919 – листопад 1924 / М. Стахів. – Нью-Йорк : НТШ, 1968. – 244 с.

14. Державний центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали / ред.: Л. Винар, Н. Пазуняк. – Філадельфія-Київ-Вашингтон, 1993.

15. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі 1920–1939 рр. О. Колянчук // Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – Львів, [б. в.]. – 278 с.

16. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920): Документально-художнє видання / упоряд.: М. Ковальчук. – К. : Темпора, 2007. – 608 с.: іл.

17. Плазова Т. І. Осіння кампанія Армії УНР 1920 р. / Т. І. Плазова // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2012. – № 724: Держава та армія. – С. 163-168.

18. ДАВіО, ф.П-138, оп. 6, спр. 267.

19. Реєнт О. П. Україна ХХ–ХХ століть. Роздуми та студії історика / О. П. Реєнт. – Корсунь-Шевченківський : ФОП Майданченко І. С., 2009. – 486 с.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

АНТІН ЗАПЛІТНИЙ – СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ ПОВІТОВИЙ КОМІСАР У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 РР.

*У статті висвітлено діяльність знаного громадсько-просвітницького діяча, адвоката, автора більше 50 науково-історичних і публіцистичних статей Антона Заплітного (*1890–†1968) на посаді Старокостянтинівського повітового комісара (літо – грудень 1919) в роки Української революції 1917–1920 рр.*

Ключові слова: Антін Заплітний, повітовий комісар, Старокостянтинів, Комітет загальної безпеки, Українська революція 1917–1920 рр.

Постать відомого українського адвоката та громадсько-освітнього і кооперативного діяча Антона Заплітного в середовищі української діаспори США добре znana. Першими публікаціями про його професійну, науково-творчу і суспільну діяльність стали праці О. Сливинського (1963) [1], З. Брезденя (1968) [2], О. Марітчака (1968) (*всі Нью-Йорк*) [3] та інші [4; 5; 6]. У них фрагментарно висвітлюються біографічні аспекти і розкривається участь А. Заплітного у Визвольних змаганнях українського народу 1917–1920 рр. Проте znana в українській діаспорі особистість й досі є маловідомою в Україні, а життєві шляхи, професійно-творчі здобутки і суспільно-політична діяльність колишнього Старокостянтинівського повітового комісара майже не висвітлювалися.

Антін Заплітний народився 14 червня 1890 р. у с. Глібів, Скалатського повіту (*нині – Гусятинський район Тернопільської області*). Після закінчення початкової школи в с. Гримайлів (*нині – Гусятинський район*) вступив до української гімназії в м. Тернополі, а після закінчення 5 класу, перейшов до української гімназії в м. Перемишлі. Після гімназійних студій вступив на юридичний факультет Віденського університету, який закінчив з титулом доктора права. Впродовж 1914–1918 рр. працював причинковим комісаром Тербовлянського містечкового староства. 1 листопада 1918 р. виступив співорганізатором Тербовлянського повіту, а згодом став його повітовим комісаром. Улітку 1919 р., після польської інвазії (*захоплення – авт.*) Східної Галичини та переходу УГА через Збруч в Україну, був спочатку призначений заступником Старокостянтинівського повітового комісара, а невдовзі повітовим комісаром. На цій посаді перебував до середини грудня 1919 р. [3], тобто «як довго це буде можливо» [7, с. 2] в тих неспокійних і непевних умовах.

Про часи свого перебування на посаді повітового комісара залишив цікаві й цінні спогади «Просвіта в Старо-Костянтинові і Волочиськах» (1957) [8], «Старокостянтинівський епізод в грудні 1919 року» (1958) [7], «Комітет загальної безпечності в Старокостянтинові 1918–1920 рр.» (1960) [9], «Українська школа в Старо-Константинові» (1961) [10]. У них Антін Заплітний зазначає, що Старокостянтинівські події в 1918–1920 рр. були дрібними, щоб «заважати на ході загальної української історії», але, на нашу думку, вони мають зацікавити сучасних політичних і державних мужів, і зокрема, очільників районного масштабу. І насамперед, «своєю вдатною спробою замирення та згідного співжиття всіх національностей на цьому терені. Це співжиття та співпраця перетривали бурхливі часи війни та революції» [7, с. 4].

Він зокрема зауважує, що «номінація» його повітовим комісаром Старокостянтинівського повіту «з дуже широкими

повновластями» «заскочила і цілком приголомшила». Адже це були досить важкі часи, в «Проскуріві стояли денікінці, в Антонінах – поляки, в Полонному – большевики. З кожної сторони можна було сподіватися ворожого нападу». Крім того, в шпиталі і в казармах за містом перебувала «поважна кількість» вояків, хворих на тиф та інші недуги. Для їх лікування не було ліків, але була «достатня кількість всякого борошна та палива і дещо менше городини», яких мало б вистачити до квітня 1920 р., коли б навіть число хворих не зменшувалося. На дверях шпиталю було розмальовано великі білі хрести, як острогу, що тут «лютує страшна пошесть тифу». Це сприяло тому, що «ні денікінці, ні поляки до шпиталю не заглядали» і його діяльність сама собою розв'язалася «в другій половині квітня 1920 р.» [7, с. 2].

Комітет загальної безпечності в Старокостянтинові, як дорадчий комітет при повітовому комісарі, «був твором своєрідних обставин», що склалися в Україні в 1917–1920 рр. Комітет «обмежував свою діяльність повітовим містом, діяв тільки час від часу, не мав жадної збройної сили та ні одного людського життя на своєму конті». Дії Комітету «завжди йшли населенню на користь і дали доказ непересічної політичної мудрості цього невеликого українського міста». В цей період в Україні відбувалися дуже часті зміни влади, «приходили та відходили окупанти української землі», діяли різні «повстанські загони та озброєні ватаги». Не зважаючи на часті зміни влади, а їх лише в самому Старокостянтинові відбулося 27, Комітет проводив свою діяльність так, що набув «великої поваги серед населення міста». Це було не легко, адже кожна зміна влади була для певної «нації дуже болюча та небезпечна, вона могла привести втрату життя видніших та активніших її діячів». Комітет сприяв укладенню в 1918 р. між представниками усіх національностей міста «довірочної, але дуже всіма респектованої угоди про взаємну допомогу при змінах

режимів». Як показав час, ця угода «виявилась дуже успішною і для всіх корисною» [9].

Відповідно до цієї угоди, всі мешканці містечка, незалежно від національності, «зобов'язалися впливати через своїх представників на свою владу, щоб вона не арештовувала – не вивозила і не розстрілювала членів інших націй за те, що вони були колись при владі або брала участь в політичному житті. Кожна особа, що хотіла користати з цього добродійства, не могла чинно виступати проти кожночасної, діючої влади. За це ніхто не мав права кликати таку особу на допити, жадати від неї яких-небудь заяв та декларацій лояльності. Жиди взяли на себе обов'язок впливати в цьому напрямі на большевиків, росіяни на Денікіна, українці та поляки – на свої національні власті» [7, с. 2].

Для виконання цієї угоди, а також з метою забезпечення безпеки в місті в періоди найбільшої небезпеки для його мешканців, тобто в часи «безвладдя», «коли одна влада відходила, а друга ще не встигла прийти», коли наступав «стан сприятливий для всяких бешкетників, погромників та грабіжників», у Старокостянтинові на основі «загального взаємного довір'я та взаємної співпраці і допомоги» діяв громадський комітет – «Комітет загальної безпечности». Комітет сприяв охороні життя та майна всіх, хто перебував у місті, від різних злочинних елементів та дезертирів. А. Заплітний зауважує, що членство в Комітеті було не постійним. Якщо день-два не приходила нова влада, «тоді голова міської думи скликав віче, на яке мали право і обов'язок прийти всі дорослі жителі міста». Згідно умов довірочної угоди, на вічі «кожна національна група зголошувала чотирьох кандидатів, але вибирало їх ціле віче». Таким чином народне віче обирало 16 членів Комітету, по «чотири від кожної національності – українців; жидів, поляків та росіян». Комітет негайно приступав до виконання своїх обов'язків і «діяв перманентно». Тобто, впродовж «дня урядувало вісім

комітетів, а вночі чотири, по одному від кожної національної групи» [9].

Наявність такого Комітету, не зважаючи на те, що він «не мав організованої збройної сили і навіть не старався її формувати», стримувала недисципліновані елементи від будь-яких виступів. Крім того, злочинні елементи добре знали, що Комітет, маючи «високий моральний авторитет», може досить швидко змобілізувати населення міста, в якого була «поважна кількість легкої зброї», і тому «не відважувалися стягами на себе караючої руки цілого міста» [9].

На час свого призначення повітовим комісаром, Антін Заплітний згадує, що в місті перебувало майже «15.000 втікачів, які йшли за відступаючою армією з різних сторін України: переважно жінки та діти наших старшин та урядовців». У місті не було військових частин, а наявні 27 міліціонерів – «сторожів публічної безпеки», «не становили надійного елементу навіть в нормальних часах», уже не говорячи про надзвичайний військовий стан. Проте на радість нового повітового комісара майже «весь канцелярійний персонал остався на місці» і продовжував виконувати свої обов'язки, хоча містом ширились чутки про «розвал української влади». А. Заплітний, не опустив руки, а скликав того ж дня «по полудні дорадчий комітет при комісаріаті з представників всіх національностей, тобто одного українця, одного жида, одного росіянина та поляка». За рішенням Комітету на будинку повітового комісаріату негайно було закріплено «державний прапор як видний знак, що влада діє у місті нормально». Члени Комітету також «зобов'язалися організувати по кільканадцять добровольців з кожної нації, які б дали собі раду з невеликим числом бешкетників та погромників. Очевидним успіхом цієї наради був контакт з усіма національностями, що жили на терені міста та їхня співпраця з державною владою». Активна співпраця повітового комісара і членів Комітету сприяла тому, що панічні настрої в місті зникли, а «мешканці стали спокійніші» й життя

повіту «йшло своєю нормальною колією». Хоча над усіма мешканцями постійно «висіла непевність, що принесе завтра і з якої сторони прийде ворог?» [7, с. 2].

Повітовий комісар А. Заплітний та й вся українська влада добре розуміли, «щоб наша держава – якщо це часово неминуче – зійшла зі сцени гідно, без погромів та бешкетів, за які українське населення завжди платило горами трупів» [7, с. 2]. А. Заплітний, за сприяння членів Комітету загальної безпеки, проводив свою діяльність так, що «всі національності на терені Старокостянтинова лояльно виконували договірні постанови». Члени Комітету «мали великий вплив серед членів своєї нації», адже саме через них думки мешканців міста були «респектовані через їхню владу». Це було можливим лише тому, що повітова влада «рекрутувалася на сто відсотків з місцевого елементу». Наслідком тісної співпраці повітового комісара Антона Заплітного і членів Комітету було те, що за час «діяння української влади» під його головуванням від літа до середини грудня 1919 р. у повіті «не було заворушень, змов та провокацій» і «політична поліція не мала клопотів». Старокостянтинівський повіт був найспокійнішою адміністративною одиницею молодої Української держави [7, с. 4].

В середині грудня підрозділи «Добрармії» ввійшли в місто і тут наступила небезпека, що українці перші зламають раніше встановлену дорадчим комітетом «догоду через те, що не вплинули на свою владу, щоб вона дала всім національностям безпеку від бешкетів та погромів». Проте денікінці, які впродовж трьох місяців утримували місто й розшукували представників «вищої та місцевої української влади», арештів та розстрілів не проводили, не заглядали до «Просвіти», не цікавилися втікачами та хворими вояками Армії УНР. Подібної поведінки дотримувалися поляки, а пізніше й більшовики [7, с. 4].

У своїх спогадах А. Заплітний згадує про останні дні своєї діяльності і Комітету, зокрема. Так, він пише, що наприкінці вересня 1920 р. більшовики «у великі її паніці відступили на Схід, але поляки чомусь не надходили». На третій день після їх відступу голова міської думи скликав загальне віче, на якому обрано новий склад Комітету. При цьому, Антін Заплітний був обраний членом Комітету від української групи мешканців міста.

Далі А. Заплітний пише, що за день-два йому, разом з трьома іншими членами Комітету, припало чергування. Все було спокійно, місто вдень виглядало як звичайно, а ввечері майже все населення було на вулицях, лише не було чути «співів та голосних вигуків, але не було також тривожного настрою». В міській думі було повно народу: «одні грали в шахи, другі в карти, інші розбилися на гуртки і про щось дебатували». Все вказувало на те, що ніч буде спокійна. Проте опівночі членам Комітету повідомили, що до міста приїхали «три кавалеристи і питали за міською думою» «поросійськи». Члени Комітету вирішили що це більшовики, адже денікінці були далеко, вийшли їм назустріч, а «жидівський представник», з яким була попередня домовленість про те, що з більшовиками він веде перемовини, на запитання «Що тут?», відповів: «Це міська дума, дума товариші». «А, ти хто такий? – запитав вояк. – «Член Комітету загальної безпечности» – відповів представник. «Розходись по-домам, сволоч» – за цим посипались соковиті слова московської лайки». Брудна лайка підтвердила думку, що це більшовики і члени Комітету й всі присутні в думі розійшлися по домівках, вулиці містечка швидко спорожніли.

Через деякий час після від'їзду більшовиків, міська дума знову була повна народу. Проте за три-чотири години більшовики з'явилися знову. В місто в'їхало сім кіннотників з тачанкою. Присутні в думі отримали наказ більшовиків розійтись по домах, а самі більшовики від'їхали на

500-600 метрів і «без будь-якої остороги відкрили кулеметний вогонь», що викликало «страшне замішання, чути було зойки та крики», а вулиці «вмить спорожніли», хоча не було пораних і вбитих. Напевно більшовики, а це, як стало відомо пізніше були кіннотники Котовського, «стріляли вгору або пустими набоями». Після цього члени Комітету провели коротку нараду і вирішили «не дразнити незнаних кавалеристів, погасити світла в думі» й розійшлися по домівках. На другий день чергування в думі розпочалося як звичайно, проте вже надвечір у містечко ввійшли «польські стежі, а за ними невеликі військові частини». Так скінчилися обов'язки членів Комітету, а після окупації восени 1920 р. міста більшовиками, Комітет загальної безпечности саморозпустився, але при цьому «ніхто з жителів міста не потерпів за свої політичні переконання та дії» [9]. Репресії розпочалися пізніше, коли місто захопили більшовики.

Після свого повернення влітку 1920 р. до Галичини, А. Заплітний проходив адвокатську практику в знаного у м. Тернополі адвоката – Степана Барана. А вже в 1926–1939 рр. мав власну адвокатську контору в Теревовлі. При цьому А. Заплітний, як згадує його колега і друг О. Марітчак у своїх спогадах, високо ніс звання адвоката, виконував свої обов'язки щодо українців зразково і з повним признанням українського громадянства. Саме українські адвокати, серед яких і колишній повітовий комісар А. Заплітний, у важкі міжвоєнні роки «переслідувань та гноблень його краєнів» [2; 3] польськими окупантами, виступали як оборонці в численних політичних процесах. Союз українських адвокатів у Львові, членом якого був А. Заплітний, а також члени створеної при Союзі Колегія оборонців, «виконували свої нелегкі обов'язки супроти громадянства, а особливо супроти нашої переслідуваної польським режимом молоді, зчаста зовсім безінтересовно, з повною посвятою» [3]. І серед них А. Заплітний, який «ішов радо з поміччю усім, хто лише про таку поміч до нього

звернувся», «працював тихо, без розголосу несучи слово поради в найдальші закутини Теремовлянського повіту» [2].

Водночас із обширною адвокатською практикою А. Заплітний брав активну участь у культурно-освітніх товариствах Теремовлі: тривалий час був головою – повітового відділу УНДО, філії Товариства «Просвіта», повітового відділу Товариства «Рідна Школа» [3]; членом управи читальні «Просвіти» і Товариства «Бесіди»; членом майже всіх існуючих у місті товариств, які проводили важливу діяльність з ліквідації неграмотності, поширення юридичних та економічних знань. Активно співпрацював з фондом «Учітеся, брати мої», який за рахунок добровільних пожертв, у т.ч. зібраних членами «Просвіти», видавав серію «Дешева книжка». Впродовж 1923–1939 рр. брав активну участь у «Святі книжки», що сприяло значному поповненню бібліотеки Товариства «Просвіта», фонди якої в 1939 р. нараховували майже 6 тис. книг [2].

Наприкінці Другої світової війни А. Заплітний разом із родиною вимушено емігрував до Німеччини, де очолював Український допомоговий комітет у Вірцбургу. Наприкінці 1949 р. переїхав із родиною до США, де, не маючи змоги використати свої професійні знання, важко працював на фабриках [3].

Вийшовши на пенсію, оселився у Детройті, де включився у діяльність культурно-освітніх організацій української громади, став співзасновником Товариства «Рідна школа» і впродовж 8 років був його головою [2; 3]. Добре розуміючи значення освіти для української молоді, «для якої не жалів ніколи часу ні труду», часто в «дош чи сніговію ходив з колядою на цілі «Рідної Школи» [2]. Товариство відігравало важливу роль у житті української громади Детройту, морально й матеріально допомагало Школі українознавства, яку відвідувало щораз більше молоді. Українське громадянство переконалося, що без Школи українознавства і вдосконалення методів її навчання, не можливо зупинити загрозливий процес

денаціоналізації української молоді. Значним успіхам у «боротьбі за душу української дитини «Рідна Школа» завдячує саме А. Заплітному. На знак пошани за корисну українознавчу працю, його обрали почесним головою Товариства «Рідна Школа» [1], а спокійна вдача, життєвський досвід і знання здобули йому «загальну симпатію і признання» [3]. Крім того, починаючи з 1957 р., був довголітнім членом Громадського суду Метрополітального Відділу УККА (Детройт), навколо якого сконсолідувалося сорок чотири українські громадські організації [11].

Антін Заплітний, як публіцист, написав і опублікував у часописах української діаспори більше півсотні праць, які досить часто збуджували загальне зацікавлення [3]. Серед них, праці «Україна і українці в «Студії історії» Арнольда Й. Тойнбі» (1956), «Шевченківське свято Школи українознавства» і «Суецька війна (*Пригадка у 2-гі роковини*)» (1958), «Маркс і Енгельс та московська цензура» і «Напередодні війни 1939 року» (1959), «Демократія в Америці» і «Тривалий мир» (1960), «Соціяльна теорія держави і її засновник» (1961), «Найвищий суд і молитва в школах» і «Світова держава» (1962), «Дещо про політичні партії ЗДА» (1964), «Москва все така сама» (1965) (*всі Нью-Йорк; копії цих та інших праць зберігаються в родинному архіві А. М. Трембіцького*). У цих солідних розвідках він порушував різні актуальні питання суспільно-політичного життя і проблеми діяльності української діаспори та її освітніх інституцій, а також проблеми міжнародного, регіонального чи особистого характеру. Переважно займався студіями з історії Тереківщини, але, на жаль, як «людина далекого романтизму», як член «старшої генерації, що проходить мов сон, лишаючи по собі смуток і жаль», не дожив до моменту появи праці з історії рідного краю [2]. Враховуючи його наукові і творчі здобутки, Наукове Товариство ім. Шевченка в 1963 р. прийняло його в звичайні члени [3]. Він головував на багатьох зборах різних товариств

українського громадянства, його часто бачили на «усіх імпрезах Метрополії Дітройту», в «міській бібліотеці, де шукав у всіх доступних йому журналах та газетах чи книжках» матеріали для своїх дописів чи розвідок. «Він був готовий з'явитися на кожний поклик, не зважаючи на свій вік» і працював до останнього дня свого життя, хоча з осені 1967 р. часто хворів. Невдовзі перед смертю він казав: «Здається, що життя втікає від мене, а шкода, бо ще так багато хотілося б зробити. Ще так багато хотілося б написати» [2].

1 липня 1968 р. «на 79-му році життя, по довгій та тяжкій недозі, залишивши у смутку дружину Степанію, заміжніх дочок Марію і Володимирі з мужами та п'ятьох внуків» [2; 3], «далеко від Рідної Землі, від любих теребовлян, від славного княжого городу, від мрійливого замку – свідка слави прадідівської, від спокійної річки Гнізни, далеко від старенької церкви спочив д-р А. Заплітний». 6 липня українська громада Детройту відправила на вічний спочинок одного із визначних своїх громадян – Антона Заплітного. Покійного поховано на кладовищі «Моунт Елліот», де над могилою були виголошені прощальні промови, і всі промови з великою пошаною підкреслювали велику шляхетну і спокійну вдачу, небуденну скромність та працьовитість покійного. Він «працював не для слави, не для особистих користей», а «з любові до свого народу» і в Україні і в США. Тому пам'ять цієї «над усе скромної людини житиме вічно» [2].

Варто також згадати про його дружину Стефанію Заплітну (дів. *Обухівська*), яка народилася 21 вересня 1896 р. у с. Слобідка Струсівська, Теребовлянського повіту. Після закінчення учительської семінарії в Тернополі вчителювала в рідному селі аж до 1919 р., коли її польська влада заарештувала та інтернувала разом із колишніми старшинами і вояками УГА до табору Модлін біля Варшави. Після звільнення разом із чоловіком поселилася в Тернополі, опісля подружжя переїхало до Теребовлі. Тут Стефанія працювала секретаркою в

Союзі Українок, захоронці для сиріт, кооперативі «Базар», «Рідній Школі», «Просвіті», вела гігієнічні курси під керівництвом д-ра Воробця. Оселившись в 1949 р. у Детройті, стала членом СУА, тривалий час була секретаркою УККА, а останні 10 років – секретаркою 26 Відділу СУА ім. Ольги Басараб. Померла 25 березня 1971 р. [12].

У радянській Україні великий патріот і славний син української землі Антін Заплітний був проголошений «зрадником», «українським буржуазним націоналістом», його ім'я намагалися викреслити з народної пам'яті, з української історії. І, на жаль, життєві шляхи, суспільно-просвітницька і освітньо-професійна діяльність відомого і талановитого українського адвоката, просвітянина, освітянина і кооператора, члена НТШ Антона Заплітного, ще й досі чекають свого українського дослідника, а його професійна і творча спадщина залишається малодослідженою та майже невідомою широкому загалу істориків і краєзнавців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сливинський О. Знаменна подія в Школі українознавства у Дітройті-Схід / О. Сливинський // Свобода (Нью-Йорк). – 1963. – Ч. 130. – 12 лип. – С. 2.
2. Брездень З. Пам'яті д-ра Антона Заплітного / Зиновій Брездень // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 134. – 18 лип. – С. 6.
3. Марітчак О. Д-р Антін Заплітний (В пам'ять другові) / Олександр Марітчак // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 167. – 11 верес. – С. 3.
4. Трембіцький А. М. Грудень 1919 року в спогадах Старокосятинівського повітового комісара Антона Заплітного / А. М. Трембіцький // Старокосятинів і край в україно-руській історії доби XVI–XVIII ст.; Матер. наук.-практ. конф. [редкол.: Л. В. Баженов (відп. ред.) та ін.]. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2012. – С. 156-166.

5. Трембіцький А. М. Повітовий комісар Антін Заплітний про Старокостянтинів 1918–1920 рр. / А. М. Трембіцький // Воєнна історія України. Волинь та Полісся : зб. наук. пр. за матер. всеукр. наук. військ.-іст. конф., 25-26 квіт. 2013 р. / Нац. військово-історичний музей України. – К., 2013. – С. 291-294.

6. Заплітний Антін // Енциклопедія Українознавства – II. – Львів : НТШ, 1993. – Т. 2. – С. 746.

7. Заплітний А. Старокостянтинівський епізод в грудні 1919 року / Антін Заплітний // Свобода (Нью-Йорк). – 1958. – Ч. 38. – 27 лют. – С. 2, С. 4.

8. Заплітний А. Просвіта в Старо-Костянтинові і Волочиськах / А. Заплітний // Свобода (Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 240. – 13 груд. – С. 2.

9. Заплітний А. Комітет загальної безпеки в Старокостянтинові 1918–1920 рр. / Антін Заплітний // Свобода (Нью-Йорк). – 1960. – Ч. 77. – 23 квіт. – С. 3.

10. Заплітний А. Українська школа в Старо-Костянтинові / Антін Заплітний // Свобода (Нью-Йорк). – 1961. – Ч. 63. – 6 квіт. – С. 2.

11. Білоус І. Загальні Збори Метрополітального Відділу УККА / І. Білоус // Свобода (Нью-Йорк). – 1957. – Ч. 110. – 11 черв. – С. 3.

12. Посмертні згадки // Наше життя (Нью-Йорк). – 1971. – Ч. 7. – лип.-верес. – С. 16.

А. М. Трембіцький,
*кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

СІЧОВІ СТІЛЬЦІ НА ПРОСКУРІВЩИНІ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.: МІФ І РЕАЛІЇ

Відомий письменник і поет української діаспори Чехії та США, подолянин Степан Риндик у своїй праці «Січові стрільці та їх діти» (Чикаго, 1962) пише, що Українські січові стрільці своєю активною участю в Українській революції 1917–1921 років «створили собі невмирущу славу» [1, с. 6]. Ми й не заперечуємо їхню мужність та героїзм у період Української революції 1917–1921 рр., однак їхня діяльність не завжди мала національний характер. Адже вони мали тільки одну мету: «зберегти себе як військову одиницю, відсунути якнайдалі неминучу катастрофу та вийти з неї з честю» [2, с. 22].

Так, Є. Коновалець у праці «Причинки до історії української революції» (Прага, 1928) пише, що при «оцінці діяльності січового стрілецтва та при характеристиці ролі січових стрільців у якому-небудь періоді української революції треба мати постійно на увазі середовище, в якому вони перебували: небувалий хаос і анархія та реальні умови, серед котрих організація січових стрільців розвивалася й проіснувала два роки». Адже всі наявні оцінки ролі січових стрільців щодо їх «амбіцій» та «політиканства» є «витвором незнання або легковажного відношення до того важливого моменту» [2, с. 5]. При цьому він зауважує, що вплив січових стрільців на національну й соціальну політику українського революційного парламенту і його уряду був «дуже скромним» [2, с. 8]. Січові стрільці усунулися «зовсім від втручання в політичне життя» та відмовилися «мати свого представника в Директорії» [2, с. 22]. Все котилося «по щораз більш похилій площі, поки не

докотилося до самого дна провалля» [2, с. 23], тобто до проголошення так званої Проскурівської декларації січових стрільців.

Розглядаючи витoki прийняття Проскурівської декларації січових стрільців, зауважимо, що в ніч з 5 на 6 лютого 1919 р. Українські війська (Корпус січових стрільців) без бою залишили Київ [3, с. 40; 4, с. 55; 5, с. 58] і спершу розташувалися в районі Гостомиль-Білогородка-Жуляни, а 5-й полк – у Коростені. Під натиском більшовиків Січові стрільці 19 лютого здали Фастів [5, с. 58], де в боях місто їх 3-й полк утратив 500 бійців вбитими, пораненими і полоненими [6]. «На жаль, – згадує М. Капустянський, – перевтома від майже безперервних 4-місячних боїв..., а головню морально депресія від активної ворожости збільшевізованого населення до війська Директорії погрожувала при дальшій боротьбі на бойовому фронті можливою деморалізацією січовиків – цієї дотепер найміцнішої та твердої в боях частини». Проте боєздатність Корпус січових стрільців стрімко падала. Так, уже 20 лютого в Бердичеві було роззброєно деморалізований 2-й полк Січових стрільців [5, с. 58; 7, с. 32]. Невдачі щодо відступу з Києва морально ослабили січових стрільців і було необхідно «відтягнути їх, бодай на якихось два тижні, у запілля» [2, с. 28]. За таких обставин Є. Коновалець прагнув домогтися від штабу армії УНР розпорядження, яким би Корпус січових стрільців «відкликали з фронту й направили в запілля на відпочинок», адже «лише так можна було направити стан січовострілецьких частин». Тому Є. Коновалець, «відчувши, що в армії Директорії смердить гнилісним духом розкладу та капітуляції» [6], на нараді міністрів уряду УНР з представниками Січових стрільців у Козятині 21 лютого 1919 р. [3, с. 55; 8, с. 99-100], в ультимативній формі «зажадав відвести Січових стрільців у запілля задля відпочинку та реорганізації» [5, с. 58-59; 7, с. 32], «бо з такими темпами, мовляв, через кілька тижнів не буде ані фронту, ані тилу» [6]. Військове керівництво УНР на чолі з

С. Петлюрою визнано цю вимогу слушною і того ж дня «віддало відповідний наказ, яким перевело корпус до заплілля в район Проскурова [5, с. 59; 9]. Протягом декількох наступних днів 1-й та 3-й полки, артилерію, кулеметні та кавалерійські підрозділи Січових стрільців зняли з фронту й перевели на відпочинок, переформування та поповнення до Проскурова [5, с. 59; 6; 9; 10, с. III], При цьому на волинському фронті залишився один полк із бронепотягом «Стрілець». Їхнім головним завданням було зберегти від деморалізації ударну силу армії та «не дозволяла перетворитися відступу Директорії на панічну втечу» [6].

У Проскурові Січові стрільці «стрілися віч-на-віч із жахливим явищем жидівських погромів», адже «прийшли до Проскурова саме яких три дні після доконаної там різні» [2, с. 28]. Жидівський погром у містечку був влаштований 15-16 лютого українським військом. Його причиною стала невдала спроба 15 лютого більшовицького повстання проти законного уряду Директорії УНР на території Подільської губернії. Повстання було придушено, а проти жидівського населення Проскурова, яке підтримало більшовиків, розпочалися погромні дії: було вбито 1200, а поранено 600 осіб, з яких 300 [3, с. 51; 11, с. 208-237; 12, с. 28]. 16-17 лютого гайдамаки влаштували жидівський погром і в містечку Фельштин Проскурівського повіту, де з 1900 жидів, які проживали там, 485 було вбито, а 180 поранено [3, с. 52; 11, с. 237-244; 13]. Поряд із тим, частини Червоної армії влаштували 6-7 березня жидівський погром у містечку Купин Кам'янець-Подільського повіту [3, с. 68; 11, с. 307]. З приходом у місто Січових стрільців Є. Коновалець доручив «провести слідство». Сотнику Бісику, спільно з призначеним комендантом міста, сотником Г. Гладким, вдалося «зібрати дуже широкий матеріал щодо причин погрому, головних винуватців і виконавців, самого ходу погрому та втрат, завданих містові й жидівському населенню. Жаль, що весь цей матеріал залишився з архівом січових стрільців на Україні». У своїх спогадах Є. Коновалець висловлює надію, «що архів не

пропав, а тому цей надзвичайно цікавий матеріал про прокурівський погром, дасть Бог, буде теж оголошений» [2, с. 28]. Лише 9 квітня 1919 р. у Рівному, де перебував уряд Директорії, було створено слідчу комісію з розслідування жидівських погромів 15-16 лютого в Проскуріві та 17 лютого у Фельштині. Також було асигновано 2 млн гривень на допомогу постраждалим від погрому [3, с. 93; 13; 14]. За влаштування жидівського погрому в Проскуріві комендант міста отаман І. Семесенко був «заарештований і покараний» [3, с. 51; 11, с. 208-237; 12, с. 28].

Саме в Проскуріві була проведена реорганізація частин Січових стрільців, яка розпочалася з кадрово-організаційних змін. Новим начальником штабу Корпус січових стрільців став старшина-генштабіст – полковник Марко Безручко [5, с. 59]. Крім того, з ініціативи Є. Коновальця та за згодою головного командування на допомогу Галицькій армії, що вела важкі бої з поляками, було вислано 2-й і 6-й важкогарматні полки Січових стрільців та близько 100 вагонів артилерійських набоїв. Є. Коновальцю та його штабові довелося займатись також організаційними справами в 1-му Волинському корпусі армії УНР, який від 26 лютого перейшов у підпорядкування командування Січових стрільців [5, с. 60; 14]. За місяць інтенсивної перепідготовки та навчань і свіжого поповнення Корпус січових стрільців під командою полковника Є. Коновальця «повністю відновив боєздатність» і станом на 4 березня 1919 р. «налічував 7500 багнетів лише в піхотних частинах» [6] при загальній кількості близько 150 старшин [5, с. 59; 15].

Січові стрільці перебували в Проскуріві у складних умовах політичної нестабільності. Так, 6 березня 1919 р. відбувся переїзд урядових установ УНР із Вінниці до Жмеринки, а звідти за кілька днів до Проскурова [3, с. 67; 8, с. 103]. Під час перебування Директорії УНР у Проскуріві було: затверджено Закон про хлібну повинність, який

перекладав головну частку її виконання на заможне селянство (9 березня), [3, с. 68; 13] та затверджено постанови про тимчасове користування землею у 1919 р., за яким малоземельне та безземельне селянство мало отримати у тимчасове користування землю з запасного земельного фонду УНР (15 березня) [3, с. 74; 16]; відбулася державна нарада за присутності членів Директорії, уряду, представників політичних партій, на якій заслухано звіт уряду С. Остапенка, обговорено питання про подальшу зовнішньополітичну орієнтацію УНР, відбулася дискусія щодо припинення переговорів з Антантою та відновлення переговорів із Радянською Росією, проти чого категорично висловився Головний отаман С. Петлюра (11 березня) [3, с. 70-71; 8, с. 111-112]; членом Директорії як представник від ЗОУНР став Голова Української національної ради Є. Петрушевич (12 березня) [3, с. 72; 8, с. 113]; представники ЦК УСДРП, УСДРП (незалежники), УПСР на спільній нараді виступили з вимогою до Директорії УНР визнати радянську форму влади в Україні, припинити переговори з Антантою і відновити з Радянської Росією (12-15 березня) [3, с. 72; 17, с. 109], а у випадку неприйняття їхніх вимог, обговорено питання про зміну влади в УНР шляхом державного перевороту, створення уряду радянської орієнтації (15 березня) [3, с. 74; 8, с. 116-117]; український гарнізон у Жмеринці під проводом отамана Волоха підняв повстання проти влади УНР, і хоча воно було ліквідоване, проте ослаблений фронт через тиждень прорвали більшовики й захопили містечко (13 березня) [6]; Кабінет міністрів С. Остапенка зважаючи на ці вимоги надіслав листа до Директорії з проханням про відставку (14 березня) [3, с. 73; 18, с. 340]; члени Директорії переїхали з Проскурова до Рівного та Станіслава (Є. Петрушевич, О. Андрієвський), а уряд УНР – до Рівного і Кам'янця-Подільського (18 березня) [3, с. 75; 8, с. 120].

Проте командування Січових стрільців усе ж намагалося підняти бойовий дух стрілецтва й політичними засобами. «Багато нарад відбулося потім про те, які цілі поставити перед новим січовим стрілецтвом, – згадував В. Кучабський. – Усім, і старим, і новим Січовим стрільцям, дуже боліла ворожість селянського населення до армії УНР взагалі, зокрема до стрілецтва, та закиди, боцімто січові стрільці хочуть іще раз «привести скоропадщину» [5, с.60; 19, с.184]. У місті Січові стрільці перебували близько місяця. Загалом, їхньому командуванню вдалося підняти військову дисципліну та боєздатність вояків. Значною мірою цього було досягнуто саме зусиллями Є. Коновальця, що, за словами генерала М. Капустянського, вмів «підтримувати свій авторитет і заступництво перед підлеглими і здобути від них поваги» [5, с. 60; 7, с. 47].

13 березня 1919 р. Стрілецька рада (*створена в січні 1918 р. у складі Команданта та семи, а згодом п'ятнадцяти командирів*), зважаючи на вимоги представників ЦК УСДРП, УСДРП (незалежники) та УПСР щодо визнання радянської форми влади в Україні, прийняла та оприлюднила від імені з'єднання політичну відозву до Директорії УНР, більш відому як Проскурівська декларація Січових стрільців [2, с. 28]. Її авторами стали старшини Січових стрільців, а також радник і співробітник диктатора Західно-Української Народної Республіки Є. Петрушевича – Осип Назарук [10, с. III]. У цій політичній декларації, що була даниною політиці ЗУНР та своєрідною відповіддю на поширення серед українського суспільства прорадянських настроїв [5, с. 60], Стрілецька рада «безкомпромісно ствердила підтримку національному суверенітету УНР та солідарність з соціальними вимогами українських трудових мас» [6]. Зокрема, в Проскурівській декларації йдеться про те, що Січові стрільці разом із українським народом боролися, борються й будуть боротися за суверенність Української Народної Республіки. Вони стоять на

платформі самостійності України та визнають «суверенність українського народу у вирішуванні своїх справ політичних і господарських», «по своїй волі й без усякого втручання чужих сил, які б вони не були». А також вважають, що «тільки український народ має право розпоряджень землею. Водночас вони заявили, що слухняно служитимуть тому режиму, який цю самостійність забезпечить. І якщо Українська республіка у Києві підтвердить, що стоїть на платформі самостійності Української Народної Республіки, то «Січові стрільці з тим більшим запалом підпиратимуть радянську владу на місцях, яка зводить лад і порядок» [3, с. 72-73; 5, с. 60; 6; 17, с. 117-118]. При цьому під радянською владою, вони мали на увазі не диктатуру жидів-комісарів і їх містечкових прислужників жидів-марксистів, а «пряме народовладдя трудових верств молодії української нації» [6].

Пізніше Є. Коновалець у своїй праці «Причинки до історії української революції», виправдовуючись, напише, що січові стрільці, йдучи на допомогу своїм братам-українцям, «не передбачали й не могли передбачити розвитку революції в Росії та на Україні, ще менше вони сподівалися тієї завзятої боротьби за соціальні гасла, що потім шаліла всередині самого українського громадянства». А «мала й невиспачаюча теоретична підготовка організаторів і керманців січового стрілецтва пізніше дуже мстилася на них і робила їхнє завдання надзвичайно важким». Січові стрільці, як зауважує Є. Коновалець, «старались якнайменше втручатися» в справи УНР. Тому проскурівська декларація та подальші дії «нітрохи не перечать аполітичності січового стрілецтва», яке не хотіло «впливати зброєю на вирішення питання політичного устрою, а вживали її виключно для оборони національного характеру держави». Сучасні дослідники справедливо називають все це реакційністю січового стрілецтва, яке ставило власні інтереси вище інтересів Української народної Республіки [10, с. III].

У праці «Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.» (Відень-Прага, 1922) П. Христюк, подаючи Декларацію Січових стрільців, пише: «Січове стрілецтво було дійсно відданим українській державності військом: відважним, хоробрим, сміливим, свідомим своєї цілі, повним самопожертви. Одного тільки йому бракувало: класової робітничо-селянської свідомості та соціалістичного виховання. Це останнє та безладність директоріанського правління й штовхала січовиків на різні помилкові та шкідливі для української революції кроки; воно було також і причиною того, що січове стрілецтво не перетворилось з національного у велике національно-революційне військо» [2, с. 29].

Вітчизняні науковці стверджують, що до декларації Січових стрільців спонукало залишення Директорією УНР Києва, а також «приманливі більшовицькі обіцянки» та «сваволя деяких здеморалізованих фронтовими невдачами військових частин». Січові стрільці «стрічали під час відступу (5-6 лютого з Києва – авт.) недовір'я з боку українського населення». Крім того, вони «опинилися в трагічному становищі», адже «мали в своїй найближчій історії Мотовилівку, вони понесли великі втрати під час боїв, були знесилені боротьбою із зовнішнім ворогом, московськими більшовиками і внутрішнім ворогом, власною анархією, яку всі проклинали, а внаслідок всіх своїх зусиль побачили себе цілком самотніми, оточеними з усіх боків ворогами. Московщина й Польща бачили в них найбільшу підпору української державності, а свій власний український народ, від селянських низів аж до верхів інтелігенції, вказував на них, як на винуватців тих лих, що звалилися на Україну». Тому «зневірені й морально зломані» Січові стрільці й прийняли декларацію, «ще раз з'ясовуючи своє національно-державницьке «вірую» та заявляючи себе готовими підтримати й радянську форму влади в Українській Народній Республіці, якщо вона заведе лад і порядок» [2, с. 28]. Загалом же проскурівське «збільшовичення» Січових стрільців стало «висловом тієї самої

основної ідеї, що й білоцерківська «гетьманська» заява». Знає це дуже добре Українська демократія та українські праві кола, – пише Є. Коновалець, – добре знають, «чого хотіли січові стрільці, за що боролися і як боролися» [2, с. 29].

На жаль, Проскурівську декларацію Січових стрільців підтримав повітовий селянський з'їзд есерівських провідників за участю М. Грушевського, який 20-22 березня 1919 р. ухвалив резолюцію на користь радянської форми влади та висловився за відновлення переговорів із більшовиками [3, с. 77; 8, с. 121].

Про часи перебування Січових стрільців у лютому-березні 1919 р. у Проскурові збереглося небагато матеріалів, зокрема, збереглася світлина, яка була опублікована під заголовком «Тільки фото й залишилося...» в газеті «Подільські вісті» (Хмельницький, 28 січня 2014 р.) [20].

21 березня Корпус січових стрільців, як босздатне до активних дій військове з'єднання, одержав наказ вирушати на фронт, адже головне командування армії УНР, після успішно проведеної у березні 1919 р. Сарненсько-коростенської операції, планувало розгорнути значний контрнаступ проти більшовиків на відтинку Бердичів-Житомир-Коростень [5, с. 60]. Січові стрільці мали зупинити просування частин Червоної армії в Бердичівсько-Житомирському напрямку [10, с. IV], здобути Житомир і Бердичів та розпочати просування на Київ [5, с. 61]. У ході боїв 21-23 березня Січові стрільці вийшли до ст. Романів, готуючись до штурму Бердичева [5, с. 60; 21, с. 211-212]. Проте всі три спроби штурму міста Окремою групою Січових стрільців (біля 8 тисяч вояків) упродовж 23 березня – 1 квітня завершилися невдачею [3, с. 79; 21, с. 58-59]. У боях за Бердичів Січові стрільці «втратили майже третину особового складу й половину офіцерів, які традиційно йшли з маузерами в руках у перших стрілецьких лавах, і останніми відходили з поля бою». Після втрати Бердичева та Жмеринки штаб армії Директорії втратив керованість військами і 4 квітня війська Південної групи, основу якої становив Запорізький корпус, перейшли на

територію Румунії, де були «повністю роззброєні та пограбовані «гостинними» нащадками дакійців». Лише 29 квітня вони «повернулись на українську землю транзитом через Бессарабію» [6].

Корпус січових стрільців, відступивши з-під Бердичева, упродовж квітня 1919 р. вперто обороняв Шепетівку – стратегічний залізничний вузол – від 2-ї Української радянської дивізії, аж поки стратегічне значення цього міста зменшилось. У той же час командувач Північної групи військ УНР отаман В. Оскілко, завербований польською розвідкою, здійснив спробу державного перевороту. 29 квітня 1919 р. у Рівному він оголосив себе Головним Отаманом, а Директорію та Петлюру – «скинутими за звинуваченнями у таємних переговорах з більшовиками». Сотня Січових стрільців та бронепотяг, надіслані Є. Коновальцем, за один день ліквідували заворушення, примусивши Оскілка терміново евакуюватися до Польщі. Проте поляки, скориставшись заколотом Оскілка та заворушенням у фронтових частинах Північної групи, стрімким ударом 16 травня захопили Луцьк, а більшовики – 19 травня – Рівне. Травень 1919 р. запам'ятався Січовим стрільцям кровопролитними боями та відступом із району Острога в сектор Кам'янець-Броди, де на фронті напірали втричі чисельніші більшовицькі дивізії, а в спину дихали польські агресори, яких із останніх сил стримувала Українська Галицька Армія. Проте вже кінець травня увінчався відчайдушним загальним контрнаступом української армії. Корпус січових стрільців упродовж червня, намагаючись за всяку ціну зберегти для маневру оперативний простір, на якому скупчувались розбиті українські дивізії, невпинно завдавав контрударів по всіх напрямках, утримуючи переправи на річці Случ, штурмуючи Старокостянтинів та неодноразово відбиваючи Проскурів [6], яким ще 10 квітня оволоділи більшовики [3, с. 94; 22]. «Безперервні піші марш-кидки, нічні атаки з багнетами та ручними гранатами, загальна гнітюча атмосфера тотальної

катастрофи і безвиході до краю напружували нерви та психологічно виснажували фізично втомлених людей, тому тільки надлюдські зусилля і особистий героїзм командирів утримували дисципліну в Корпусі» [6]. Його боєздатність досягла критичної межі, а його виснажені тривалими боями частини потребували відпочинку. Наприкінці червня Є. Коновалець звернувся до головного командування з проханням відвести Корпус у запілля [6, с. 65], адже, як згадує М. Капустянський, «група СС майже видихлась і доконче потребувала відпочинку і реорганізації». Тому Є. Коновалець «категорично вимагав зміни і загрожував навіть залишити фронт» [5, с. 65; 7, с. 95-96]. 26 червня Штаб армії УНР ухвалив рішення замінити Корпус січових стрільців Волинською групою полковника В. Петріва у ніч на 1 липня. Але заміна 1-2 липня Січових стрільців на позиціях відбувалась нескоординовано через те, що Командувач Волинської групи полковник В. Петрів затягнув пересування своїх частин. Ситуацією скористалися більшовики, які атакували Січових стрільців з флангу і вони розпочали досить важкий відступ до Лянцкоруня (*нині – село Зарічанка Чемеровецького району – авт.*) [5, с. 65]. 3 липня Корпус січових стрільців витримав під Катеринівкою (*нині – село Хмельницького району – авт.*) жорстокі бої з більшовиками, а 5 липня відступив у район містечка Ярмолинці [5, с. 65; 21, с. 250; 23]. Невдала заміна Січових стрільців волинцями стала початком перелому в ході Проскурівської операції на користь більшовицьких військ, які перехопили стратегічну ініціативу й 6 липня зайняли Проскурів. Під час відступу окремі Січові стрільці, «деморалізовані поразками, вдавалися до грабунків чи ексцесів», спрямованих проти жидівського населення. Подекуди виникали бійки з вояками сусідньої 1-ї Північної дивізії, які вважали, що Січові стрільці збираються залишити фронт [5, с. 65].

У середині липня через Збруч переправилась витіснена поляками майже 50-ти тисячна Українська Галицька Армія.

Об'єднані українські армії, а також переформований у Групу в складі двох дивізій (10-ї та 11-ї) Корпус січових стрільців [2, с. 30; 6], розпочали наступальні операції проти Таращанської бригади червоних, яка рухалась на Кам'янець-Подільський. У важких боях за місто 21-22 липня Група січових стрільців зупинила більшовиків, а згодом оточила та вщент розгромила їх поблизу с. Великий Карабчіїв (*нині – Городоцького району – авт.*), захопивши кілька сотень полонених [6].

У серпні місяці, під час зайняття Києва, Січові стрільці виступили з вимогою до головного командування армії УНР, що саме їм «належить тільки на «честі» ввійти першими в Київ». Проте ця пропозиція була відкинута [2, с. 30] і вони затаїли обиду. Вже у жовтні місяці Січові стрільці отримали наказ «перейти на південний денікінський фронт», але через брак палива, паротягів і вагонів, свої позиції на денікінському фронті вони «зайняли вже тоді, коли становище на ньому ставало вже щоразу більш катастрофічним». Лютував тиф і лише за один тиждень із вісімсот вишколених новобранців залишилося тільки двісті душ. «Брак бойових припасів й одягу не давав змоги починати бойові операції». Серед Січових стрільців почали ширитися «поголки про недалеку галицько-денікінську згоду». В цей період Головний отаман С. Петлюра вимагав від Січових стрільців «далі тримати фронт проти Денікіна й поволі відступати на північ». Проте уряд ЗУНР та командування Української Галицької армії вело активні переговори з білогвардійцями щодо переходу частин УГА на їх бік. Є. Коновалець пише, що боляче сприйняв звістку про перехід УГА на бік Денікіна. На його думку, «сам факт переходу на бік ворога без повідомлення братньої армії, а зокрема тих частин, що стояли в безпосередньому сусідстві, був вчинком дуже прикрим і гідним жалю». Зрада УГА призвела до зайняття денікінцями 11 листопада Жмеринки [2, с. 31], це «поставило армію УНР у катастрофічну ситуацію» та призвело до остаточної ліквідації регулярного фронту. Поріділи частини

Січових стрільців та інші «наддніпрянські частини, що стояли на південь від Жмеринки, були змушені серед морозів, обдерті й босі, з сотнями хворих і поранених, відступати швидким маршем через Котюжани, Нову Ушицю, Дунаївці, Ярмолинці в район Проскурів-Старокостянтинів». Січові стрільці від командування армії УНР одержали «наказ обеззброювати під час нашого відступу галицькі частини». «Того наказу ми вже не виконували, – пише Є. Коновалець, – бо бачили останню дію катастрофи й рахувалися тільки з корисністю самого існування яких-небудь українських військових частин навіть під чужою владою» [2, с. 31-32; 5, с. 72]. Під час переходу через Проскурів, Січові стрільці були змушені боронити від обвинувачень, що всі «галичани – зрадники українського народу!» [2, с. 32]. Так, 22 листопада, при підході дивізії Січових стрільців до Проскурова, наказу Головної команди Є. Коновальцю зайняти позиції для оборони міста щонайменше впродовж двох діб виконано не було, і білогвардійці того ж дня захопили Проскурів [6, с. 72; 24].

Січові стрільці, ухиляючись від боїв, рухалися на захід у бік Старокостянтинова і 26 листопада зосередилися в районі міста. Тут, у Старокостянтиніві, де зібралися рештки армії Української Народної Республіки, під впливом чуток про «зраду галичан» відбувся активний виступ бригади гайдамаків проти січовиків. Гайдамацька бригада отамана О. Волоха вночі напала на 1-й полк Січових стрільців, обеззброїла його, а коменданта сотника І. Андруха заарештувала. Інцидент швидко владнали, але ця подія остаточно деморалізувала і страшенно пригнобила січовиків, відібрала в них «решту бойового запалу». Окремі командири січовиків закликали розпустити військову формуцію Січових стрільців, що практично втратила свою боєздатність [2, с. 32; 5, с. 73].

На початку грудня 1919 р. армія УНР зосередилася в районі Шепетівка-Любар-Миропіль, у так званому «трикутнику смерті», де була оточена звідусіль білогвардійцями,

більшовиками та «добрими сусідами» – поляками. Зведена дивізія Січових стрільців розташувалась у Новій та Старій Чорторії, очікуючи подальших вказівок командування. 4 грудня Стрілецька рада на своєму засіданні вирішила у разі, якщо фронт доведеться ліквідувати, демобілізувати січовиків [5, с. 73; 25]. 5 грудня у Новій Чорторії відбулась державна нарада УНР за участю Головного отамана С. Петлюри, прем'єр-міністра І. Мазепи та командного складу армії. На цій історичній, мабуть, останній офіційній нараді, було вирішено ліквідувати регулярний фронт і перейти до партизанських методів війни. Присутні командири дивізій армії УНР «повідомили про готовність частин вирушити в рейд у вороже запілля» і лише Є. Коновалець, – згадує І. Мазепа, – повідомив, що «група Січових стрільців демобілізується, бо Січові стрільці не бачать доцільності продовжувати збройну боротьбу в формах партизанських» [2, с. 32; 5, с. 74; 26, с. 68].

Після державної наради відбулися збори старшин Корпусу січових стрільців, які одноголосно вирішили «демобілізувати корпус і залишити всім вільну руку: або приєднатися до повстанчої армії, яку складав генерал Омелянович-Павленко, або повернутись додому» [2, с. 32]. Таке рішення Є. Коновальця та Стрілецької ради засвідчило, що Січові стрільці, уникаючи участі в досить ризикованому партизанському рейді армії УНР, прагнуть уберегти від втрат людську силу дивізії Січових стрільців і збираються самостійно продовжувати боротьбу за незалежність України. Проте 6 грудня 1919 р. польські частини несподівано напали на Чорторию, захопили місто, роззброїли січовиків і перевезли їх на чолі з отаманом Є. Коновальцем, як інтернованих, до Луцька [2, с. 32-33; 5, с. 74; 21, с. 283-284]. Таким чином, військова формація Січових стрільців, що «цілком виправдано мала славу однієї з найкращих, найбоєздатніших в українській армії 1917–1919 рр.» [5, с. 75], остаточно припинила існувати.

Є. Коновальця та його соратників чекали «польський полон і вимушена еміграція» [5, с. 74].

М. Андрусак, даючи оцінку частинам Січових стрільців та Української Галицької армії в рецензії на працю І. Мазепи «Україна в огні й бурі революції 1917–1921. II. Кам'янецька доба» (Прага, 1942), пише, що «автор не скриває своїх антипатій до галицького уряду і Начальної Команди УГА», на яких «звалює причини розбрату» та подає «правильні» в своїй більшості «характеристики галицьких діячів». Водночас показує, як «наївно довіряли» «деякі галичани денікінцям» та пов'язує їх договір із Денікіним з «акцією Панейка в Парижі» [27].

Основною хвилюючою усіх закидів сучасних дослідників проти Січових стрільців є те, що при оцінці діяльності січового стрілецтва за весь час української революції забувають про тодішній анархічний стан відносин, який не має собі рівного. І, не зважаючи на всі перипетії, в широких селянських масах мали симпатії, адже для них вони «залишилися й далі військом, яке любило лад і порядок, було здисципліноване і слухняне, суворе супроти себе самого й хоробре на полі бою» [2, с. 29]. І, як зауважує С. Риндик, «кожна людина любить згадувати свої молоді літа», і особливо їх згадують «ті з нас, що пережили Першу світову війну, а потім боротьбу України за волю, за звільнення від окупантів. Згадуємо все гарне, а з того найкращого – Січових стрільців: їх самих, їх подвиги, їх славу, їх пісні» [1, с. 6]. Згадаймо і ми, з нагоди відзначення 100-річчя початку Української революції, Січових стрільців, які зробили значний внесок у становлення незалежної України.

Нами, з метою надання можливості вітчизняним науковцям, історикам і краєзнавцям використовувати Проскурівську декларацію Січових стрільців у своїх дослідженнях, вона подається повністю зі збереженням мови та стилю [2, с. 28-29].

Додаток А

ДЕКЛАРАЦІЯ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

Супроти всяких поголосок, які кривдять і ображають честь січового війська, особливо ж супроти закиду, немовби січові стрільці хотіли служити реакціонерам, заявляємо цим прилюдно:

1. Січові стрільці, які разом з масами українського народу скинули гетьмана, зламали його реакційний режим, виступивши проти гетьмана по проголошенні його маніфесту з 14 листопада 1918 року, яким він хотів прилучити Україну до Москви, боролись, борються й будуть боротися за суверенність українського народу й за його самостійну республіку.

2. Стоячи на платформі самостійної Української Народної Республіки й тим самим визнаючи суверенність українського народу у вирішуванні своїх справ політичних і господарських, вважають Січові стрільці, що тільки український народ має право вирішувати по своїй волі й без усякого втручання чужих сил, які б вони не були, також найважливішу з економічних справ, а саме справу земельну. Український народ має свої політичні й культурні сили, які без чужинців вирішать його життєві справи. Вся земля на Україні належить українському народові, й тільки український народ має право розпоряджень землею. В ім'я цих справедливих засад проливали січові стрільці свою кров, і від них ніколи й ні перед ким не відступали й не відступлять.

3. Стоячи на цих засадах, заявляють січові стрільці, що всі будуть карним і слухняним військом кожного українського народоправного уряду, який стоятиме на платформі самостійності Української Народної Республіки і признання українському народові всієї землі в його розпорядимість. Щодо форми влади, то січові стрільці були тими, які охоронили трудовий конгрес українського народу в час, коли він не виявив

свого обличчя, а тепер коли представники українського трудового народу знов підтвердили, що стоять на платформі самостійності Української Народної Республіки, січові стрільці з тим більшим запалом підпиратимуть радянську владу на місцях, яка заводить лад і порядок. Стомлені тяжкими боями, змучені недовірям народу, який несправедливо думав, що січові стрільці схочуть підтримати ті сили, які прагнуть до поневолення українського трудового люду, січові стрільці відійшли, щоб переорганізуватись і з новими силами рішуче й твердо, як усе, ударити на всіх, хто б посмів посягнути на здобутки революції українського народу.

З народом ішло, йде й буде йти січове стрілецтво.

В березні 1919 року.

За січову раду: отаман Євген Коновалець, отаман Андрій Мельник, д-р Осип Назарук.

Список використаних джерел та літератури:

1. Риндик С. Січові Стрільці та їх діти / Степан Риндик // Самостійна Україна : орган державницької думки (Чикаго). – 1962. – Ч. 7. – лип. – С. 6-8.
2. Коновалець Є. Причинки до історії української революції / Євген Коновалець. – Прага : Накладом Проводу ОУН, 1928. – 39 с.
3. Хроніка XX століття. Довідкове видання. Рік 1919 / гол. колегії В. А. Смолій. – К. : НАН України ; Ін-т історії України, 2005. – 236 с.
4. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і 40 бойових дій Українських Збройних сил. 1917–1921 / О. Удовиченко. – К., 1995. – 205 с. : іл., портр., карти.
5. Ковальчук М. Євген Коновалець на чолі Січових стрільців (1918–1919) / Михайло Ковальчук // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2006. – 36. 8. – С. 24-75.

6. Не відступати й не здаватись: 1918–1919 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vatra.cc/pohlyad-kriz-chas/ne-vidstupaty-y-ne-zdavatsy-1918-1919.html>. – Назва з титул. екрану.

7. Капустянський М. Похід Українських Армій на Київ–Одесу в 1919 році (Короткий воєнно-історичний огляд) / М. Капустянський ; упор. Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2004. – 558 с.

8. Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції (1917–1921) / Ісаак Прохорович Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.

9. ЦДАВО України, ф. 1738, оп. 1, спр. 26, арк. 69.

10. Трембіцький А. М. Осип Тадейович Назарук /замість передмови/ А. М. Трембіцький // Назарук О. Олекса Довбуш і Карпатські опришки / Осип Назарук ; репринтне вид. ; передм. А. М. Трембіцький. – Хмельницький : ІРД, 2016. – С. I-XI.

11. Сергійчук В. Погроми в Україні: 1914– 1920: Від штучних стереотипів до гіркої правди, приховуваної в радянських архівах / В. Сергійчук. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 543 с.

12. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї / Тарас Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 47 с.

13. Вістник державних законів УНР. – 1919. – Вип. 19. – 16 черв.

14. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 1, спр. 48, арк. 195зв.

15. САВ. І. 380. – 8. 85. – Дислокаційна відомість і бойовий склад частин Дісвої армії, складена 4-го березня 1919 року. – Стр. 58 зв. – 59.

16. Вістник державних законів УНР. – 1919. – Вип. 32. – 20 серп.

17. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. : в 4-х т. / П. Христюк. – Відень-Прага, 1922. – Т. IV. – 193 с.

18. Політична історія України. XX століття : у 6-ти т. – Т. 2. Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії

(1917–1920) / Авт. тома В. Ф. Верстюк, В. Ф. Солдатенко ; редкол.: (голова) І. Ф. Курас. – К. : Генеза, 2003. – 480 с.

19. Кучабський В. Від первопочинів до проскурівського періоду / В. Кучабський // Історія січових стрільців : Воєнно-історичний нарис. – К. : Україна, 1992. – С. 1-254.

20. Тільки фото й залишилося... // Подільські вісті (Хмельницький). – 2014. – № 11-12. – 28 січ. – С. 6.

21. Безручко М. Від Проскурова до Чорторії / М. Безручко // Історія Січових стрільців. – К., 1992. – С. 211-284.

22. ЦДАВО України, ф. 1078, оп. 1, спр. 53, арк. 349.

23. ЦДАВО України, ф. 3172, оп. 3, спр. 43, арк. 48зв.

24. Biblioteka Narodowa w Warszawie. – Archiwum im. Tarasa Szewczenki. – М/ф. 92256. – Повідомлення отамана Коновальця командирам 10-ї і 11-ї дивізій СС від 22 листопада 1919 р. – Str. 687-688.

25. Курах М. Чи Січові стрільці брали участь у Зимовому поході? / М. Курах // Вісті Комбатанта. – 1961. – Ч. 1-2. – С. 29-31.

26. Мазепа І. Творена держава (Боротьба 1919 року) / Ісак Мазепа // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). – К. : МП «Фенікс», 1992. – С. 16-75.

27. Андрусяк М. Рецензія: Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. II. Кам'янецька доба – Зимовий похід. – Українське Вид-во «Пробоем», Прага, 1942. 8°220+(3) с. / М. Андрусяк // Пробоем (Прага). – 1942. – Кн. 11. – листоп. – С. 667.

32. Трембіцький А. М. Проскурівська декларація Січових стрільців та її наслідки / А. М. Трембіцький // Матер. І Міжнар. наук. іст.-краєзн. конф. «Місто Хмельницький в контексті історії України» / ред. кол. Баженов Л. В. (гол.), Єсюнін С. М. (спів гол., відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2016. – С. 61-68.

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 4. – Хмельницький, 2017. – 194 с.

ДОДАТКИ

*Указ
Президента України*

**Про заходи з відзначення 100-річчя подій
Української революції 1917–1921 років**

З метою вшанування традицій боротьби за незалежність і соборність України та військової звитяги захисників рідної землі, творців національної державності, тисячолітньої історії державотворення нашого народу, визнання історичного значення подій, пов'язаних із визвольною боротьбою початку XX століття та утвердженням української державності у формі Української Народної Республіки, Української Держави і Західноукраїнської Народної Республіки, їх значення для відновлення Україною незалежності у 1991 році, утвердження історичної єдності земель, консолідації суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України та у зв'язку зі 100-річчям подій Української революції 1917–1921 років **постановляю:**

1. Проголосити 2017 рік Роком Української революції 1917 - 1921 років.

2. Визначити вшанування подій та видатних учасників Української революції 1917–1921 років одним із пріоритетів діяльності органів державної влади на 2017–2021 роки.

3. Кабінету Міністрів України:

1) утворити в місячний строк Організаційний комітет з підготовки і проведення заходів із відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників (далі – Організаційний комітет), визначивши його співголовами Прем'єр-міністра України і Главу Адміністрації Президента України та включивши до складу Організаційного комітету науковців, представників центральних і місцевих органів виконавчої влади, територіальних громад, громадських об'єднань, членів Ради з питань національної єдності;

2) забезпечити підготовку в двомісячний строк Українським інститутом національної пам'яті разом із Національною академією наук України та представниками громадськості Переліку найважливіших пам'ятних дат і визначних діячів Української революції 1917–1921 років;

3) розробити відповідно до Переліку найважливіших пам'ятних дат і визначних діячів Української революції 1917–1921 років, на основі пропозицій Організаційного комітету, науковців, представників громадськості, затвердити у тримісячний строк і забезпечити виконання плану заходів на 2017–2021 роки щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників, передбачивши, зокрема:

проведення відповідних урочистих та інших державних заходів у зв'язку із 100-річчям подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників;

підготовку та публікацію наукових праць, збірок документів і матеріалів, енциклопедичних, довідкових та інших видань, присвячених 100-річчю подій Української революції 1917–1921 років, її ролі в історії України та Європи, а також життю і діяльності учасників українського визвольного руху початку XX століття;

проведення у місті Києві та інших населених пунктах України тематичних міжнародних наукових конференцій, науково-практичних конференцій, круглих столів;

організацію тематичних інформаційних, навчально-виховних, культурно-мистецьких, інших заходів у навчальних закладах та закладах культури, спрямованих на донесення інформації про події Української революції 1917–1921 років, виховання патріотизму та підвищення у громадян, передусім учнівської та студентської молоді, інтересу до історії України;

проведення тематичних виставок архівних документів, речових пам'яток і фотоматеріалів, а також оновлення діючих експозицій музеїв, зокрема красзнавчих, кімнат-музеїв визначних подій та діячів Української революції 1917–1921 років;

створення та демонстрацію на загальнонаціональних і регіональних каналах телебачення документальних фільмів, присвячених подіям Української революції 1917–1921 років;

забезпечення разом із Національним банком України виготовлення та випуску в обіг у встановленому порядку серії ювілейних монет на відзнаку 100-річчя подій Української революції 1917 - 1921 років;

випуск в обіг серії поштових марок і конвертів, присвячених 100-річчю подій Української революції 1917–1921 років, здійснення спецпогашення поштових марок;

всебічне сприяння науковим, красзнавчим дослідженням з історії українського державотворення та українського визвольного руху, їх популяризації;

сприяння реалізації ініціатив громадськості, спрямованих на збереження та відновлення національної пам'яті, популяризацію української історії та культури, консолідацію на цій основі суспільства;

4) забезпечити опрацювання заінтересованими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Київською міською державною адміністрацією, органами

місцевого самоврядування за участю Національної академії наук України питань:

меморіалізації подій та визначних постатей Української революції 1917–1921 років;

створення всеукраїнської туристичної програми «Шляхами Української революції 1917 - 1921 років»;

дальшого розвитку Музею Української революції 1917–1921 років Національного музею історії України, зокрема щодо розширення сучасної експозиції та можливого відтворення меморіальних кабінетів Голови Центральної Ради Української Народної Республіки М. Грушевського та першого голови уряду Української Народної Республіки В. Винниченка в історичній будівлі Української Центральної Ради (м. Київ, вул. Володимирська, 57);

5) забезпечити підготовку інформаційних матеріалів про Українську революцію 1917–1921 років та її роль у європейській і світовій історії, організацію роботи із розповсюдження згаданих матеріалів в іноземних державах;

6) забезпечити проведення конкурсу громадських проєктів щодо створення інформаційно-просвітницького інтернет-порталу «Українська революція 1917–1921 років», а також мультимедійних та інших високотехнологічних проєктів, залучивши до реалізації зазначених завдань фахівців наукових установ та вищих навчальних закладів;

7) забезпечити реалізацію заінтересованими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Київською міською державною адміністрацією, органами місцевого самоврядування за участю Національної академії наук України всеукраїнського проєкту «Місця пам'яті Української революції 1917–1921 років»;

8) вжити заходів з метою завершення проєктування та спорудження у місті Києві монумента Соборності України та його урочистого відкриття до 100-річчя проголошення Акта

злуки Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки (22 січня 2019 року);

9) опрацювати за участю Київської міської державної адміністрації, інших заінтересованих органів виконавчої влади питання віднесення території урочища Аскольдова могила у місті Києві до заповідної території, а також збереження історичної спадщини у місцях, пов'язаних з подіями українського державотворення та українського визвольного руху;

10) забезпечити за участю Черкаської обласної державної адміністрації облаштування та благоустрій на території філії «Холодний Яр» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» місць, пов'язаних із подіями Української революції 1917–1921 років.

4. Обласним, Київській міській державним адміністраціям: розробити та затвердити регіональні плани заходів щодо відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників, забезпечити їх виконання;

вжити в установленому порядку заходів щодо увічнення пам'яті про звияти українських військових доби Української революції 1917–1921 років, зокрема, шляхом спорудження меморіалів, пам'ятників, встановлення пам'ятних знаків, меморіальних дощок, упорядкування поховань загиблих воїнів українських збройних формувань, учасників Української революції 1917–1921 років, відповідного найменування/перейменування вулиць, навчальних закладів, проведення заходів військово-патріотичного характеру із залученням учасників антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях, громадських об'єднань, що займаються військово-історичною реконструкцією.

5. Міністерству інформаційної політики України, разом із Українським інститутом національної пам'яті, іншими заінтересованими органами виконавчої влади, за участю Національної академії наук України, громадськості, забезпечити розроблення та реалізацію медіа-плану на 2017–2021 роки щодо інформування суспільства про Українську революцію 1917–1921 років як один із визначальних етапів у процесі національного державотворення та про її значення для розбудови новітньої Української держави, а також із забезпечення належного інформаційного супроводу заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників.

6. Міністерству закордонних справ України:

1) забезпечити:

проведення закордонними дипломатичними установами України за участю представників української громадськості за кордоном заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років, зокрема, у місцях на території іноземних держав, пов'язаних із життям і діяльністю видатних діячів українського визвольного руху початку ХХ століття та діяльністю державних установ і формувань Української революції 1917–1921 років;

надання сприяння недержавним організаціям за кордоном, які популяризують події та учасників Української революції 1917–1921 років;

організацію роботи із розповсюдження в іноземних державах інформаційних матеріалів про Українську революцію 1917–1921 років та її роль у європейській та світовій історії;

2) вжити заходів щодо:

організації робіт із впорядкування місць поховань на території іноземних держав діячів Української революції 1917–1921 років;

залучення представників іноземних держав та дипломатичного корпусу, акредитованого в Україні, до участі у державних заходах з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років.

7. Державному комітету телебачення і радіомовлення України забезпечити широке висвітлення заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років, організувати серію тематичних теле- і радіопередач.

8. Цей Указ набуває чинності з дня його опублікування.

Президент України

П. ПОРОШЕНКО

**м. Київ
22 січня 2016 року
№ 17/2016**

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>

Мітинг під час проведення III Військового з'їзду. Київ. 2 листопада 1917. У центрі — Михайло Грушевський та Симон Петлюра

Джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Київ>

Проголошення Акту Злуки українських земель на Софійській площі в Києві. 22 січня 1919 р. Знято з дзвіниці Софійського собору, на горизонті видно ще не зруйнований більшовиками Михайлівський Золотоверхий.

Джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/news/svyato-zluki-unikalni-foto-vid-institutu-natsionalnoi-pamyati>

19 грудня 1918 р. Директорія на Софіївській площі (Винниченко, Андрієвський, Швець, Петлюра).

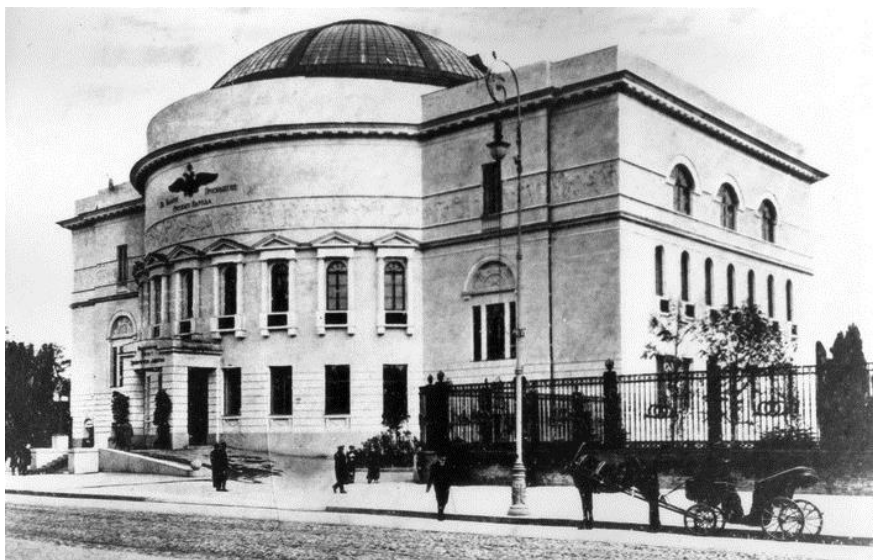
Джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/aresht-trivalistyu-v-dobu.html>

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 4. – Хмельницький, 2017. – 194 с.

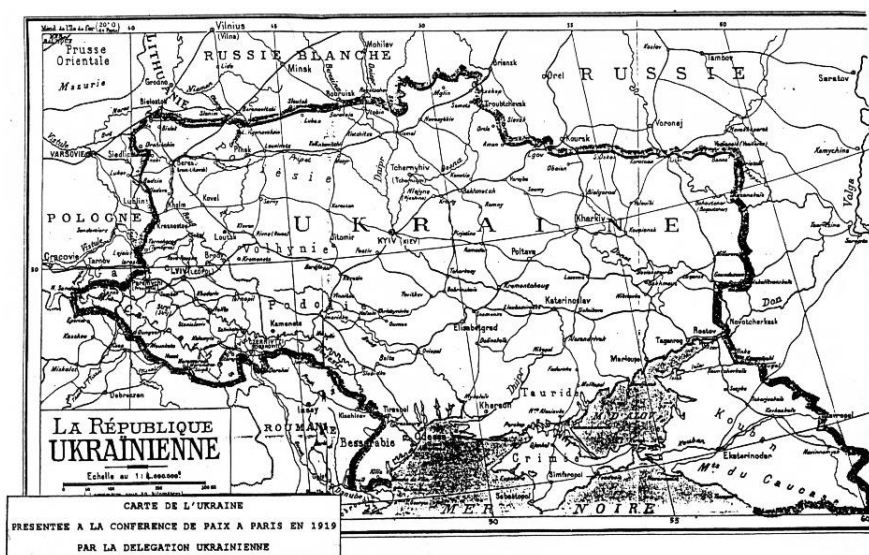
Педагогічний музей імені цесаревича Олексія 1909-1911 рр., де працювала Українська Центральна Рада. Фотографія 1911 р.

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Pedagogical_Museum_in_Kyiv.jpg

Карта територій, на які претендувала УНР. Від Бреста до Кубані, від Гомеля до Дунаю.

Джерело [Електронний ресурс]. – Режим доступу: macleon1976.files.wordpress.com

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ ТА ЮВІЛЕЇ 2017 РОКУ

Цього року на державному рівні відзначатимуться такі пам'ятні дати та ювілеї:

I. Відомих подій в Україні:

- ✓ 650 років з часу надання місту Галичу Магдебурзького права (1367);
- ✓ 330 років з дня обрання гетьманом України Івана Мазепи (25.07.1687);
- ✓ 200 років з часу заснування Рішельєвського ліцею в Одесі (травень 1817);
- ✓ 200 років з часу заснування державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (травень 1817);
- ✓ 180 років з часу виходу першого західноукраїнського альманаху «Русалка Дністровая», підготовленого діячами літературного гуртка «Руська трійця» (1837);
- ✓ 150 років з часу заснування Національного академічного театру опери та балету імені Тараса Шевченка в Києві (1867);
- ✓ 100 років з часу заснування Херсонського державного університету (1917);
- ✓ 100 років з часу створення Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України (1917);
- ✓ 100 років з часу початку Української революції та створення Української Центральної Ради (17.03.1917);
- ✓ 100 років з часу початку роботи Всеукраїнського Національного конгресу, першого представницького форуму українського руху (19-21.04.1917);

- ✓ 100 років з часу формування Першого українського полку імені Богдана Хмельницького та початку творення українських збройних сил (1.05.1917);
- ✓ 100 років з часу ухвалення I Універсалу Української Центральної Ради (23.06.1917);
- ✓ 100 років з часу створення Генерального Секретаріату Української Центральної Ради – першого українського уряду (28.06.1917);
- ✓ 100 років з часу проведення Всеукраїнського з'їзду вільного козацтва в Чигирині (16-20.10.1917);
- ✓ 100 років з часу проголошення Української Народної Республіки III Універсалом Української Центральної Ради (20.11.1917);
- ✓ 100 років з часу заснування Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури (грудень 1917);
- ✓ 100 років з часу проведення першого Курултаю кримськотатарського народу (9.12.1917);
- ✓ 100 років з часу створення Генерального Суду Української Народної Республіки (правонаступник – Верховний Суд України) (15.12.1917);
- ✓ 100 років з початку збройного опору Української Народної Республіки проти російської агресії (17.12.1917);
- ✓ 100 років з часу створення Головної скарбниці Української Народної Республіки (тепер – Державна казначейська служба України) та Українського державного банку (тепер – Національний банк України (22.12.1917);
- ✓ 80 років з часу заснування Донецького національного університету імені В.Стуса (1937);
- ✓ 75 років з початку формування Української повстанської армії (1942);
- ✓ 70 років з часу заснування Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (жовтень 1947);
- ✓ 50 років з часу заснування Світового Конгресу Українців (1967);

✓ 50 років з часу створення Національної бібліотеки України для дітей (1967);

✓ 50 років з дня створення Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (13.01.1967);

✓ 25 років з часу передання останнім Президентом Української Народної Республіки в екзилі Миколою Плав'юком клейнодів Української Народної Республіки і грамоти про правонаступництво першому Президенту України Леоніду Кравчуку (22.08.1992).

II. Видатних особистостей:

✓ 250 років з дня народження Артемія Веделя (1767, за іншими даними 1770), композитора, хорового диригента, співака, скрипаля;

✓ 200 років з дня народження Михайла Петренка (1817-1862), поета-романтика;

✓ 1 січня – 160 років з дня народження Степана Ерастова (1857-1933), громадсько-політичного діяча, мецената українського культурного руху на Кубані;

✓ 2 січня – 130 років з дня народження Микола Чайківського (1887-1970), математика, педагога;

✓ 3 січня – 100 років з дня народження Юрія Митропольського (1917-2008), математика;

✓ 3 січня – 75 років з дня народження Анатолія Погрібного (1942-2007), літературознавця, письменника, політичного і громадського діяча;

✓ 4 січня – 180 років з дня народження Павла Житецького (1837-1911), філолога, педагога і громадського діяча;

✓ 5 січня – 180 років з дня народження Стефана Кульженка (1837-1906), друкаря і видавця, підприємця;

✓ 7 січня – 90 років з дня народження Ростислава Братуня (1927-1995), письменника, громадського і політичного діяча;

✓ 12 січня – 110 років з дня народження Сергія Корольова (1907-1966), вченого, конструктора космічних кораблів;

✓ 13 січня – 190 років з дня народження Миколи Бекетова (1827-1911), відомого фізика, хіміка, засновника фізико-хімічного відділу при Харківському університеті;

✓ 13 січня – 140 років з дня народження Левка Мацієвича (1877-1910), інженера, авіатора, громадського і політичного діяча;

✓ 14 січня – 80 років з дня народження Євгена Гуцала (1937-1995), письменника, журналіста;

✓ 22 січня – 110 років з дня народження Миколи Лівицького (1907-1989), громадського і політичного діяча, Президента УНР в екзилі;

✓ 27 січня – 90 років з дня народження Олекси (Олексія) Тихого (1927-1984), правозахисника, політв'язня радянського режиму, поета, мовознавця, педагога, члена Української гельсінської групи;

✓ 1 лютого – 120 років з дня народження Євгена Маланюка (1897-1968), поета, мистецтвознавця, літературознавця;

✓ 12 лютого – 90 років з дня народження Олексія Ситенка (1927-2002), фізика;

✓ 17 лютого – 125 років з дня народження Йосипа Сліпого (1892-1984), предстоятеля Української греко-католицької церкви, архієпископа;

✓ 19 лютого – 170 років з дня народження Олександра Русова (1847-1915), земського статиста, етнографа, педагога, громадського і політичного діяча;

✓ 20 лютого – 130 років з дня народження Олександра Удовиченка (1887-1975), генерал-полковника Армії УНР;

✓ 25 лютого – 130 років з дня народження Леся Курбаса (1887-1937), режисера, актора, драматурга, публіциста, перекладача;

✓ 28 лютого – 160 років з дня народження Овксентія Корчак-Чепурківського (1857-1947), гігієніста та епідеміолога;

✓ 5 березня – 190 років з дня народження Леоніда Глібова (1827-1893), письменника, байкаря, видавця, громадського діяча;

✓ 10 березня – 150 років з дня народження Василя Омелянського (1867-1928), мікробіолога;

✓ 17 березня – 170 років з дня народження Федора Вовка (1847-1918), антрополога, етнографа, археолога;

✓ 19 березня – 140 років з дня народження Василя Доманицького (1877-1910), філолога, історика, фольклориста та бібліографа;

✓ 31 березня – 160 років з дня народження Бориса Срезневського (1857-1934), метеоролога і кліматолога, організатора метеорологічної служби в Україні;

✓ 5 квітня – 120 років з дня народження Романа Бжеського (1897-1982), громадського діяча, літературознавця, історика, журналіста, публіциста;

✓ 13 квітня – 130 років з дня народження Івана Кавалерідзе (1887-1978), скульптора, кінорежисера, драматурга;

✓ 6 травня – 110 років з дня народження Теофіла Коструби (1907-1943), історика, літературознавця, енциклопедиста;

✓ 15 травня – 160 років з дня народження Андрія Чайковського (1857-1935), письменника, правника, громадського і політичного діяча;

✓ 16 травня – 200 років з дня народження Миколи Костомарова (1817-1885), історика, письменника, громадського і політичного діяча;

✓ 21 травня – 160 років з дня народження Миколи Пильчикова (1857-1908), фізика, винахідника;

✓ 30 травня – 130 років з дня народження Олександра Архипенка (1887-1964), скульптора та художника;

✓ 5 червня – 160 років з дня народження Володимира Підвисоцького (1857-1913), мікробіолога, патолога і ендокринолога;

✓ 7 червня – 130 років з дня народження Федора Лисенка (1887-1937), геолога;

✓ 8 червня - 170 років з дня народження Олександра Барвінського (1847-1926), громадського діяча, педагога, історика;

✓ 21 червня – 120 років з дня народження Юрія Кондратюка (справжнє ім'я та прізвище – Олександр Шаргей) (1897-1942), вченого-винахідника, розробника ракетної техніки й теорії космічних польотів;

✓ 30 червня – 110 років з дня народження Романа Шухевича (1907-1950), політичного та військового діяча, головнокомандувача УПА;

✓ 15 липня – 100 років з дня народження Миколи Дремлюги (1917-1998), композитора, громадського діяча, народного артиста України;

✓ 21 липня – 110 років з дня народження Олега Ольжича (1907-1944), письменника, науковця, політичного діяча;

✓ 29 липня – 200 років з дня народження Івана Айвазовського (1817-1900), живописця-мариніста;

✓ 29 липня – 130 років з дня народження Михайла Садовського (1887-1967), генерал-поручника Армії УНР;

✓ 12 серпня – 140 років з дня народження Олександра Грушевського (1877-1943), історика, літературознавця, етнографа;

✓ 23 серпня – 150 років з дня народження Осипа Маковея (1867-1925), письменника, критика, публіциста, громадського діяча;

✓ 23 серпня – 170 років з дня народження Іллі Шрага (1847-1919), державного, громадського і політичного діяча, адвоката;

✓ 8 вересня – 120 років з дня народження Івана Борковського (1897-1976), археолога;

✓ 25 вересня – 85 років з дня народження Анатолія Солов'яненка (1932-1999), співака, громадського діяча, Героя України, народного артиста України;

✓ 24 жовтня – 150 років з дня народження Миколи Біляшівського (1867-1926), етнографа, археолога, музейника, громадського діяча;

✓ 4 листопада – 130 років з дня народження Олександра Неприцького-Грановського (1887-1976), зоолога, ентомолога;

✓ 7 листопада – 160 років з дня народження Дмитра Багалія (1857-1932), історика і громадського діяча;

✓ 8 листопада – 130 років з дня народження Дмитра Вітовського (1887-1919), державного і військового діяча, першого головнокомандувача Української Галицької Армії;

✓ 14 листопада – 140 років з дня народження Дмитра Антоновича (1877-1945), історика, мистецтвознавця, громадського діяча;

✓ 20 листопада – 300 років з дня народження Григорія (Георгія) Кониського (1717-1795), філософа, письменника, церковного діяча;

✓ 3 грудня – 140 років з дня народження Степана Рудницького (1877-1937), вченого, основоположника української географічної науки;

✓ 13 грудня – 140 років з дня народження Миколи Леонтовича (1877-1921), композитора, збирача музичного фольклору;

✓ 17 грудня – 140 років з дня народження Данила Щербаківського (1877-1927), етнографа, археолога, музейного діяча;

✓ 24 грудня – 80 років з дня народження Вячеслава Чорновола (1937-1999), державного, громадського, політичного діяча, журналіста, народного депутата України першого - третього скликань, одного з лідерів українського правозахисного руху, багаторічного лідера Народного Руху України, Героя України.

III. Днів пам'яті:

✓ 80 років з дня початку «Великого терору» в Україні (05.08.1937);

✓ 75 років з часу початку примусового вивезення населення України в Німеччину (остарбайтерів) (січень 1942, день пам'яті – 18.01.2017);

✓ 70 років з часу проведення польською владою акції «Вісла» – примусових депортацій українців з українських етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя (28.04.-12.08.1947, день пам'яті – 28.04.2017);

✓ 70 років з дня проведення радянськими карально-репресивними органами операції «Захід» – масової депортації населення Західної України до Сибіру (21.10.1947).

Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.memory.gov.ua/page/istorichniy-kalendar>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Білошицький Сергій Володимирович – доктор політичних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, Почесний красзнавець України (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України, член Національної спілки краєзнавців України (м. Хмельницький).

Ковтун Олександр Сергійович – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, директор Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Рева Лариса Григорівна – кандидат філологічних наук, член-кореспондент Академії наук вищої освіти України, член Національної спілки краєзнавців України (м. Київ).

Рекрут Валерій Пилипович – кандидат історичних наук, референт, член НСКУ (м. Київ).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Яременко Василь Іванович – кандидат історичних наук, доцент (м. Хмельницький).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Білий Л. Г. ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.....	6
Адамський В. Р. ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....	18
Білошицький С. В. СОБОРНІСТЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГЕТЕРОГЕННОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МЕНТАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	41
Блажевич Ю. І. ІВАН ОГІЄНКО ПРО ЗАСАДИ АВТОКЕФАЛІЇ І СОБОРНOSTІ В ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1918–1920 РР.).....	57
Григоренко О. П., Яременко В. І. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА В АСПЕКТІ «НОРМАЛЬНОСТІ» ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ (до 100-ліття початку Української національної революції).....	64
Ковтун О. С. ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА І ГОСПОДАРСТВО: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД.....	86

Никитюк С. І.

ПОТЕНЦІАЛ ПАРЕМІЙ В УСНІЙ НАРОДНІЙ ТВОРЧІСТІ..... 94

Олійник В. В.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ (1917–1920 РР.)..... 100

Парандій В. О., Трембіцький А. М.

ДО ІСТОРІЇ ТВОРЕННЯ ТА ВІДЗНАЧЕННЯ
ДНЯ СОБОРНОСТІ..... 108

Рева Л. Г.

АРХЕТИП ОСОБИСТІСНОГО НАЧАЛА В ЛІТЕРАТУРІ
МАЙДАНУ ТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ..... 117

Рекрут В.П.

ЗАВЕРШЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДИРЕКТОРІЇ УНР НА
ПОДІЛЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1920 РОКУ..... 123

Трембіцький А. М.

АНТІН ЗАПЛІТНИЙ – СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ
ПОВІТОВИЙ КОМІСАР У РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1920 РР. 137

Трембіцький А. М.

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ НА ПРОСКУРІВЩИНІ В РОКИ
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.: МІФ І РЕАЛІЇ..... 150

ДОДАТКИ..... 169

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 190

ЗМІСТ..... 192

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 4. – Хмельницький, 2017. – 194 с.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

День Соборності України: історико-політологічні дискусії (до 100-річчя створення Української Центральної Ради та початку національно-демократичної революції): зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. – Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2017. – Вип. 4. – 194 с.

Технічний редактор

Валентина Олійник, Валентина Парандій

Художнє оформлення

Валентина Парандій

*Фото на обкладинці з історичного документального фільму
«Українська революція за спогадами Всеволода Петріва»*

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

*Свідectво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

Хмельницький інститут

імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19

Ел. адреса: himaup@ukr.net

www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні
джерела відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди
поділяє їхні погляди.*

Здано в набір 30 січня 2017 р. Підписано до друку 30 січня 2017 р.

Формат 60x84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.

Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.

У Н І В Е Р С А Л

ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ.

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ,
ДИРЕКТОРІЯ ОПОВІДАЄ НАРОД УКРАЇНСЬКИЙ ПРО ВЕЛИКУ ПОДІЮ
В ІСТОРІЇ ЗЕМЛІ НАВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ.

З-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ В М. СТАНІСЛАВОВІ УКРАЇНСЬКА
НАЦІОНАЛЬНА РАДА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБ-
ЛІКИ, ЯК ВИРАЗНИК ВОЛІ ВОЇХ УКРАЇНЦІВ З АВСТРИЙСЬКОЇ ІМ-
ПЕРІЇ І ЯК НАДІЙНІЙ ІХНІЙ ЗАКОНОДАВЦІЙ ЧИННИЙ, ТОРИСТОВЕН-
НО ПРОГОЛОСИЛА З'ЯВКУ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕ-
СПУБЛІКИ З НАДНІПРЬОСЬКОЮ УКРАЇНСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІ-
КОЮ В ОДИНЦЬКИЙ СУВЕРЕННУ НАРОДНУ РЕСПУБЛІКУ.

ВІТАЮЧИ З ВЕЛИКОЮ РАДІСТЮ ЦЬ ІСТОРИЧНИЙ КРОК ЗА-
ХІДНИХ БРАТІВ НАШКИ, ДИРЕКТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕ-
СПУБЛІКИ УКЛАДЛА ТУЮ З'ЯВКУ ПРИНЯТИ І ЗДІЙСНИТИ НА УМОВАХ,
ЯКІ ЗАЗНАЧЕНІ В ПОСТАНОВІ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОД-
НОЇ РЕСПУБЛІКИ ВІД З-ГО СІЧНЯ 1919 РОКУ.

ОДИННІ ВО КІНЦЮ ЗЕМЛЮВАЮТЬ ОДНІЯТИМ ОДІРВАНІ ОД
НА ВІД ОДНОЇ ЧАСТИНИ ЄДИНОЇ УКРАЇНИ - ЗАХІДНО - УКРАЇНСЬ-
КА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА / ГАЛИЧНА, БУКОВИНА, І УГОРСЬКА
УКРАЇНА / І НАДНІПРЬОСЬКА ВЕЛИКА УКРАЇНА,

ЗДІЙСНИЛИСЬ ВІКОВІЧНІ МРІЇ, ЯКИМИ НІЯК І ЗА ЯКІ
УГІРАЛИ КРАЄЦІ СНИЛИ УКРАЇНІ,

ОДИННІ В ЄДИНА НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕ-
СПУБЛІКА,

ОДИННІ НАРОД УКРАЇНСЬКИЙ, ВНЕВРОЖЕНАЙ МОЦУЮЧИМ
ПОРИСОМ СВОЇХ ВЛАСНИХ СИЛ, НАБ'ЯВІВ ОБ'ЄДНАНИМИ ЗУСІЛ-
НИМИ ЗУСИЛАМИ ВОЇХ СВОЇХ СИНІВ ВІДОВАТИ НЕРОДІЛКІНЬ
САМОСТІЙНУ ДЕРЖАВУ УКРАЇНСЬКУ НА БЛАГО І ЧАСТІ БОГО-
ГО ІІ ТРУДОВОГО ЛЮДУ.

22 СІЧНЯ 1919 РОКУ
У М. КИЇВІ.

ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ *В.В. Винниченко*

ЧЛЕНИ ДИРЕКТОРІЇ

ЧЛЕН - СЕКРЕТАРЬ

КЕРІВНИК СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІЇ

Г.Т. Гринько
С.П. Прохоренко
Ф.Ш. Шкляр

І.І. Мануйлюк